
WIDENER
HN ND1B 2

HARVARDIANA
ET
VE RI
TAS
IN·NOV·ANG
ECCLESIAE
CHRISTO
ACADEMIA

Brid

PRINS
MAXIMILIAN EMANUEL
AF WÜRTTEMBERG

EN TAPPER DRAGONÖFVERSTE I KARL XII:s ARMÉ

STOCKHOLM 1913. BRÖDERNA LAGERSTRÖM

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL AF WÜRTTEMBERG

Efter oljefärgsporträtt i Residensslottet i Stuttgart. Okänd konstnär.

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL AF WÜRTTEMBERG

EN TAPPER DRAGONÖFVERSTE I KARL XII:s ARMÉ

AF

Max Schürer von Waldheim

STOCKHOLM
BRÖDERNA LAGERSTRÖMS FÖRLAG
1913

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL AF WÜRTTEMBERG

Efter oljefärgs[illegible] i Residensslottet i Stuttgart. Okänd konstnär.

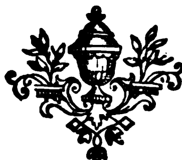
o

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL AF WÜRTTEMBERG

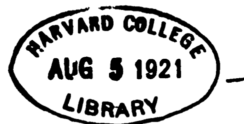
EN TAPPER DRAGONÖFVERSTE I KARL XII:s ARMÉ

AF

Max Schürer von Waldheim

STOCKHOLM
BRÖDERNA LAGERSTRÖMS FÖRLAG
1913

HARVARD COLLEGE
AUG 5 1921
LIBRARY

ÅT

MINNET

AF

HJÄLTEPRINSEN

FRÅN

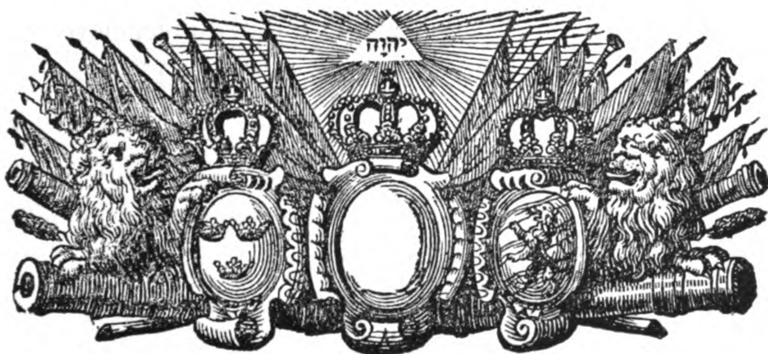
WÜRTTEMBERG

SOM STRED OCH DOG FÖR

SVERIGE

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL

af Württemberg är en i svenska historien med rätta högt uppburen och populär personlighet. Hans hjältelif var tyvärr allt för kort, för att han skulle kunna medhinna att på något bestämmande eller för framtiden afgörande sätt ingripa i händelsernas gång. Men han var en tapper och oförvägen svensk officer, till det yttersta hängifven sin konung och det land, han tjänade. Genom sin plikttrohet och sin duglighet har han äfven gifvit ökad glans åt den redan förut för lysande bedrifter frejdade Württembergiska fursteätten. Hans namn är än idag en ideell föreningslänk emellan Sverige och Württemberg, emellan två folk, som båda i sin historia hvar för sig ha många lysande minnen och ädla personligheter, men som ha minnet af Prins Max af Württemberg gemensamt.

TYVÄRR ÄR DET ICKE SÅ MYCKET VI veta om »LILLA PRINSENS» hjältelif. För det, som vi veta, ha vi till största delen att tacka prinsens resepredikant och sekreterare, JOHAN WENDEL BARDILI. På honom har författaren till detta anspråkslösa och hastigt hopkomna utkast därför hufvud⸗sakligen måst stödja sig. Annan befintlig litteratur har naturligtvis också rådfrågats. Men Bardili är källan till nästan allt annat, som utkommit om prinsen.

Delvis är sålunda äfven denna skrift att anse såsom en bearbetning af Bardili, nämligen i hvad rörer ur prinsens lefnad meddelade detaljer. I afseende på krigshändelsernas sammanhang, deras anledning och mål, har Bardili visserli⸗gen åtskilliga utläggningar, men härutinnan har han, ehuru han med prins Maximilian Emanuel åtföljde armén, dock helt naturligt icke hört till de bättre underrättade. Hans

uppgifter härom få sålunda mottagas med mycken reservation, ofta med berättigad misstro. Ej sällan har Bardili i sina omdömen om krigsrörelserna låtit sig helt vilseledas. Å andra sidan är dock här icke platsen att ingå på någon kritik af Bardilis oriktiga omdömen och slutsatser, hvilka naturligtvis ej heller här återgifvits.

I fråga om enskilda tilldragelser, detaljer i arméns rörelser, konungens och prinsens dagliga lif, folk- och naturskildringar o. d. är Bardili däremot säkerligen en mycket god källa. Han har personligen sett eller hört, hvad han berättar.

Man tycker ofta, kanske oftast, att uppgifterna äro torra och ofullständiga, att personerna så att säga sakna kött och blod. Man får veta just så mycket, att man skulle vilja veta ändå mer. Detta är nog äfven, och kanske i än högre grad, fallet med här föreliggande skrift och kan väl här vara författarens fel, som icke tillräckligt utstofferat sitt tacksamma ämne. Men författaren har ej velat gifva läsaren mer än han verkligen ansett sig finna stöd för. Denna skrift gör sålunda anspråk på att vara historiskt riktig till sitt innehåll. Är icke också här sanningen mer än dikten, och själf den vackraste dikt?

Handskrifter eller andra källor än de i bibliografien angifna tryckta rörande prins Maximilian Emanuel synes man tyvärr ej känna till, ej ens i Stuttgart. Författaren har gjort efterforskningar både där och i Ansbach och Pitschen. Dock omtalas det litet emellan hos Bardili, att

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL
AF WÜRTTEMBERG

Efter kopparstick i den franska bearbetningen af Bardilis lefvernesbeskrifning öfver Prinsen. Se Bibliografien N:o 4. Af Chr. Fr. Boëtius (död omkr. 1783 i Dresden).

prinsen skrifvit hem till sin mor. Dessa bref hafva naturligtvis noga bevarats. Hvar finnas de nu?

Några bref från prinsens mor, hertiginnan ELEONORA JULIANA, till KARL XII finnas förvarade i Svenska Riksarkivet och meddelas här såsom bilagor.

Men om källorna äro mer tunnsådda än man skulle önskat och om framställningen på grund häraf blifvit magrare, än författaren velat, så får han gifva läsaren det rådet att göra på samma sätt som han själf fått göra så mången gång vid läsningen af Adlerfelt, Nordberg, Bardili eller andra författare från denna stora tid: att läsa mellan raderna för att få kött och blod på hjältegestalterna.

Knappheten i källmaterialet beror naturligtvis äfven därpå, att höga herrar på den tid, hvarom här är fråga, icke skrefvo så mycket som nu. Men de handlade desto mer.

Det kan möjligen tyckas, att här har blifvit skrifvet mycket, som ej direkt rör prinsen. Om så är, så har det dock icke utan skäl införts i denna lilla biografi. För att rätt förstå prinsen måste man också förstå den omgifning, i hvilken han lefde, och framför allt den hjälte, som han tjänade och beundrade och efter hvilken han formade sitt lif. Man förstår ej prins Max utan att känna och förstå Karl XII. Det är klart att först genom att lära känna kung Karl kan man fatta, huru prinsen, liksom så många andra, fäste sig vid honom med den mest obegränsade tillgifven-

het. Hvad vi veta om prinsen personligen är också tyvärr så litet, att vi för att få en något så när god bild af honom måste fylla ut denna med en bild äfven af den omgifning, i hvilken han lefde och verkade, och en beskrifning af de storartade händelser, till hvilka han var vittne.

Ur denna liksom ur många andra synpunkter måste jag frukta, att denna lilla skrift är allt för kort och knapp⸗händig. Må den väcka intresse för sitt ämne, till fortsatt studium. Om man ej kan närmare lära känna prins Max, ty om honom torde ej mycket mer med nuvarande tillgång på källmateriel stå att få, så kan man dock komma hans tid och hans lif närmare genom ett mer ingående studium af Karl XII och hans tid.

Afsikten med dessa rader är framför allt att ånyo väcka till lif det vackra minnet af den württembergiske hjälte⸗ynglingen i den svenska armén.

Men författaren har också velat väcka intresse för en pietetsfull vård af Lilla Prinsens graf i Pitschen och för återuppställandet af hans grafmonument på dess rätta plats öfver grafhvalvet, där kistan är. Det är denna sista afsikt, som ursprungligen föranledt hopskrifvandet på några le⸗diga stunder af denna lilla bok.

Måtte den nu blifva till afsedd nytta så i det ena som i det andra hänseendet.

Hälsingborg den 25 september 1913.

Max Schürer von Waldheim

BORGGÅRDEN I GAMLA SLOTTET I STUTTGART

Med ryttarstaty öfver Hertig Eberhard im Bart. På galleriet, 1 tr. upp, andra arkaden från vänster synes Prins Maximilian Emanuels grafmonument

PRINS MAXIMILIAN EMANUELS SLÄKT

»LILLA PRINSEN», SÅSOM PRINS MAX MED ETT smeknamn allmänt kallades i den svenska armén, föddes i Stuttgart den 27 februari 1689.

Hans far var hertigen-administratorn af Württemberg FRIEDRICH KARL, stamfader för linien Württemberg-Winnenthal, själf sjunde son till hertig EBERHARD III och hans första gemål ANNA KATHARINA, född rehngrefvinna till Salm-Kyrburg. Hertig Friedrich Karl dog emellertid redan 1698 vid en ålder af 46 år. Han var gift med hertiginnan ELEONORA JULIANA, dotter till Markgrefven ALBRECHT af Brandenburg-Ansbach och hans andra gemål SOPHIA MARGARETHA, född grefvinna af Oettingen-Oettingen.

Hertig Friedrich Karl och hans gemål hade 7 barn, nämligen:

1. KARL ALEXANDER, född 1684, död 1737, regerande hertig 1733—1737.
2. DOROTHEA CHARLOTTA, f. 1685, d. 1687.
3. FRIEDRICH KARL, f. 1686, d. 1687.[1]
4. HEINRICH FRIEDRICH, f. 1687, d. 1734.
5. MAXIMILIAN EMANUEL, f. 1689, d. 1709.
6. FRIEDRICH LUDWIG, f. 1690, d. 1734.
7. CHRISTIANA CHARLOTTA, f. 1694, d. 1729. Förmäld

[1] Enl. MERCKEL dog Prinsen 1693.

med WILHELM FRIEDRICH, regerande markgrefve i Brandenburg-Ansbach.

Prins Maximilian Emanuels farfar, Hertig EBERHARD III af Württemberg ställde sig år 1633, genom att ingå i det Heilbronnska förbundet på svenskarnes sida i det trettioåriga kriget. Efter det olyckliga slaget vid Nördlingen 1634 blef hans land ockuperadt af de kejserliga, men han återfick det tack vare Sveriges ingripande i Westphaliska freden 1648.

Prins Maximilians fader hertig Friedrich Karl var en i många afseenden framstående man. Efter afslutade universitetsstudier hade han i bildningssyfte gjort vidsträckta resor, bland annat till Schweiz, Frankrike, England, Danmark och Sverige, hvilket sistnämnda land besöktes 1672. Vid hofvet i Stockholm blef han mycket hjärtligt mottagen. Vid 22 års ålder var han chef för ett kavalleriregemente och deltog med utmärkelse i kriget med Frankrike och särskilt i belägringen af fästningen Philippsburg 1676. Redan året därpå kallades han dock genom sin broders, den regerande hertigens död tillbaka till Stuttgart. 1677—1692 var han förmyndare för sin brorson EBERHARD LUDWIG och i denna egenskap administrator af hertigdömet Württemberg.

1690 blef hertig Friedrich Karl kejserlig rytterigeneral. 1691 slöt han sig till den andra stora koalitionen emot LUDVIG XIV och deltog aktivt i det s. k. pfalsiska kriget. I slaget vid Speier 1692 var hertigen i stor fara. Sedan fransmännen öfverskridit Rhen fick Friedrich Karl i uppdrag att hindra dem från vidare framträngande. Han förenade sig nu med de under hans bröder LUDWIG och

JOHANN FRIEDRICH stående arméafdelningarna. Den 17 september 1692 blef han emellertid vid Oetesheim af fransmännen tillfångatagen och fördes såsom fånge först till Strassburg och sedan till Paris. Redan i januari 1693 återfick han friheten. Kejsaren utnämnde honom 1694 till generalfältmarskalk. Samma år gick han åter ut i kriget, men blef 1695 tvungen att nedlägga befälet för att sköta sin numera vacklande hälsa. Friedrich Karl dog den 20 december 1698. Hans valspråk var: »Dura placent fortibus», »svårigheter äro omtyckta af tappre». Hertiginnan ELEONORA JULIANA dog den 4 mars 1724. Både hon och hennes gemål äro begrafda i Stiftskyrkan i Stuttgart.

Den äldste af prins Maximilian Emanuels bröder var hertig KARL ALEXANDER. Redan vid 11 års ålder var han med i kriget i Nederländerna. 1607 blef han öfverste i kejserlig tjänst och förde befäl i löpgrafvarna vid intagandet af fästningen Ebernburg. Följande år stred han emot turkarna i Ungern och utmärkte sig i slaget vid Temesvar. I spanska tronföljdskriget var han med vid belägringen af Landau. 1703 stred han vid Offenburg. 1704 slog han BLAINVILLE vid Munderkingen. Samma år blef han sårad i ena foten vid stormningen af Schellenberg samt bidrog till eröfringen af Ulm och Landau. Härpå kämpade han i Italien, där han åter blef sårad i foten i slaget vid Treviglio 1705. Följande år blef han generalfältmarskalk-löjtnant och var med i slaget vid Turin, 1707 gjorde han fälttåget i Provence, 1708—1712 tjänstgjorde han på den nederländska krigsskådeplatsen, 1709 blef han guvernör öfver Landau och riksgeneralfälttygmästare. 1712 angrep prins Karl Alexander tillsammans med

sin kusin, den regerande hertigen EBERHARD LUDWIG frans⸗männen vid Lauterburg. Följande år måste han efter ett tappert försvar kapitulera med fästningen Landau, 1716—1718 deltog han under prins EUGEN af Savoyen i kriget mot turkarna. Till stor del tack vare Karl Alexander vanns segern vid Peterwardein 1716, intogs Temesvar samma år, och vanns segern vid Belgrad 1717. Efter freden i Passarovitz 1718 blef KARL ALEXANDER 1719 österrikisk kommenderande general och ståthållare i Ser⸗bien med residens i Belgrad. Denna befattning lämnade han, då han 1733 efter sin kusins död blef regerande hertig i Württemberg.

Prins Maximilian Emanuels näst äldste till mogen ålder komne broder prins HEINRICH FRIEDRICH utmärkte sig för sina goda kunskaper i latin, på hvilket språk han höll vackra tal vid universitetet i Tübingen, hvars rector magni⸗ficentissimus han var redan år 1700, vid tretton års ålder! Från 1703 deltog han i spanska tronföljdskriget på de allierades sida. Samma år blef han chef för ett kavalleri⸗regemente och var delaktig i eröfringen af Bonn, Rhein⸗bergen och Kaisersberg. 1705 blef han holländsk brigad⸗general och förde såsom sådan i slaget vid Ramillies 1706 befäl öfver en del af rytteriet, hvarvid han blef sårad. Snart kom hans yngre bror FRIEDRICH LUDWIG till armén för att vid Heinrich Friedrichs sida lära krigareyrket. I slaget vid Oudenarde 1708 voro båda prinsarna med. Så äfven i slaget vid Malplaquet 1709. Sida vid sida deltogo de i det spanska tronföljdskriget ända till dettas afslutande 1713. Heinrich Friedrich hade nu stigit till generallöjt⸗nant. Härefter tog han tjänst såsom kejserlig rytterigeneral

och deltog jämte sin broder i kriget mot turkarna 1716—1718. År 1733 stod han i spetsen för en kejserlig armé i Italien. Följande år var han åter i fält vid Rhen. Nu blef han emellertid sjuk och dog den 27 september 1734 på slottet Winnenthal.

Också prins Friedrich Ludwig, Max Emanuels yngste broder, ägnade sig efter universitetsstudier i Tübingen åt krigarelifvet. Vi hafva redan sett, att han i det spanska successionskriget kämpade i Nederländerna. Sedan blef det hans lott att i August den starkes tjänst strida mot svenskarna i Pommern. 1726 blef han sachsisk rytteri=general, hvarpå han öfvergick i kejserlig tjänst och ut=nämndes till general-fältmarskalk-löjtnant. 1732—33 un=dertryckte han i spetsen för kejserliga trupper ett uppror på Korsika. 1734 förde han kejserliga trupper i Italien under det polska tronföljdskriget. Härunder deltog han i slaget vid Parma 1734 och stupade den 19 september samma år i slaget vid Guastalla.

Tre farbröder till prins Max, nämligen prinsarne Georg Friedrich (1657—1685), Ludwig (1661—1698) och Jo=hann Friedrich (1669—1693), blefvo alla, ehuru de gingo bort vid unga år, framstående krigare. Georg Friedrich stupade för ett kanonskott i Kaschau i Ungern, Ludwig dog af kopporna och Johann Friedrich blef skjuten i en duell.

Prins Ferdinand Wilhelm af ättegrenen Württemberg=Neuenstadt (f. 1659, d. 1701) var vid olika tillfällen i dansk tjänst och blef dansk öfvergeneral. Bland annat gjorde han det danska fälttåget i Skåne 1677 och var med vid Kristian=stad och i slaget vid Landskrona. 1682 blef han chef för

det danska lifgardet till fot, 1689 generallöjtnant och 1692 general af infanteriet. 1689—1697 förde han befäl öfver den danska kår, som stod i sjömakternas tjänst. Efter att sedan under AUGUST II ha fört befäl öfver sachsisk-polska trupper i kriget mot Turkiet blef han dansk general till häst och till fot och förde 1700 öfverbefälet i Holstein emot svenskarna. Öfverallt gjorde han sig känd för duglighet, tapperhet och hederlighet. Han var holländsk, polsk och dansk general.

Dennes broder KARL RUDOLPH (f. 1667, d. 1742) var en lika så framstående och tapper krigare. 1691 blef han öfverste i dansk tjänst. I spanska tronföljdskriget förde han en dansk hjälptrupp om 12,000 man. 1713 blef han öfverbefälhafvare öfver den danska armén och ratificerade å den danska sidan kapitulationen af Tönning samma år. 1715 var han med vid belägringen af Stralsund och 1716 vid eröfringen af Wismar.

Ferdinand Wilhelm och Karl Rudolph voro kusiner till prins Maximilians far. Deras fader, hertig FRIEDRICH, var nämligen en yngre broder till hertig EBERHARD III.

Detta är blott några exempel valda bland prins Maximilians närmaste anhöriga inom den frejdade württembergiska fursteätten. Många dylika kunde framdragas också från andra tider. Ättens historia är lång och lysande. Kring dess namn, på dess initiativ och med densamma som medelpunkt har först det württembergiska grefskapet, så hertigdömet och sist konungariket Württemberg uppvuxit.

De prinsar, för hvilka större uppgifter ej förefunnos i hemlandet, sökte sin utkomst och en ståndsmässig anställning i utländsk krigstjänst. Så kommo de till sin tids krigs

skådeplatser. Vi ha sett dem strida än för sitt eget fädernesland, än för kejsaren, Sachsen, Polen, Holland och Danmark. På Europas alla mera betydande krigsskådeplatser återfinnas württembergiska furstesöner. Men hvar de än stredo, var det ock i motsatta läger, så utmärkte de sig alltid för plikttrohet, hängifvenhet och tapperhet. Vid unga år gingo de i fält och i regeln nådde de välförtjänt höga befälsposter. Där funnos goda krigaretraditioner i prins Maximilian Emanuels släkt.

Här bör äfven nämnas, att prins Maximilian Emanuel är farfars farfars farbror till den nu regerande konungen af Württemberg, konung Wilhelm II.

STUDIER OCH INTRÄDE I DEN SVENSKA ARMÉN

REDAN VID NIO ÅRS ÅLDER FICK PRINS Maximilian Emanuel börja universitetsstudier vid sitt hemlands universitet i Tübingen, dit han ankom i januari 1698 jämte sina båda bröder HEINRICH FRIEDRICH och FRIEDRICH LUDWIG.

Baron PETER FORSTNER VON DAMBENOY följde med till Tübingen såsom prinsarnes guvernör och lärare.

Prins Max lärde sig med mycket intresse franska. Ehuru latinet var honom en smula motbjudande på grund af den långsamma undervisningsmetoden, förvärfvade han dock i detta språk så goda kunskaper, att han väl kunde uttrycka sig äfven på latin. I historien tyckte han isynnerhet om berättelser om krig och store mäns lefvernesbeskrifningar. Matematik och krigsvetenskap intresserade honom mest.

Vid sidan af den teoretiska undervisningen öfvade han sig flitigt i fäktning och ridning, där han snart ådagalade mycken färdighet och oförskräckthet.

Han skulle också lära sig att dansa, men gjorde häri på grund af bristande intresse endast klena framsteg.

Efter tre års studier i Tübingen skickades prins Max i maj 1701 till universitetet i Genève, dit han åtföljdes af sin nye guvernör baron GOTTLOB VON NOSTIZ. Här besökte prinsen

föreläsningar af Tronchin, Pictet, Turretin m. fl. samt umgicks flitigt med i staden varande utlänningar.

I oktober 1702 återvände han till Stuttgart. Hans krigarehjärta längtade nu ut i stora världen. Han önskade få sätta svärdet i handen, i stället för boken.

Det fanns godt om krigsteatrar den tiden i Europa att välja på. De württembergiska prinsarna hade i allmänhet, såsom naturligt var, gått i tysk tjänst. Men äfven i holländsk, polsk och dansk ha vi funnit dem. I allmänhet sökte de nog sådan anställning, där de för tillfället bästa utsikterna för befordran yppade sig, dock stredo de ju aldrig mot sitt fäderneslands intressen. Endast prins Maximilian Emanuel synes därjämte ha låtit leda sig af särskilda personliga hänsyn.

Karl XII:s rykte flög vid denna tid på segerns vingar öfver Europa. Och han omtalades också allmänt för sin rättvisa, sin godhet, sin sanningskärlek, sin gudsfruktan, sin makalösa tapperhet. Allt detta fann genklang hos prins Max och tilltalade lifligt hans hjärta.

Hos den unge svenske krigarekonungen ville prins Max komma i lära och tjänst. Han hade också öfvertalat sin moder att vidtaga mått och steg för hans inträde i den svenska armén. Redan i oktober 1702 hade hertiginnan Eleonora Juliana härom tillskrifvit Karl XII.[1]

Någon lämpligare underhandlare för detta ändamål med Karl XII än en af prinsens lärare, Johann Osiander, kunde man ej gärna finna. Denne Osiander hade en mångskiftande lefnadsbana.[2] Än var han prelat och lärare för

[1] Se bil. 1.

[2] Se: *Lebensbeschreibung Johann Osianders*, Tübingen 1795, och Schmidt, *Johannes Osiander*. Tübingen 1843.

de württembergiska prinsarna, än professor, än krigare och kommendant i Tübingen, än diplomat o. s. v. Och på alla sina befattningar var han städse den plikttrogne fosterlandsvännen, som med aldrig svikande förmåga och framgång utförde de mest mångskiftande uppdrag. Tidigare hade han för ett diplomatiskt ärende varit i Stockholm, där han bland annat åsåg det högtidliga mottagandet af troféerna från Narva.

Osiander skickades sålunda till Karl XII, hvilken vid den tiden befann sig i Krakau. Här träffade han först Magnus Stenbock, hvilkens lif han lär ha räddat under hugenottförföljelserna i Paris. Genom Stenbocks bemedling fick Osiander företräde hos Karl XII, hvilkens bevågenhet den württembergiske prelaten i så hög grad vann, att Karl, innan de skildes, lär ha erbjudit Osiander en öfverstebeställning i den svenska armén. Denne ansåg sig dock böra afstå från det hedrande anbudet. Men när Osiander tog afsked, bad Karl honom snart komma åter och ha den württembergiske prinsen med sig.

Den 22 januari 1703 (n. st.) lämnade prinsen alltså, ej fullt 14 år gammal, sin fädernestad Stuttgart. Från Neckars fagra nejder, från Württembergs leende kullar och vinberg, från släkt och vänner gaf han sig så ut mot okända öden, drifven af sin obetvingliga håg att få tjäna den svenske konungen.

Från Stuttgart följdes alla fyra bröderna åt, men alla hade de olika mål för sin resa.

Karl Alexander begaf sig ånyo ut i det spanska successionskriget och närmast till krigsteatern i Baden. Heinrich Friedrich skulle till hofvet i Berlin och Friedrich Ludwig till Dresden.

I resesällskapet voro dessutom baronerna GOTTLOB VON NOSTIZ och PETER FORSTNER VON DAMBENOY, prelaten JOHANN OSIANDER, resepredikanten och sekreteraren JOHANN WENDEL BARDILI[1] samt tre kammartjänare.

Först gjordes besök hos kusinen hertig FRIEDRICH AUGUST i Neuenstadt an der Linde.[2] Redan här lämnade KARL ALEXANDER sina yngre bröder. Dessa fortsatte därpå färden öfver Wimpffen, där de passerade Neckar och den württembergiska gränsen. I Heidelberg besågs det af fransmännen förstörda slottet. I Darmstadt gjordes åter påhälsning hos släktingar och prins Max lyckönskades här af sin tante att komma till en sådan konung som Karl XII, hvilken älskade fromhet och gudsfruktan. Han kunde skatta sig lycklig, som därigenom gick fri från många frestelser och dåliga exempel. Öfver Oberburg, Bischoffsheim och Uffenheim fortsattes nu färden till Ansbach. På sistnämnda plats liksom äfven i Nürnberg gjordes åter besök hos anförvandter.

Vidare reste man öfver Forchheim, Bamberg, Rattelsdorff och Koburg. Härpå passerades det snöbelagda Thü-

[1] Om släkten Bardili se: PREGIZER, JOH. ULR., Burkhardtische Genealogie, oder Stamm-Baum deren drey Haupt-Familien, nehmlich der Bardili-Brotbek und Scheinemannischen, in VII Haupt-stämmen ... von Weyland Herrn Georg Burkhardten, Profess. Log. zu Tübingen ... abstammend. Stuttgart, gedr. b. B. M. Müllern (1719) Fol. samt: PISTORIUS, JOH. FR., Burckhardtische Genealogie oder Stamm-Baum deren in Sieben Haupt-Stämm. bestehenden B.—und Bardilinischen Familie ... renovirt nach dem Pregizerischen Stamm-Baum de 1719. Stuttgard, gedr. b. J. Ph. Erhard 1774. Fol.

[2] En liten stad i Württemberg vid Kocher, norr om Heilbronn. Benämningen an der Linde är ej mer i bruk, då det stora lindträd, som gaf upphof till detta namn, ej mer finnes kvar. Staden benämnes ock Neuenstadt am Kocher.

ringer-wald med den lilla staden Gräffenthal. Så kom man ner till Saalfeld vid floden Saale, i hvars alltjämt snötäckta dalgång man fortsatte öfver Rudolstadt, Alstett, Jena, Naumburg, Weissenfels och öfver Rippach till Lützen. Här gjorde prinsarna uppehåll för att se på slagfältet och den plats, där Gustaf II Adolf stupat. På ett ståtligare sätt kunde ej prins Max begynna sin bekantskap med Sverige. I Leipzig stannade man åter för att bese platsens sevärdheter. Öfver Wurzen kom man så till Meissen, hvarest slottet och domkyrkan beságos.

Härifrån kom man till Dresden, där de unga prinsarna blefvo mycket väl mottagna vid hofvet och där den yngste af bröderna, FRIEDRICH LUDWIG, stannade. Vid uppehållen under resan besåg man öfverallt flitigt de olika orternas sevärdheter, hvilka beskrefvos af på platsen varande lärde.

Resan fortsattes öfver Annaburg och Wittenberg till Berlin, dit man kom den 22 februari och där Max Emanuel tog afsked af sin två år äldre broder HEINRICH FRIEDRICH, hvilken i sin ordning snart från Berlin begaf sig till krigsteatern i Holland.

Max reste från Berlin den 3 mars, åtföljd af OSIANDER, VON VOIT, BARDILI och två betjänter. Man reste nu öfver Neustadt, Angermünde, Schwedt, Stargart, Körlin, Kösslin, Stolpe, Dumners och Oliva till Danzig.

Resans besvärligheter hade mer och mer ökats. Kvarteren hade blifvit dåliga, befolkningen orenlig, språket främmande, kölden var stor, och djup snö täckte vägarna. Bostäderna förtjänade knappt namn af hus, säger BARDILI. Särskildt var kvarteret dåligt i Dumners. Men vid betalningen nöjde värdinnan sig ej med de tyska mynten. Man

måste slutligen lägga pengar på bordet och låta henne utvälja hvad hon behagade. Så tillstötte en ny tvist: hvem af de adeliga postknektarna som skulle få äran och förtjänsten af att skjutsa prinsen vidare. I tre timmar tvistade man härom, tills ändtligen affärden kunde ske.

I Danzig blef det ju bättre, ehuru prinsen äfven här var utsatt för en svårighet, i det att han höll på att förfrysa fötterna i kyrkan.

Här träffade prinsen den svenske residenten Kyperkrona utan att dock af honom kunna få närmare underrättelser, om hvar Karl XII befann sig. Däremot nåddes man af ett ganska utbredt och allmänt trodt rykte, att konungen af Sverige skulle vara död. Det var naturligtvis konungens benbrott den 20 september 1702, som i denna form berättades i Danzig. Ej under i en tid, då alla nyheter spredos så långsamt, och då man i så mycket var beroende af muntliga meddelanden. Prins Max ville emellertid icke tro på ryktet.

Visserligen syntes det icke vara från svensk sida vederlagdt. Men prinsen menade, att man på svenskarne kunde tillämpa Taciti ord om tyskarne: »Plura dicenda et scribenda faciebant, quam facta scribebant»; »De utförde flere gärningar, som voro värda att omtalas och beskrifvas än de själfva skrefvo om hvad de gjort.»

Osiander begaf sig nu till Marienberg i ett ganska egendomligt ärende, nämligen att af konung August, som befann sig där, utverka pass för prinsen och hans följe att genom de sachsisk-polska trupperna begifva sig till den svenska armén.

När Osiander för August omtalade ryktet om Karl XII:s

död, svarade denne, att den svenske konungen lefde, »och» tillade han, »det skulle vara mycket ledsamt, om en så stor *furste vore död.*» Dessa konungs Augusts ord framfördes sedermera till Karl XII, på hvilken de gjorde ett lifligt intryck.

August lämnade icke blott det begärda passet utan också en sachsisk eskort, som skulle följa prinsen till de svenska förposterna. Måhända var det så, som en af prinsens biografer säger, att »svenske konungens föredöme, hvilken betraktade kriget ur en ridderlig och hög synpunkt, inverkat på August.»

Glad i hågen fortsatte prinsen nu vidare öfver Bruist, Marienburg, Trompelfeld, Montwy, Marienwerder, Rondvis, Miska och Scumpe till Thorn. I Bruist hade man haft särskildt dåligt kvarter, men man tröstade sig med att, om man låg illa, så var det desto lättare att stiga upp på morgonen. I Thorn låg en sachsisk garnision och här mottogs prins Max med furstliga ärebetygelser.

Längre än hit följde honom ej den sachsiska eskorten, då det nog ej utan skäl befarades, att svenskarne vid åsynen af de sachsiska soldaterna skulle komma att på dem och deras sällskap afge eld.

Men man lät ej uppehålla sig, utan fortsatte redan följande dag öfver Sluzow, Starry Bozoffsky och Zaniky till Sochaczev, där prinsen för första gången fick se svenska trupper och af deras officerare blef synnerligen väl emottagen.

Härifrån kom man till Blonie, 3 mil väster om Warschau. Här stod general REHNSKÖLD med sin arméafdelning. Denne mottog prinsen på det mest förekommande sätt. Osiander

fick i Blonie träffa en gammal bekant, nämligen öfverste KRUSE, hvilken förut tjänat i den württembergiska armén, där Osiander då var öfverkrigskommissarie.

Följande dag anlände ressällskapet till Warschau, i hvilken stad general STENBOCK förde befälet. Genom honom erfor Max, att Karl XII hade sitt högkvarter i det 3 mil öster om Warschau belägna Okuniew. Sedan prinsen i den polska hufvudstaden aflagt besök hos kardinal primas, Polens högste ämbetsman, samt högre officerare och magnater, fortsatte man alltså till Okuniew.

Ankomsten dit skedde den 31 mars (n. st.) [1]

Framkommen till det kungliga svenska högkvarteret fick prins Maximilian Emanuel genast företräde för Karl XII.

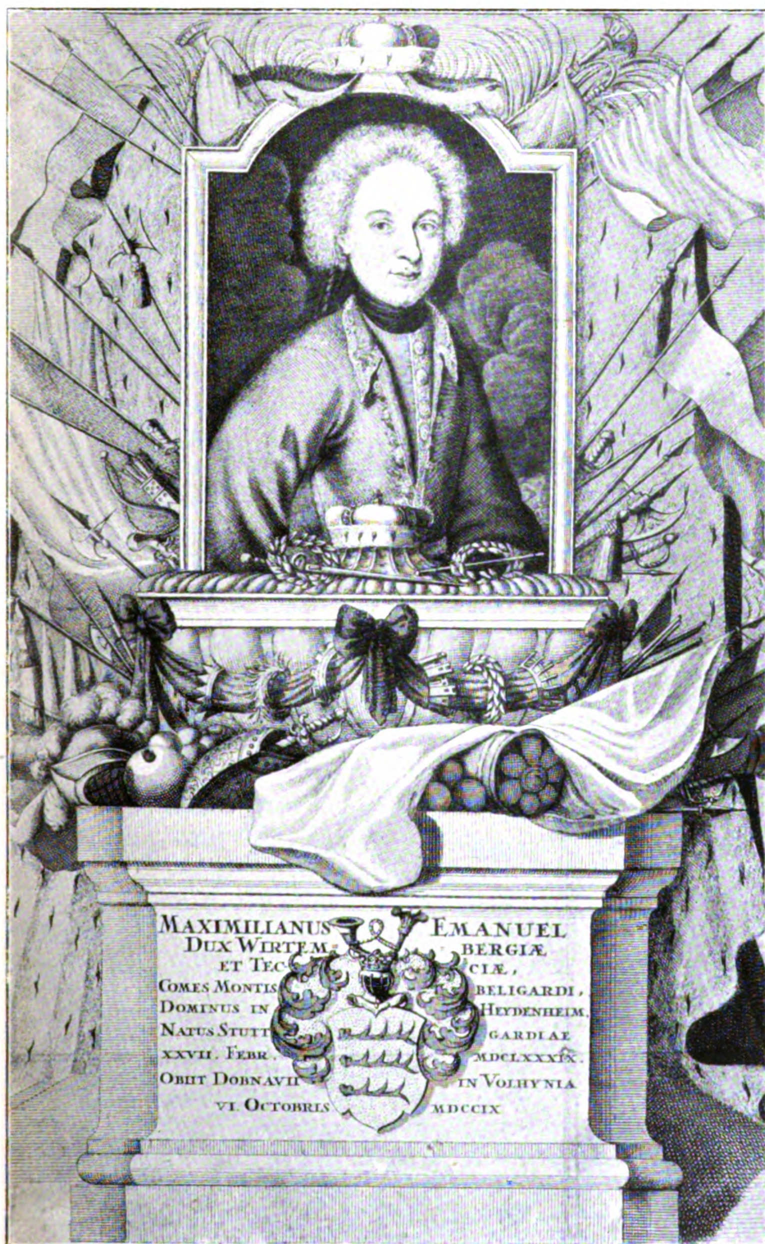
Hertiginnan ELEONORA JULIANA hade medskickat ett rekommendationsbref [2] samt lät dessutom hemställa till Karl XII:s afgörande, huruvida hennes son skulle skickas till Stockholm, »till dess han finge flere års stadga och styrka, eller om Hans Majestät behagade låta honom göra campagne». Sedan konungen genomläst brefvet, frågade han prinsen, »om han kunde besluta sig för att gå i fält», hvarpå denne med en liflighet, som genast vann konungen, svarade, att »det skulle vara hans största nöje i verlden, om konungen nådigst ville taga honom med sig». »Godt», sade Karl XII, »jag vill uppfostra Er efter mitt lynne».[3]

Man hade hoppats på goda kvarter, då man kom fram

[1] Enligt NORDBERG framkom prinsen den 20 mars (gammal stil), enligt ADLERFELT den 21 (svensk stil). Olikheten i uppgifterna är alltså endast skenbar. Den svenska stilen var för mars 1700—mars 1712 en dag före den gamla och 10 dagar efter den nya stilen.

[2] Se Bil. 3.

[3] Citaten äro i allmänhet efter Schott och Bardili.

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL AF WÜRTTEMBERG

Efter kopparstick i Kopparstickskabinettet i Stuttgart

till konungen, men man fann snart, att detta hopp blef gäckadt. Dock tröstade man sig snart. Dels var man från resan redan van vid de usla polska kvarteren. Och dels fann man, att konungen själf och prinsen af Sachsen-Gotha [1] ej bodde bättre.

Prinsen fick sig kvarter anvisadt i närheten af konungens, och inbjöds att äta vid dennes bord. Karl XII skänkte honom full utrustning, hästar och vapen, tält för honom själf och för hans tjänare och dessutom en summa penningar.

Då baron Voit på grund af markgrefvens död snart blef nödsakad att resa tillbaka till Ansbach, anställde Karl XII baron Gustaf Adlerfelt [2] såsom uppvaktande kavaljer hos prinsen.

Adlerfelt var en bildad och lärd man, som medföljde såsom kammarherre hos Karl XII.

Äfven Osiander återvände snart, med vederfors dessförinnan hedern att af Karl XII tilldelas titel af svenskt kyrkoråd.

På aftonen samma dag som prins Max hade kommit till Okuniew anlände också dit de båda bröderna Sapieha, den litauiske kronfältherren och kronskattmästaren. Prinsen fick sålunda tillfälle att göra dessa polska ädlingars bekantskap. Också vann han genast deras vänskap.

[1] Prins Johan Wilhelm af Saxen-Gotha kom den 14 september 1701 till det svenska lägret, blef följande år svensk general-major, var med vid Pultusk och Punitz samt tog afsked 1705.

[2] Gustaf Adlerfelt var född 1671 och blef skjuten i slaget vid Pultava den 28 juni 1709. Han är mest bekant genom den af honom skrifna *Histoire militaire de Charles XII* (1840) hvaraf en mindre tysk upplaga utkom redan 1707. Adlerfelts manuskript räddades vid Pultava i prins Maximilians bagage.

Redan den 2 april fick prinsen rida med konungen och prinsen af Sachsen-Gotha till Warschau. Då konungen sin vana trogen red mycket raskt, hade prins Max i början svårt att följa med, men snart vänjde äfven han sig vid de hastiga takterna och de långa ridterna. Prinsens kavaljerer, som voro oroliga för honom, bådo emellertid konungen, att prinsen på ridterna skulle få åtföljas af en kavaljer. Karl XII svarade, att han ville själf vara prinsens hofmästare, så att man hade icke orsak att bekymra sig för den saken.

Efter några dagar red man åter till Warschau denna gång för att bese de från Klissow[1] ankommande fångarna och troféerna. På återvägen störtade hästen med konungen. Denne var dock strax i sadeln igen, men angreps dagen därpå af feber och måste några dagar hålla sig inne.

[1] KARL XII hade här den 9 juli 1702 vunnit en vacker seger öfver August den Starke.

I POLEN 1703
PULTUSK OCH THORN

KARL XII HADE VARIT I POLEN SEDAN TVÅ år tillbaka. Här hade han den svåra uppgiften att oskadliggöra en fiende, som ständigt vek undan i ett land, där det var hart när omöjligt att stänga in honom. Var uppgiften militäriskt sedd svår, så var den ej heller ur diplomatisk synpunkt lättlöst. Karl förde krig, icke med Polen, utan med dess konung, August II. Kriget fördes dock i Polen, men mot sachsiska trupper. Endast motvilligt lät den polska kronarmén någon gång sig föras emot svenskarna. Polackarna ville nog helst vara neutrala. Men neutraliteten var som ofta är fallet omöjlig att upprätthålla. Och på Karl XII:s tydliga fordringar och frågor blef det till sist nödvändigt att lämna klara besked, åtminstone så klara som man i Polen kunde åstadkomma. Med eller mot August, det var frågan. Men svårigheten för Karl var framför allt att i den polska »republiken» finna någon myndighet med tillräcklig auktoritet för att underhandla med. Kardinal-primas och senaten kunde desavoueras af den polska riksdagen eller af landtdagarna. Och folkförsamlingarna i sin ordning voro fullständigt beroende af det härskande partiet, den sammankallande myndighetens mer eller mindre tillfälliga auktoritet eller det för tillfället kor=

tare eller längre afståndet till den ena eller den andra armén, den svenska eller den sachsiska.

Men för att behärska Polen och göra det till en stark bundsförvandt var det nödvändigt ej blott att besätta landet, utan också att bringa stadga i dess förhållanden och befria det från den tryckande förbindelsen med den utländska vidtsträfvande sachsiska militärmakten. Detta var dock svårt i en stat, hvars författningslif redan låtit de anarkiska principerna få en farlig utveckling.

Karl XII:s mål var emellertid icke att göra eröfringar på Polens bekostnad. Han började aldrig själf något krig. Hans krig voro icke anfalls- eller eröfringskrig, endast försvarskrig. Karl XII hade icke fört någon eröfringspolitik. Han förde krig endast och allenast med det målet att vinna en betryggande fred. Så ock här. Detta hindrar ju ej att äfven landutvidgning för Sverige hade kunnat blifva följden, om sådan genom kriget blefve möjlig och i öfrigt ansågs lämplig.

I de polska fälttågen, eller, rättare sagdt, i den polska diplomatien hade han dessutom för afsikt att bland annat efter Augsts II:s afsättning åstadkomma ett varaktigt förbund mellan Sverige och Polen till ett gemensamt motanfall på Ryssland för att definitivt återförvisa detta land inom lämpliga och betryggande gränser.

Mot slutet af år 1701 hade Karl XII ryckt in i Polen, men härmed afsåg han icke att öppna fiendtligheter emot detta land. Hans afsikt var endast att fullfölja sina planer emot konung August. Karl XII:s ställning till Polen karakteriseras bäst genom inskriften på ett porträtt af konungen efter Daniel Chodowiecki: »Défenseur de la Nationalité polonaise», den polska nationalitetens försvarare.

Karl sökte endast förmå Polen till en nationell politik för att i förbund med polackarna bjuda Ryssland stången. Hade denna politik funnit tillräcklig resonans i Polen, så hade det utan tvifvel varit till nytta ej endast för Sverige utan äfven och i än högre grad för Polen själft. Men Polen var en i synnerhet i inrikespolitiken löst fotad stat, där allt var så att säga flytande och växlande, där förhållandena den ena dagen kunde vara vidt skiljda från den andra, där enhet, kraft och målmedvetenhet fullständigt saknades i riksstyrelsen. Själfva samhällsskicket med de enskilda riksdagsmännens liberum veto lade till och med oöfverstigliga hinder i vägen för uppkomsten af ordning och fasthet, vare sig i den inre eller i den yttre politiken.

Den 14 maj 1702 besatte Karl XII Warschau. Själf höll han om aftonen korum med sina soldater på platsen framför slottet, »då Hans Maj:t, sedan en afton-Psalm war sungen, föll på knä, och tillika med dem förrättade sin bön och tacksäjelse».

Men raskt fortsattes marschen söderut efter den vikande August. Vid Klissow upphann Karl XII den nu förenade sachsisk-polska armén och vann därstädes den 9 juli, årsdagen af segern vid Düna, öfver konung August, sin kanske mest lysande seger. Karl XII:s taktiska skicklighet framlyste här klarast. Fullt moderna principer hade vid Klissow utvecklats i ledningen af den svenska armén. Detta slag borde långt mer än hvad hittills skett uppmärksammas och studeras.

Samma månad togs Krakau. Här fick Karl XII det första brefvet[1] från hertiginnan ELEONORA JULIANA angående prins Maximilians anställning i den svenska armén.

[1] Se Bil. 1.

Återstoden af året användes mest på indrifvande af kontributioner för arméns underhåll samt på försök att förmå den polska adeln till affall från konung August. Dessa försök, som där så ansågs behöfligt, understöddes af väpnad makt, hade växlande framgång.

I januari 1703 tog Karl XII sitt högkvarter på slottet Jacobowice utanför Lublin. Armén gick i vinterkvarter.

Lång hvila unnade man sig emellertid icke. Redan den 17 mars stod Karl XII vid Okuniew.

Det var här prins Max hade kommit till det svenska högkvarteret.

Prinsens första uppgift blef att följa konungen för att på så sätt bäst praktiskt iakttaga, hvad som var att lära i krigareyrket. Men att följa Karl XII, det betydde, att bittida och sent anstränga sig så mycket som möjligt, att nöja sig med dåliga kvarter eller att ligga på bara marken, att vara med där faran var störst, att fordra mycket af andra, men mest af sig själf. Det var en hård men god krigareskola, den württembergiske fursteynglingen kommit uti.

Efter de lysande framgångarna i Syd-Polen framträdde nu uppgiften att krossa den återstående delen af Augusts sachsiska härsmakt, som tagit sin tillflykt till de mellersta och nedre Weichseltrakterna. Sedan Augusts kavalleri besegrats i en glänsande rytteriattack vid Pultusk, gällde det att taga fästningen Thorn, en uppgift så mycket viktigare som kärnan af Augusts infanteri befann sig innanför dess vallar.

Prins Max kom först i elden vid Pultusk den 21 april 1703, ej fullt en månad sedan han kommit till den svenska armén.

Här stod nu den sachsiska arméns hufvudstyrka, till

större delen kavalleri, och Karl XII hoppades att kunna förmå den till drabbning.

Som vanligt vek fienden emellertid undan, men Karl XII lyckades att under häftig strid tränga på med sina trupper och komma in i staden samtidigt med kön af den sachsiska styrkan.

Främst voro öfverste BUCHWALDS dragoner, skånska ståndsdragonerna. Vid det häftiga förföljandet kom prins Max med bland dessa. Han var hack i häl efter en fiendtlig dragon. När denne vände sig om och fick se, hvilken ung gosse han hade bakom sig, fattade han mod och anföll prinsen, i det han ropade: »Hvad, vill också du, unge gosse, redan mörda människor?» Men Max värjde sig tappert och lyckades till sist sticka sin värja genom motståndarens kropp. Om lilla prinsens första krigsbedrift vittnade hans två gånger genomstungna dräkt och hans likaledes genomstungna stöflar.[1]

Karl XII var som vanligt också med bland de främste och tog med egen hand den sachsiske generalen BEUST tillfånga.

Natten därpå råkade prinsen ridande på sin häst af trötthet somna. Hästen fortsatte, och prinsen vaknade ej förr än han hörde tillropet »Wer da?» Han var då inne på fiendens förpostlinie. »God sachsare», svarade prinsen, men då man frågade honom efter lösen, fann han för godt att kasta om hästen och skyndsamt uppsöka egna trupper, hvilket ock lyckades honom.

Några dagar senare höll prinsen på att råka ut för en

[1] KEYSSLER säger, att den sachsiske ryttaren skulle hafva dödat prinsen, om ej Karl XII själv kommit honom till hjälp. Se KEYSSLER, JOH. GEORG, Neueste Reise durch Teutschland etc. 1. Theil. Hannover 1740, sid. 104.

svår olycka. I sporrsträck om natten ridande framför konungen störtade han med hästen i en graf. Konungen kunde ej hejda sin häst utan föll likaledes, och ofvanpå prinsen. Det lyckades visserligen att reda den trassliga härfvan och komma upp igen, men prinsen hade förlorat talförmågan och hade svårigheter med andhämtningen. Först efter 4 mils ridt var man åter midt i natten i kvarter. Prinsen blef nu liggande. Fältskären ordinerade Sperma ceti och sanguis hircinus och efter två dagar satt Max åter till häst.

Vid belägringen af Thorn voro både konungens och prinsens tält uppslagna inom skotthåll för fästningens kanoner. Kanonkulorna gingo också ogeneradt genom tälten, en gång susade en kula fram mellan konungen och prinsen. En annan slog ned på den plats, som den senare nyss lämnat. När man satte höstackar fram till skydd, lät Karl XII borttaga höet framför sitt eget tält, men bibehålla det framför de öfrigas.

Konungen red dagligen ut under fästningens kanoner och rekognoserade. Man observerade dessa ridter från fästningen och blef så van vid dem, att man alltid hade kanoner laddade och sköto mot den väg, där konungen och hans följeslagare redo. Ofta susade kulorna tätt förbi konungen, ofta slogo de ned alldeles intill de ridande. Dessa hade dock ej annat obehag häraf, än att sand och jord stänkte upp i ansiktet och på kläderna.

Vid ett annat tillfälle blef general Liewen skjuten alldeles invid konungen och de båda prinsarna. Konungen hade just varnat generalen för att sachsarna skulle ge akt på hans galonerade kläder och skjuta efter dem. Då kom det dödande skottet och tog generalens högra ben.

Själf var ju konungen så enkelt klädd som en af sina menige soldater.

En gång hade konungen ur en löpgraf stigit så högt upp för att se emot fästningen, att öfre delen af hans kropp från denna var synlig. Han stödde armen mot en faskin och höll hufvudet mot handen. Man kommer ofrivilligt att tänka på Fredriksten! En kanonkula slog ned på faskinknippan och tog bort denna. Men konungen blef oskadad.

En annan gång slog en kula ned strax framför prinsen. Där splittrade den en tegelsten, af hvilken en bit föll på prinsens ena fot, dock utan att göra skada.

Belägringen drog ut på tiden. Då den varat 4½ månader, beredde sig Karl XII att taga staden med storm. Själf ville han gå i spetsen vid anfallet. Generalerna afrådde, ett dylikt företag skulle kosta allt för mycket folk, och själf borde konungen icke utsätta sig för en sådan fara: »Om ej hans lif sparades, skulle fäderneslandet taga en obotlig skada.» Konungen svarade: »Där mina soldater blifva, där vill jag ock bli. Ej heller kan Sverige mista mycket i mig, efter det ändå har liten nytta af mig.»

Men innan stormningen hann komma till stånd, kapitulerade Thorn den 3 oktober 1703. Följande dag besatte svenskarna staden.

Prins Max var sålunda åter i Thorn. Han tog tillfället i akt att bese staden och dess befästningar. Också sysselsatte han sig såsom vanligt, då lägenhet erbjöd sig, med att besöka lärda institutioner, bibliotek, kyrkor o. d. I Johanniskyrkan besågs epitafiet öfver Copernicus.

Det började nu på att bli kallt och en del af regementena förlades i kantoneringskvarter. Somliga gräfde jord-

hyddor åt sig. Andra satte in eldstäder i tälten. Endast konungen gjorde intet för sin bekvämlighet, utan stannade utan vidare i sitt sommartält ända till den 21 november. På morgnarna voro tälten hårdt frusna.

I och för rekognoseringar för vinterkvarteren gjorde konungen med prinsen en ridt upp emot Danzig, hvarvid de på två dagar redo 32 mil. Härvid inträffade det vid ett tillfälle, att konungens häst, som var lämnad utan tillsyn, höll på att komma i sken. Prinsen tog fast den, men i detsamma sprang hans egen häst sin väg med sadel och kandar, hvarvid konungen hade mycket roligt och skrattade.

Sedan konungen i december besatt staden Elbing, gick han i vinterkvarter med armén.

I POLEN 1704
HEILSBERG, LEMBERG, PUNITZ, RAWITZ

NÄR KARL XII DÄREFTER UNDER FÖRSTA halfåret 1704 låg stilla vid Heilsberg, hade prins Max god tid att ägna sig åt studier. Bardili beskrifver prinsens sysselsättning i vinterkvarteret sålunda: »Sedan han klädt sig och förrättat sin enskilda bön, gick han kl. 7 på morgonen till konungen, och så med honom i den offentliga andaktsstunden, som hölls dagligen kl. 7 på morgonen och kl. 4 på eftermiddagen, och förrättade där med konungen knäfallande sin bön. Härpå åto de frukost, som vanligen bestod af ölsoppa och ett stycke bröd. Då konungen icke red ut, utan arbetade i kansliet, hvilket inträffade nästan dagligen, gick prinsen sedan åter till sitt rum och studerade svensk, dansk och tysk historia. Därefter studerade han befästningskonst, eller gick ned på ridplatsen. Efter middagen öfvade han sig i skjutning eller roade sig med jakt. Eller ock gjorde han besök hos officerarna. På detta sätt fortsattes, om han icke tillfälligt blef hindrad, dagligen, tills på vårsidan exercerande och inspektion af regementena vidtog, då prinsen tillbrakte den mesta tiden hos konungen under deltagande i dessa förrättningar».

Understundom förekommo ridter till de olika regementenas förläggningsorter. En gång kom konungen ridande

ensam med prinsen till Dirschau. Stadsporten var emellertid stängd. De bultade på, ropade och sköto af sina pistoler, men intet hjälpte. Konungen steg då af hästen och kände sig för efter någon öppen port. Slutligen fann han en sådan. Prinsen hade under tiden i stormen och snön stått och hållit hästarna. Nu kom man in i staden, där man tog in i närmaste lilla hus. Konungen lade sig med stöflarne på. Men prins Max tog af sina, fyllde dem med halm och satte dem bredvid elden för att torka. På morgonen hade de blifvit förbrända och prinsen måste skaffa sig ett par bondstöflar, i hvilka han fick rida åtta dagar.

Från Heilsberg gjorde prins Max jämte prinsen af Sachsen-Gotha en resa till Köningsberg för att bese staden och dess sevärdheter. Åter ett uttryck sålunda för prinsens vetgirighet, som vid alla tillfällen sökte skaffa sig näring.

Kriget ingick nu i ett nytt skede. Tsaren och konung August hade i oktober 1703 ingått ett än fastare förbund mot Sverige.

Men Karl XII:s framgångar i Polen hade också till stor del omstämt polackarna. Ett stort parti befanns numera villigt att biträda med konung Augusts afsättning. Och på en riksdag i Warschau förklarades denne verkligen i början af februari 1704, efter lifliga påtryckningar af Karl XII, för afsatt.

Trots konung Augusts motförsamlingar valdes af den i Warschau samlade riksdagen, fortfarande under svensk påtryckning, en ny konung, nämligen STANISLAUS LESZCINSKY.

Karl XII begaf sig härefter mot sydöstra Polen. Den svenska armén opererade på olika afdelningar för att iakttaga konung August och säkerligen äfven för att hindra förbindelse emellan honom och ryska trupper, som skulle

kunna komma österifrån. Några sådana kommo dock icke, enär Ryssland först följande år förlade tyngdpunkten af sina operationer till Polen. Karl XII bemäktigade sig nu Lemberg, som genom sitt läge skulle varit en stödjepunkt för en kombinerad rysk-sachsisk aktion. Under tiden hade konung August med obestridlig skicklighet undvikit de svenska härafdelningarna och kastat sig emot det obetäckta Warschau.

Lemberg, var en gammal fästning, som aldrig, oaktadt belägrad af 100,000 turkar, blifvit intagen och därför äfven fått rykte om sig såsom ointaglig.

Karl XII skyndade i förväg med en del af rytteriet för att öfverraska staden. Detta misslyckades och fästningen måste stormas, hvilket skedde den 27 augusti 1704. Konungen och prins Max gingo som vanligt i spetsen för soldaterna och voro båda bland de första, som kommo öfver vallarna och in i staden.

Då öfverste Dücher bad konungen att skona sig under förklaring, att han själf ville göra allt hvad i hans makt stod som en tapper karl, så svarade konungen: »Hvad gör det, jag vill blifva hos mitt folk, så angelägen Ni är att uppehålla svenska folkets heder, så angelägen är jag om detsamma som konung i Sverige». I plikttrohet och dödsförakt hade prins Max en god lärare och kamrat.

Karl XII har ofta blifvit klandrad för sin personliga oförvägenhet. Men man får icke glömma, att hans framgångar nog till stor del berodde icke blott på hans fältherresnille, utan också på hans personliga förmåga att genom sitt exempel af mod och tapperhet egga sina soldater till de största ansträngningar.

Det är hvad Karl XII:s fältprost Nordberg menar, då han

i konungens karaktäristik säger: »Han brukade aldrig säga åt sina officerare och soldater: Gån åstad och slåss, utan han sade: Kom, och då gick han sjelf med de främsta».

När det gällde egna bedrifter, var Karl XII emellertid alltid anspråkslös. Det glänsande intagandet af Lemberg beskrifver han i bref till Rehnsköld i följande enkla ordalag: »Sedan jag bortgick från Eder, har icke något stort förefallit, utom att i lördags morgse blef staden Lemberg stormader af dragonerna och strax intagen utan stor möda och förlust».

Konung August hade emellertid ånyo dragit sig mot norr och bland annat lyckats intaga det svagt bemannade Warschau. När Karl XII efter underrättelsen härom fattad »af en hjärtlig åstundan att komma i färd med fienden» bröt upp norrut, så lämnade sachsarna i all hast Warschau och veko undan. Karl XII förföljde under stora svårigheter med beundransvärd hastighet samt uppnådde och slog en del af den fientliga armén vid Punitz den 28 oktober 1704.

Vinterkvarteren togos i midten af november utefter schlesiska gränsen med Rawitz såsom högkvarter. Prinsen af Württemberg anvisades ett godt kvarter i staden, men då han tyckte, att det låg för långt ifrån konungens, utbytte han det emot ett vida sämre, men närmare liggande.

I POLEN 1705
RAWITZ, BLONIE

KARL XII TILLBRAKTE I RAWITZ I ALLMÄN-het hela förmiddagen på kansliet där han med grefve PIPER och kanslirådet HERMELIN »på det mest sorgfälliga vis handlade såväl sitt rikes och arméns angelägenheter som krigsärendena». Härjämte utarbetade konungen ett nytt exercisreglemente, som sedermera infördes.

Prins Max hade nu åter tillfälle att ägna sig åt den teoretiska undervisningen vid sidan af den praktiska. Särskildt bör med berömmelse antecknas och ihågkommas, att den württembergiske prinsen lärde sig svenska och det enligt Karl XII:s egen utsago så grundligt, att han talade detta språk nästan lika bra som en infödd svensk. Med konung STANISLAUS af Polen, hvilkens goda vän han var talade han franska, med de bildade polackerna i öfrigt talade både Karl XII och prinsen på latin.

Hos konung Stanislaus aflade prinsen besök på dennes praktfulla slott Ridzin eller Reusen, en mil från Lissa. Dessutom besökte han de närbesläktade schlesisk-württembergiska hofven i Oels och Bernstadt. Schlesiens hufvudstad Breslau besöktes äfven och besågs af prinsen. »Dock», säger Bardili, »föredrog han konungens sällskap framför alla andras, hvilket konungen isynnerhet kunde

märka därpå, att då han någon gång obemärkt ridit ut, prinsen icke gaf sig, förr än han funnit honom, hvaråt han då var glad, och sällan tog miste om spåret, äfven på obekanta vägar.»

Korrespondensen, som en tid legat nere, kom åter till heders. Och säkert fick furstinnan ELEONORA JULIANA i Stuttgart nu direkta underrättelser från sin son.

Till den svenska armén vid Rawitz kommo många officersfruar, och bjudningar och baler gjorde en angenäm omväxling i krigarelifvet. Äfven prins Max syntes ofta på balerna deltaga i dansen, ehuru han dels aldrig varit särskildt road av dans och dels genom det myckna ridandet än mindre än förut lämpade sig därför. De svenska officerarne omtalas däremot såsom synnerligen skickliga i och roade af denna konstart.

Flere bröllop firades i lägret, bland andra då general HORN gifte sig med grefve PIPERS svägerska, fröken TÖRNFLYCHT.

Karl XII iakttog midt under alla lustbarheterna alltjämt sitt enkla och måttliga lefnadssätt. Dock visade han sig artigt på balerna och deltog någon gång i dansen.

Vid Rawitz inträffade nu något som var mycket vanligt den tiden och särskildt i vinterlägren, nämligen att elden kom lös. Det brann hos en bagare midt inne i staden. Konungen och prinsen voro genast på platsen och deltogo hurtigt i släckningsarbetet. Konungen begaf sig med något manskap in i ett af de brinnande husen fördelande göromålen för släckning och räddning af lösöret. Själf begaf han sig därpå upp på taket. Man varnade honom förgäfves för faran. Slutligen fattade trappan eld, taket hotade att

KARL XII

Efter oljefärgsporträtt af Mikael Dahl i Nationalmuseum i Stockholm

H. Cederin foto.

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL AF WÜRTTEMBERG

Efter oljefärgsporträtt af J. D. Schwartz. Tillhörigt Kabinettskammarherren Grefve C. Lewenhaupt på Claestorp

falla in, och det syntes bli fara för konungens lif. Då störtade prins Max upp i eldhafvet och fick konungen ned med sig. Strax därpå brakade taket ned. En brinnande bjälke ramlade på konungen, så att han föll omkull. Genast var han emellertid åter på benen med sitt vanliga uttryck vid dylika tillfällen: »Det skadar inte.»

Mot vinterkvarterens slut vidtogo de vanliga långriderna för mönstring af de olika regementena. Konungen åtföljdes alltid af prinsen, som på så sätt fick god kännedom om armén, dess befäl, organisation och öfningar. Som vanligt var man ute för åtskilliga äfventyr. Då konungen och prins Max en gång varit till Kalisch, kommo de på återvägen i mörkret vilse. Prinsens häst störtade flere gånger med honom, och slutligen blef han fastsittande i ett kärr. Konungen måste med mycken möda hjälpa upp ekipaget och först kl. 6 på morgonen återkom man till lägret, prinsen alldeles nerstänkt af smuts.

Så fortsatte inspektionerna rundt hela armén en månads tid. Ofta hade man ej tid att ta af sig kläderna om natten och prinsen fick ibland ej ens tillfälle att få af sig stöflarna.

En gång var prinsen på en jakt nära att drunkna och hade säkert omkommit, om han ej i sista stund hade blifvit räddad af en af sina betjänter.

Som vanligt under längre uppehåll i rörelserna kommo äfven nu åtskilliga främmande furstar och sändebud i olika ärenden till den svenske konungens högkvarter.

Kriget i Polen företedde alltjämt en egendomlig situation. Krigsrörelserna uppehöllos af de ständigt med polackarna pågående till hälften fredliga till hälften af krigisk aktion

påtryckta underhandlingarna. Och å andra sidan fördröjdes och förlängdes de diplomatiska underhandlingarna i dubbel måtto genom krigsrörelserna. Med konung August och sacharne kunde man lämpligen ej tala annat än med svärdet. Men med polackarna sökte man i det längsta komma till samförstånd på den fredliga underhandlingens väg. I längden visade det sig dock, att denna väg var ganska osäker, där ej det direkta krigshotet låg bakom. Polackarna voro för rörliga, ombytliga, tveksamma och rädda för att taga ett bestämdt parti. Och hade de äfven velat så göra, så lade landets egendomliga och lösa konstitution hinder i vägen för ett målmedvetet och kraftigt uppträdande i den ena eller den andra riktningen.

Så kom det sig, att kriget med konung August måste understundom hämmande och fördröjande inverka på underhandlingarna med polackarna, men dessa underhandlingar å sin sida måste esomoftast stödjas af väpnad makt, och kommo därför att återverka uppehållande på krigsrörelserna i den mån de bundo trupper på annat håll än på den egentliga krigsskådeplatsen. Man får ej glömma dessa omständigheter vid bedömande af de polska fälttågen 1701—1706. Kriget hade ett dubbelmål: konung Augusts krossande och Polens förmående till förbund med Sverige för gemensam aktion mot Ryssland. Konung August å sin sida ständigt vikande för att å annat håll samla sina arméer. Å andra sidan Polen utan fasthet, utan förmåga att taga bestämdt parti för sin nyvalda konung eller för konung August, som ofta for fram som en fiende i sitt valrike, eller för svenskarna, som egentligen ville vara vänner, men som af många polacker betraktades såsom inkräktare.

Ej under att kriget drog ut på tiden.

Ej under, om Karl XII slutligen fann sig tvungen att mot sin vilja gå in i det tyska riket för att i hans eget arfland Sachsen tvinga konung August till fred.

Den 21 juli 1705 vann general NIEROTH en vacker seger i trakten af Warschau vid Rakovize öfver en förenad sachsisk-polsk här, utsänd för att hindra konung Stanislai kröning.

Denna ägde härpå rum i Warschau den 24 september. Inkognito åsåg Karl XII i sällskap med prins Max från en läktare i kyrkan kröningshögtidligheterna.

Härpå slöts fred och förbund emellan Sverige och Polen. Karl XII fordrade endast vissa förmåner för protestanterna i Polen och en del rättigheter för Sveriges handel på detta land. Någon eröfring var det ju ej tal om från ett land, af hvilket Sverige framför allt önskade göra en stark bundsförvandt i striden mot Ryssland.

Konung Stanislai välde var dock ännu ej betryggadt i hela Polen. I afsikt att skydda den unge konungen och för att åvägabringa fasthet i förhållandena låg Karl XII stilla med armén vid Blonie till årets slut.

Det blef allt kallare i kvarteren. Man byggde allmänt små hyddor åt sig. Äfven prins Max lät för sin räkning uppföra en sådan. Men Karl XII bodde alltjämt i sitt sommartält, som han lät tillfälligt värma upp med glödande och osande kanonkulor. Då det kungliga köket låg en bit ifrån, kom maten alltid fram kall, ibland frusen, men konungen lät sig intet bekomma, utan åt den lika gärna i alla fall.

De sista dagarna af december bröt Karl XII emellertid upp för att gå emot ryssarna i Lithauen.

»Mina soldater», sade konungen, »hafva njutit sina vinter-kvarter på sommaren, därför måste de nu vintertiden gå i fält.»

Ett nytt skede af kriget inträder nu. Den ryska aktionen mot Östersjöprovinserna lämnas tills vidare å sido. Tsaren själf med sin hufvudstyrka begaf sig emot Polen. Den svenska arméns uppgift blef då att göra front på en gång mot ryssar och sachsare.

De förra tog konungen på sin egen lott. Mot de senare sändes Rhensköld.

I POLEN 1706

GRODNO, FRAUSTADT, PINSK, JAROSLAVICE, RADOM

FÄLTTÅGET BLEF RÄTT ANSTRÄNGANDE och kvarteren voro ofta dåliga. När man kom till Pop≠lawie väntade man sig nog bättre, ty byn sades vara bebodd af endast adelsmän. Men prinsen fick ett rum, som behärskades af gårdens svin, och värdinnan sökte i det längsta att försvara sina fyrbeningars rätt. De blefvo ju dock utkörda, men när man sedan eldade, så måste dörren öppnas, så att röken kunde gå ut. Då kommo svinen tillbaka och man måste ställa vakt vid dörren, för att de ej skulle tränga sig in i sin vanliga bostad.

En annan gång fick man lägga sig på bara marken. Det var kallt och det gjordes upp eldar. Men medan prinsen värmde ena sidan mot elden, så att den svettades, frös den andra sidan fast vid marken. »Men han följde Karl den Tolfte», säger en af prinsens württembergiske biografer.

Framför Grodno forcerades ett af fienden besatt pass. Här tillfångatogs af ryssarne en kapten DE SAXO, som förut tjänat i ryska armén, men numera var anställd vid den svenska. Då prins Max, som befann sig i närheten, såg detta, togo han och grefve SAPIEHA med sig några dragoner, med hvilka de så hurtigt föllo in på fienden, att de lyckades att återtaga den fångne kaptenen. Hade denne

stannat i den ryska fångenskapen, så hade han säkerligen såsom öfverlöpare blifvit massakrerad.

På 17 dagar hade Karl XII i den kalla vintern med armén tillryggalagt omkring 30 mil. Han stod, nu vid Grodno, där en stor rysk armé inneslutit sig i skydd af den starka fästningen. Tsaren hade själf begifvit sig därifrån och uppdragit befälet åt konung August. Äfven denne begaf sig emellertid undan, innan Karl XII hunnit att fullständigt innesluta staden, där befälet nu fördes af Ogilvi.

Under tiden gjorde Rehnskölds vackra seger vid Fraustadt den 3 februari 1706 konung August så stort afbräck, att hans rörelsefrihet för hela det året högst betydligt inskränktes. Den ena sidan af det dubbla angreppet mot svenskarna var härmed motad. Den sachsiska armén var tills vidare oskadliggjord, i all hufvudsak upprifven.

Både de belägrade och de belägrande utstodo vid Grodno stora svårigheter. I staden dogo ryssarne hoptals af hunger och sjukdomar. Svenskarna hade svårt att i den utsugna trakten finna någon föda. Innevånarne hade flytt medtagande allt hvad som kunde bortföras. Hvad de ej kunde föra med sig af säd och matförråd, hade de gräft ned i hål i marken. Svenskarna voro vana vid en sådan metod och hade vid mer än ett tillfälle skaffat sig proviant genom att leta reda på dylika förvaringsställen. Så fingo de också göra nu, men svårigheterna ökades genom snön, som hade bredt sitt täcke öfver nejden. Med värjan fick man känna efter genom snön för att undersöka, om där fanns någon hålighet i marken. Denna metod lyckades nog ibland. Men lättare gick det vid töväder, ty då smälte snön först öfver mathålen, hvilka nu genast uppgräfdes och undersöktes.

När man så fick fram säden ur jorden, fick man mala och baka för att få bröd. Till ryssarnes härjningar hörde alltid, att de också förstörde kvarnarna. Karl XII hade därför anbefallt, att handkvarnar skulle medföras på trossen, och dessa kommo nu väl till pass.

I närheten af Grodno fick prins Max tillfälle att med sin rådighet rädda lifvet på Karl XII. Man höll på med att slå bryggor öfver Niemen. Vid inspektion af arbetet råkade konungen att komma ned i en med en tunn isskorpa belagd vak och då isen rundtom var mycket svag, var man rådvill, om hvad som skulle göras. Men prinsen fick ett par officerare med sig och kröp ut på isen samt lyckades efter många ansträngningar att få upp konungen ur vattnet. »Det skadar intet,» sade denne, satte sig till häst och red en mil i sina våta kläder. På vägen störtade hästen två gånger. Ena gången föll konungen under en i gång varande vagn med timmer, som i sista stund kunde hejdas. Andra gången kom han under hästen och måste ha hjälp för att komma lös.

Prinsen roade sig också kring Grodno med jakt. Ibland var det fågeljakt, ibland var det den något äfventyrligare björnjakten. En gång fastnade han så med hästen i ett kärr, att man med svårighet kunde få honom själf därifrån, men omöjligen kunde rädda hästen.

Än var det konungen, än var det prins Max, som var ute för olyckshändelser och äfventyr. Men alltid hjälpte den ene den andre. Ej under, att vänskapen växte, och att prinsen hyste beundran för sin krigsherre. Också var han alltjämt i konungens sällskap. Hände det någon gång, att konungen hade ridit ut utan att låta underrätta prinsen, blef denne

gripen af sorg och oro och sökte vanligen att rida i fatt konungen. En gång red han så och sökte honom 32 timmar i sträck utan att dock finna honom. Vid ett annat tillfälle kom konungen hem om natten efter en ridt och fick höra, att prinsen var ute och sökte efter honom. Han red då genast ut igen och tog reda på prinsen, hvarefter de omedelbart fortsatte att rida på inspektioner hela följande dagen.

Ett par dagar efteråt tog konungen prinsen afsides och sade till honom: »Skola vi i morgon tidigt rida till öfverste Creutz? Håll Er färdig till klockan tu, men var tyst. Jag vill hemligen gå ut ur min kammare och vi skola rida bort ensamma. Tag en god häst, vi måste innan morgon middag tillryggalägga 20 mil». När prinsen uttalade sin tacksamhet att ha blifvit underrättad om konungens ridt, inföll denne: »Jag måste väl, eljes skulle Ni söka mig öfverallt och icke finna mig; jag skall framdeles alltid låta Er veta, när jag rider ut, i fall Ni vill följa mig.»

Men när våren kom och flodernas istäcken gingo upp i vatten, räddade sig Ogilvi på andra sidan Niemen och fick så stort försprång, att Karl XII oaktadt en under de största strapatser beundransvärdt väl utförd paralellförföljning ej kunde hinna honom.

Prins Max blef strax före uppbrottet från kvarteren vid Grodno illa slagen i benet af en häst. Han blef tillrådd att åkande följa hären. Men då han visste, att konungen ej gärna såg, att man begagnade sig af sådana bekvämligheter, så föredrog han att låta lyfta sig på och af hästen. Efter några dagar var han åter kry.

Karl XII framträngde nu i de mest svårframkomliga trakter ända till Pinsk i Polesien, där ännu icke någon fiende varit

sedd, och tvang med svärdet i handen konung Augusts här kvarvarande anhängare att öfvergå till konung Stanislaus.

Under tiden belägrade öfverste Karl Gustaf Creutz det 10 mil norr om Pinsk belägna Lacowice, där en rysk kosackstyrka inneslutit sig. Först slog han en rysk undsättningskår vid Kletsch och tog sedan Lacowice. Karl XII begaf sig också hit på en af sina vanliga snabbridter åtföljd af prins Max, tog fästet Nieswicz och återvände till Pinsk, omkring 15 mil[1], utan att hvila. Under återvägen måste man i en roddbåt passera en insjö, hvarvid konungen rodde och prins Max höll hästarna, som simmade bredvid båten.

Till sin stora glädje fick Lilla Prinsen nu bref från hemmet, från Stuttgart. Brefven hade visserligen varit 5 månader på väg, men de voro välkomna nog ändå, då prinsen på lika lång tid ej hört något hemifrån.

När konungen och prinsen dagen därpå skulle rida och hälsa på konung Stanislaus, störtade prinsens häst och trampade sin herre på ryggen så svårt, att han måste stanna hos konung Stanislaus för att låta vårda sig.

Den 23 maj bröt Karl XII åter upp från Pinsk mot Volhynien.

Man kom nu in i fruktbara trakter med gynnsamma förplägnadsförhållanden. Armén förlades någon tid i trakten af Jaroslawice. Här upprättades magasin för förplägnadens säkerställande.

Från Jaroslawice red Lilla prinsen ofta öfver till det ej långt därifrån belägna Dubno för att hälsa på där förlagda officerare.

[1] Schott säger 30 mil, men detta är nog för högt åtminstone för svenska mil.

När man kom till Radom ville Karl XII inspektera den 18 mil därifrån vid Unienow stående arméafdelningen under fältmarskalken REHNSKÖLD. Åtföljd af prins Max, prins KARL LEOPOLD AF MECKLENBURG[1], general MEIJERFELDT, generaladjutanten CANNIFER, 2 drabanter och en polsk vägvisare red han därför kl. 10 på aftonen från högkvarteret. Då man ridit några mil, kom man i en skog helt oförmodat fram till en fientlig postering om 300 man polacker, som där slagit läger. Å ömse håll tog man hvarandra att börja med för vänner, men så snart misstaget upptäckts, gåfvo polackerna eld. Den lilla svenska truppen lyckades dock slå sig igenom, men blef under handgemänget alldeles splittrad, så att alla blefvo skiljda åt utom prinsen af Württemberg och general Meijerfeldt, som höllo ihop. Under det att fienden förföljde störtade konungens häst, men han lyckades dock taga sig upp igen och fortsätta. Värre gick det för prinsen af Mecklenburg, för hvilken hästen också störtade, ty hans häst skenade sin väg och lämnade sin herre i sticket. Prinsen fick gå till fots, tills han fick tag i en bondhäst, på hvilken han utan sadel kom tillbaka till högkvarteret.

När prins Max och Meijerfeldt på morgonen återkommo till Radom, hade konungen ännu ej återvändt dit. Man skickade då ut 200 ryttare att söka konungen, dock utan resultat. Man fann endast prinsen af Mecklenburg på sin bondhäst. Till all lycka kom konungen i soluppgången en annan väg åter till Radom.

Karl XII tog genast en ny häst och red ut igen för att full-

[1] Denne prins hade i Volhynien kommit till den svenska armén, där han sedan stannade någon tid.

följa sin afsikt med besöket hos Rehnsköld. På vägen träffade han på de ryttare, som voro ute för att söka honom. Af dessa tog han med sig 50 man, men lät de andra återvända till Radom.

Under tiden hade konung August ånyo börjat röra på sig och stod i trakten af Krakau. Men när han hörde, att Karl XII anträdt marschen emot Volhynien, gick han mot Litthauen för att om möjligt draga den svenska armén ditåt. Men konungen lät sig ej längre lockas att förfölja en ständigt vikande fiende. Han insåg mer och mer, att det enda medlet att tvinga konung August till fred var att hemsöka hans eget arfland Sachsen.

I SACHSEN 1706—1707

ALTRANSTÄDT — PRINS MAX BESÖKER SIN MODER I STUTTGART

RASKT GICK KARL XII NU ÖFVER KALISCH mot den schlesiska gränsen, som han passerade vid Herrenstadt. Ursäktande sig hos kejsaren, att han af omständigheterna var tvungen att passera dennes område, marscherade han med långa dagsmarscher genom Schlesien och in i Sachsen.

Karl XII:s inbrott i Sachsen kom naturligtvis mycken oro åstad och tyddes och misstyddes på alla möjliga sätt. Pamfletter utkommo, som i Augusts anda framhöllo Karl såsom en störare af friden i det tyska riket och äfven i öfrigt framställde den svenske konungen i en allt annat än vacker dager. Då man fäste konungens uppmärksamhet härvid, svarade han endast: »Låt dem skrifva hvad de vilja, vi vilja handla så som vi böra.»

Vid Steinau gick Karl XII öfver Oder, vid Meissen öfver Elbe.

Hans inbrott i Sachsen medförde genast åsyftad verkan: det tvang konung August till fred.

Karl XII förbehöll för sig själf inga eröfringar. Han hade nu vunnit sitt närmaste mål: Polens politiska skiljande från Sachsen. Konung August erkände nu själf sitt tillbakaträdande ifrån den polska tronen. Sachsen var därmed ej längre

en östeuropeisk makt. Faran för rubbandet af Sveriges östeuropeiska välde från det hållet borde därmed vara brakt ur världen. Karl XII sökte ingenting annat än tryggandet af det svenska väldet sådant han tagit emot det, och dess utvecklande till hegemoni i Östeuropa.

Freden slöts i det svenska högkvarteret i Altranstädt den 14 september 1706.

När freden var afslutad, menade prins MAX, att hans närvaro i det svenska högkvarteret för tillfället ej längre erfordrades. Väl var hans tid alltjämt upptagen. Han gjorde visiter vid det sachsiska hofvet, deltog i jakter m. m. Men då han nu såg ett så gynnsamt tillfälle erbjuda sig, så anhöll han hos konungen att få göra ett besök hos sin mor i Stuttgart. Konungen hade naturligtvis intet häremot, utan lät prinsen resa och gaf honom till följeslagare generalmajor KRUSE, hvilken förut var bekant vid det det würtembergiska hofvet.

Den 18 oktober 1706 for prinsen från Sachsen och redan den 21 var han i Stuttgart hos sin mor. Hertiginnan ELEONORA JULIANA hade nu på nära 4 års tid ej sett sin son. Också kände hon vid första anblicken icke igen den unge man, som stod framför henne. Han hade ju lämnat henne nästan som ett barn, en ung gosse. Prins Max såg då ut som vi se honom på oljefärgsporträttet i Residensslottet i Stuttgart. Allongeperuken, det barnsliga ansiktet, den späda gestalten, de oerfarna dragen, allt gaf då åt Lilla prinsen utseende af en väluppfostrad fin gosse. Man förstår väl, att han, då han så kom till den svenska armén, skulle få smeknamnet Lilla Prinsen af dessa i hundra strider

härdade soldater, som i prinsen mera sågo ett barn än en krigare, men som också snart lärde sig att i honom värdera en duktig och oförvägen kamrat. Det var ett smeknamn, som så att säga gjorde sig självt och blef allt mer populärt, ju mer Lilla Prinsen själf med rätta blef af alla aktad och omtyckt.

Men de fyra åren i den svenska armén under Karl XII:s ledning hade af Lilla Prinsen gjort en hjälteyngling, en ung man.

När han nu kom tillbaka till Stuttgart, så såg han ut ungefär som på Claestorps-porträttet. Han bar numera icke längre peruk, utan endast sitt eget hår, uppstruket såsom Karl XII själf hade det. Han hade tydligen blifvit något mörkare. Hyn var brynt af sol och väder och vind. Hans eget hår, som man ej ser på det tidigare porträttet, framträder nu mörkt eller mörkbrunt. Små mörka mustascher ha vuxit fram. Bruket att bära mustascher var ju vid denna tid icke vanligt i Väst-Europa, ehuru visserligen undantag förekommo. Polackarna däremot buro allmänt mustascher och prins Max synes ha tagit efter detta mod under sin vistelse i Polen.

Det var en erfaren, målmedveten och viljekraftig ung officer, som nu stod inför hertiginnan Eleonora Juliana i Stuttgart. Man kan väl förstå, att hertiginnan vid första ögonkastet ej kände igen sin son. Och med vetskap härom förstår man också den skenbara olikheten emellan de båda porträtten.[1] Men ger man också akt på likheterna, pannan, den något nerdragna underläppen, gropen i hakan, den öppna vackra blicken, så finner man, att båda bilderna väl kunna föreställa en och samma person.

[1] Se äfven kopparsticken, hvilka äro såsom en förenande länk.

Hertiginnan Eleonora Juliana kände också snart igen sin son. Och man kan förstå, att återseendet var till stor glädje å ömse håll.

Prins Maximilians äldste broder KARL ALEXANDER kom också snart och likaledes helt oförmodadt på besök i hemmet.

De båda prinsarna roades på alla upptänkliga sätt och hade en tid af mycken trefnad. Åtskilliga jakter anställdes, hvilka som vanligt icke aflupo utan äfventyr.

Snart menade emellertid hertiginnan Eleonora Juliana, att det var tid för prins Max att afbryta sin ledighet för att åter bege sig till konung Karl. Endast fem veckor stannade prins Max i sin fädernestad. Afskedet var smärtsamt å båda sidor. Hertiginnan kunde icke återhålla sin aning, att det var sista gången hon såg sin son.

Prins Karl Alexander följde också nu sin bror Max en bit på vägen. I Heilbronn träffade de båda prinsarna oförmodadt på ännu en bror, nämligen prins HEINRICH FRIEDRICH. Mycket glada öfver återseendet af hvarandra foro de tre bröderna följande dag till Neustadt för att hälsa på sin kusin. De två äldre bröderna vände samma dag åter till Heilbronn, sedan de för sista gången sett sin broder Max. Denne fortsatte nu öfver Oehringen, Schwäbisch-Hall och Graylsheim till Ansbach, där uppehåll gjordes för att hälsa på därvarande släktingar. Härunder hade prinsen åter ett farligt äfventyr på en jakt vid Pruisdorf. Han förföljde ridande en råbock med svärdet i högsta hugg. Då störtade plötsligt hästen och prinsen fick af sadeln en så hård stöt för bröstet, att han förlorade talförmågan. Svärdseggen skar igenom halsduken och västen. Det var ett svårt olycks-

BORGGÅRDEN I GAMLA SLOTTET I STUTTGART

Mellan ryttarstatyns högra hand och hästhufvudet synes Prins Maximilian Emanuels grafvård i mellersta galleriet

KARL XII

Efter oljefärgsporträtt tillhörigt Göteborgs Museum. »Altranstädt-typ».

fall och prinsen fördes under allmänt deltagande till sitt kvarter, där han genast lades till sängs. Sedan han medicinerat och sofvit, var prinsen åter så kry följande morgon, att han under dagens lopp kunde roa sig med målskjutning. Dock hade han så länge han lefde ondt af detta olycksfall.

Resan fortsattes nu emellertid och efter att ha hälsat på fursten af Oettingen i Münchroth och i Druisburg, återkom prins Max den 19 december 1706 till det svenska högkvarteret i Altranstädt.

Prins Max hade äfven denna gång på sin resa till Karl XII åtföljts af prelaten Johann Osiander.

Altranstädt var under Karl XII:s vistelse därstädes en af de viktigaste brännpunkterna för Europas diplomatiska lif. Hit kommo furstar och sändebud från alla håll med förhoppningar eller med fruktan, hjälpsökande eller för att söka utforska konung Karls afsikter. Hit kommo hertigen af Gotha, hertigen-administratorn af Holstein, landgrefven af Hessen-Homburg, kurprinsen af Sachsen, två prinsar af Mecklenburg, arfprinsen af Wolffenbüttel, prinsarna af Bevern, hertigen af Marlborough m. fl. Med alla blef prins Max bekant, och af alla blef han omtyckt för sitt vänliga, rättframma sätt och för sina äfven i öfrigt vinnande egenskaper.

Bardili jämför Altranstädt med Delphi, »dit alla konungar och stater i världen skickade sina sändebud för att hämta ett orakelspråk, efter hvilket de kunde taga sina mått och steg». »Och», fortsätter han, »många tusen andra kommo dit från alla håll för att med egna ögon se denne store konung, om hvilken de hört så mycket ovanligt — — — och den kungliga matsalen var dagligen så full med folk,

att betjänterna ofta icke kunde gå omkring bordet och servera drycker eller ställa fram tallrikar. De, som ej kunde komma så nära bordet, ställde sig på stolar, ja, till och med på fönsterbräderna. Ty hvar och en hade fritt tillträde så länge konungen var kvar i Sachsen, så att man skulle tro, att det vidt och bredt omkring icke mer fanns någon människa, som ej sett kungen.»

På liknande sätt beskrifver den resande svenske studenten Anders Alstrin i bref[1] från Leipzig i maj 1707 lifvet i Altranstädt, som äfven han såg på nära håll:

— — — »så charmant är vår store kung, så att hvad för svårigheter man någonsin må inraginera, så måste jag dock bekänna: hac mercede placent,[2] allenast man vid sådana conjuncturer en sådan kung får följa. Jag får aldrig se mig mätt på honom, ej heller någon annan. Hvar dag är salen, där han äter, så full med folk, som det kan gå in. — Där är något särdeles, jag vet inte hvad för venerandum[3] och liksom horrendum.»[4] Och i ett annat bref: »Kungen lutar litet, när han sitter eller står, men när han rider, ser han maklös braf ut. Det är nog, att i sådant lyckans medhåll — — — han allena, och sannerligen allena, är utan någon den ringaste svaghet funnen. — — — När alla äro trötta, är han lika god, kan ingen dag vara utan att rida, hvilket sker strax efter måltiden och mest till Rehnsköld. Förmiddagen sitter han i canceliet — —»

Karl XII:s trägna arbete i kansliet omtalas också af Bardili. Det var arméns utrustning och rekrytering, som

[1] Se Historisk tidskrift 1884.
[2] Under sådana villkor behaga de.
[3] Vördnadsbjudande.
[4] Fruktansvärdt.

nu, jämte de diplomatiska ärendena, och regeringsfrågorna mest sysselsatte konungen.

Frestare fanns det godt om i Altranstädt, som sökte förmå Karl XII att blanda sig i det västra Europas och Tysklands stridigheter. Där hade den svenske konungens skarpa svärd betydt mycket. Det hade säkerligen kommit vågskålen att på ett afgörande sätt höja sig på ena sidan och sänka sig på den andra. Lika mycket som Karl XII:s hjälp åstundades, lika mycket fruktades å andra sidan hans befarade gynnande af motparten. Men Karl XII gick sin väg rakt fram. Han var en germanernas förkämpe mot slaverna. Hans kallelse var att söka reda upp förhållandena i det östra Europa. Och han var här som uti annat sin kallelse trogen. Den svenska armén i Sachsen satte en stor del af Europa i spänning. Man väntade allmänt, att Sverige skulle ingripa i det västra Europas strider. Så hade man icke behöft hoppas eller frukta, om man hade känt Karl XII, hans plikttrohet, hans grundlighet, hans hela skaplynne. Han tyckte ej om att inleda eller lägga sig i nya tvister. Men lika litet som den tidens politik kunde förstå en så öfver sin tid höjd och ensamstående karaktär, lika litet förstodo de andra germanska nationerna, att Sveriges stöd mot Ryssland var ett sista och i allas intresse liggande försök att hålla moskoviterna undan inom behöriga gränser. Därför fick Karl XII också till obotlig skada ensam upptaga och fullfölja kampen mot den storryska inkräktarestaten.

I början af februari 1707 var prins Max sjuk med halsfluss, svällda halskörtlar, hufvudvärk och feber. Han måste några dagar hålla sig till sängs. Dock kom han upp igen

i tid för att deltaga i konung Augusts stora jakt vid Liebenwerda i midten af månaden. Under denna jakt nedlades 199 vildsvin och 500 hjortar. Prinsens häst råkade genom en olycka springa emot en i jorden med spetsen uppåt stående lans och störtade ned död. Han hade fått denna häst af konung August, hvilken nu gaf honom en annan i stället.

Efter jakten blef Max åter sjuk och måste hålla sig inne i sitt kvarter i Altranstädt. Såsom ett botemedel lät han kortklippa sitt hår och anlade för någon tid peruk. Så småningom blef han frisk igen.

Ofta gjorde Max besök vid det sachsiska hofvet, där han fick sammanträffa med sin yngre broder FRIEDRICH LUDWIG, hvilken ännu befann sig där. Denne begaf sig dock snart ut till kriget i Nederländerna.

Efter arméns nyrekrytering och remontering började konung Karl åter att rida omkring och mönstra regementena, åtföljd som vanligt af prins Max. Ibland voro ock konung August och hertigen-administratorn af Holstein med på inspektionerna.

Den 22 augusti 1707 lämnade Karl XII Altranstädt för att gå emot Ryssland och taga upp den afgörande kampen med den enda nu återstående fienden.

Sachsarna, som fruktat allt af svenskarnes infall i landet, hade nu lärt sig att uppskatta och värdera den stränga disciplinen och den goda ordningen inom den svenska armén. Många kvartervärdar togo under rörelse och med saknad afsked af sina objudna gäster.

Innan Karl XII lämnade Sachsen, aflade han personligen besök vid hofvet i Dresden den 27 augusti.

Prins Max skulle härvid ha åtföljt konungen, men, säger Bardili, »prinsen kunde denna gång icke följa konungen, emedan han besvärades af sin vanliga sjukdom, som i allmänhet vid denna tid (på året) kom tillbaka, och gjorde, att han knappt kunde sitta till häst under marschen. Dock aftog sjukdomen mer och mer samtidigt som den heta väderleken.»

Dock var prinsen ännu sedan armén inkommit på polskt område sjuk. Då man här rastade ett par dagar, begagnade han tillfället att medicinera, »hvilket, då patienten var feberaktig, bestod i framkallandet af kräkningar ('in vomiren'), hvarmed de svenska Medici och Chirurgi vid liknande tillfällen göra början, och ofta häfva sjukdomens orsak, såsom det nu också hade god verkan hos prinsen, så att han obehindradt kunde följa marschen, som snart åter fortsatte emot och öfver Wartha.»

Vid uppbrottet ur Sachsen passerades åter Elbe vid Meissen. Öfver Landau fortsattes marschen mot Schlesien. Oder öfvergicks den 3 september, äfven nu i trakten af Setinau.

Under tåget genom Schlesien hyllades Karl XII på allt upptänkligt sätt af befolkningen till tack för den genom fördraget i Altranstädt införda religionsfriheten.

FÄLTTÅGET MOT RYSSLAND 1707—1709

HOLOFZIN, MALATITZE, RAJEWKA, MEZIN, HADJATZ, VEPRIK, ZENKOV, OPOSJNJA, KRASNOKUTSK, PULTAVA

SÅ BÖRJADE ÅTER STRAPATSERNA, PÅ TÅGET mot Ryssland, ett af de mest fordrande och ansträngande fälttåg, som världshistorien har att omtala. Fordrande icke blott för soldaternas uthållighet, energi och hängifvenhet, utan ock för befälets duglighet, ej minst högste befälhavarens. Det må från början vara sagdt, att befälhafvare och soldater väl fyllde de höga anspråk, som på dem ställdes. Att fälttåget ej ledde till önskadt resultat, det kom att framför allt bero på omständigheter, öfver hvilka ingen människa var mäktig, till stor del kan man säga på en ogynnsam krigshazard. En bidragande orsak var naturligtvis ryssarnas barbariska krigföring. Landets militärgeografiska beskaffenhet lade stora hinder i vägen. Men dessa kunde öfvervinnas. Värre var den exceptionellt svåra kölden under vintern 1708—1709, en köld, som sträckte sig öfver hela Europa så svår, att dess like ej inträffar en gång på hundrade år. Vindrufvorna i Frankrike fruso bort.

Så blef före det afgörande slaget högste befälhafvaren, Karl XII, så svårt sårad, att han blef urståndsatt att föra

befälet då när hans fältherreblick och hans kommandoröst just som bäst behöfde göra sig gällande.

Ej heller får glömmas, att Sverige lämnades ensamt att å hela Europas vägnar föra kampen mot moskoviterna. Det gällde nu ytterst, om dessa skulle lyckas att bli en stat i Europa eller ej. Om de skulle trängas tillbaka inom behöriga gränser eller om de skulle få utbreda sig åt väster till ständigt och farligt hot för Europa.

Sverige hade förut lämnats ensamt i en lika svår och lika farlig uppgift. Det var när Gustaf II Adolf gick ut i trettioåriga kriget. Svenskarna lyckades då att både tillkämpa sig bundsförvandter och att lösa sin förelagda uppgift.

Förutsättningarna torde 1708 ej ha varit mer inveckslade än 1630.

Att resultatet blef så olika, beror utom på redan nämnda omständigheter äfven därpå, att de europeiska staterna, och främst de af dem, som lågo närmast och bort begripa bättre, ej insågo farans vidd, att de ej förstodo att det låg i allas intresse, att Sverige i denna kamp ej lämnades ensamt. Preussare, polacker, lillryssar, tatarer och turkar, alla borde de ha understödt Sverige. Däraf blef föga eller intet.

Skulle moskoviterna någonsin kunna häjdas, så var det nu. Världens då främste härförare gick emot dem i spetsen för världens mest segervane, bäst utbildade och bäst disciplinerade armé.

Men af den väckelse, som detta bort medföra för de intresserade folken, blef intet eller så godt som intet.

Det är Karl XII:s ovanskliga ära, att han förstod, hvad

saken ytterst gällde, och att han gjorde allt hvad i mänsk-lig förmåga stod för att lösa den svåra uppgiften.

Med gladt mod och med goda och väl grundade för-hoppningar om framgång gick Karl XII med sin armé mot Ryssland. Hans plan var att i Moskva, det ryska rikets hufvudstad, tvinga sin fiende till en betryggande fred.

Redan i Polen hade ryssarna härjat landet. Brunnarna voro förgiftade, kvarnarna förstörda, broarna brända eller upprifna, byar och åkerfält ödelagda.

När de af höstregnen uppsvällda floderna ändtligen började att lägga sig, blefvo ofta de af svenskarna nylagda broarna af de med strömmen flytande ismassorna förstörda och bortförda. Kafvelbroarna öfver kärrmarkerna voro af ryssarna upprifna, förhuggningar gjorda i passen.

Snart kom vintern och snön föll famnsdjup.

Men ryssarna veko undan från den ena floden till den andra. Det var omöjligt att genom det sköflade landet följa dem med samma fart som förut.

Proviantering och furagering försvårades i hög grad och det blef ofta nödvändigt att stanna länge på samma plats för att genomsöka landet i olika riktningar.

I trakten af Rawicz hade Karl XII åter kommit in i Polen.

Efter att ha öfvergått Wartha gjorde han uppehåll med armén vid Slupca från den 16 september till den 2 november. Här mottogos omkring 9,000 rekryter från Sverige.

Sedan man i början af november ryckt fram till trakten af Weichsel, stod armén från den 5 november till den 20 december här med högkvarteret i Wiennice.

Genom sina mästerliga manövrer hade Karl XII nu så be- tänkligt hotat den ryska arméns ställning vid Weichsel i dess högra flank, att furst MENSJIKOV, funnit sig nöd- sakad att alldeles utrymma Weichsellinien.

Detta drag hos Karl XII att enbart genom strategiska operationer söka manövrera ut motståndaren ur en farlig ställning är synnerligen karaktäristiskt. Särskildt fram- träder det nu under tåget genom Polen mot Ryssland. Men också i öfrigt under hela sin fältherrebana visar sig Karl XII såsom den försiktige strategen, som söker utma- növrera fienden ur en svårangriplig ställning, innan han förmår honom till öppet fältslag. Karl XII:s operationer hade dessutom ofta till mål att framkalla fältslaget på just den plats, i just den terräng, som ansågs fördelaktigast. Karl XII var sålunda en förutseende och försiktig fält- herre, som klokt begagnade sig af alla möjligheter. Men han visste också att slå till i rätta ögonblicket, och då var hans anfall kraftigt och oemotståndligt. Hans förmåga att på slagfältet ögonblickligen uppfatta fiendens svaga punk- ter och att på ett mästerligt sätt begagna sig af terrängen är oomtvistad. Likaså hans personliga tapperhet, som i anfallet eldade och hänförde hans soldater till de största ansträngningar.

I december gör BARDILI åter en anteckning om prins Maximilians hälsotillstånd: »Prinsen kände denna tid åter smärtor i axeln och ryggen, hvilka tvungo honom att be- gagna såväl invärtes som utvärtes medicamenter, af hvilka isynnerhet Spiritus Camphoratus gjorde god verkan. Or- saken till denna opasslighet var det fall, som han året förut under jakten (vid Pruisdorf) gjort, och hvars följder ofta,

men isynnerhet vid denna tid, åter visade sig, men dock icke så länge varade».

I januari 1708 fortsattes marschen öfver Krokovolska, Dobrizin, Dorschevo, Dobrin, Kichanova, Prazniz, Olzacky, Bortovalunka. I de eländiga trakter, som man nu genomtågade i Masurien, var det en för snapphanekrig mycket lämplig terräng. Också svärmade bönderna rundt omkring, nedsköto ensamme soldater, ja, vågade sig så nära lägerplatserna, att de en natt till och med sköto en af konungens egna hästar. Ej under, att Karl XII tröttnade på denna krigföring och ville eftertryckligt straffa snapphanarna. En natt begaf han sig ut emot dem själf med prins Max och 50 man. Efter att ha vadat omkring i kärren flere timmar måste man emellertid återvända midt i natten med oförrättadt ärende. Prinsen var då så trött, att man ej hann med att ordna något ordentligt kvarter för honom. Hans fältsäng uppställdes under bar himmel och en eld uppgjordes, så att han kunde torka sig och värma sig.

Genom att utan vidare skjuta ned de snapphanar, som anträffades, lyckades man emellertid att sätta skräck i bönderna och kom så genom skogsmorasen fram till Kolno, där man nådde slutet af skogen och gränsen emellan Masurien och Lithauen.

Man fortsatte nu öfver Grabowa, Wasoz, Konzin och Novawola mot Grodno, där Njemen borde öfvergås.

Här påträffades ryska trupper. Karl XII tog med sig prinsen och 600 man för att öfverraska ryssarna. Själf sköt konungen en af deras förposter och stack värjan igenom den andra. Prinsen tillfångatog två ryssar, som skjutit på honom. I öfrigt togos en löjtnant och 50 man tillfånga,

men fiendens hufvudstyrka hann att rädda sig genom skyndsam flykt.

Om natten kommo emellertid ryssarna tillbaka och anföllo de svenska kvarteren i förhoppning att få ett lätt byte. Svenskarna voro emellertid genast på benen med kung Karl i spetsen och drefvo dem med förlust tillbaka. Prins Max och fältmarskalken Rehnsköld råkade härvid i mörkret på stadsgatorna in ibland fienderna. De räddade sig genom att följa den fientliga truppen åt och icke låtsa märka, att de kommit fel, tills de funno tillfälle att under handgemänget åter förena sig med egna trupper.

Öfvergången öfver Njemen vid Grodno var betryggad.

Den 8 februari 1708 kom Karl XII till Smorgony. Här lades armén i vinterkvarter, som vanligt under flitiga öfningar. Det nya exercisreglemente, som utarbetats i Sachsen, inöfvades nu, och de sist ankomne rekryterna lärdes att föra vapen.

Vinterkvarteren flyttades i mars till Radoszkowice, där Karl XII förblef till den 6 juni. Det långa stilleståndet betingades dels af islossningen och dels af att gräsväxten skulle bereda foder åt hästarna.

Redan den 2 juni hade konung Stanislaus af Polen, som åtföljde armén, brutit upp från Radoszkowice. Han skulle med hjälp af general Krassow och de under honom stående svenska trupperna söka att från Ukraine understödja Karl XII:s tåg mot Moskwa. Innan han lämnade vinterkvarteren, mönstrade Karl XII tillsammans med prins Max de olika regementerna.

Vid vårens inbrott hade kölden ovanligt hastigt öfvergått i värme. Härigenom blef hälsotillståndet mindre godt, inom

den svenska armén och fältsjukan skördade många offer. Genom den hastigt påkomna värmen skedde snösmält≠ningen så fort, att alla floderna stego öfver sina bräddar. Vägarna blefvo lösa och svårtrafikabla. Marschen gick nu vidare öfver Minsk, Smilovitji och Igumen till Berezyno.

Vid floden Beresina fick prins Max åter tillfälle att på ett självuppoffrande sätt visa sin obegränsade tillgifvenhet för Karl XII. På andra sidan älfven lågo den 15 juni kosac≠kerna och sköto öfver vattnet mot svenskarna. Kulorna slogo ned tätt intill konungen, som dock lugnt stannade kvar på den öppna stranden.

När prins Max såg, huru utsatt konungen var för fien≠dens eld, sade han åt den bredvid honom varande stall≠mästaren HÅÅL: »Kom, låt oss ställa oss framför konungen, emedan han står så blottställd; hundarna på andra sidan kunde skjuta, och vore det då bättre en af oss än honom.» Båda redo genast ned framför konungen för att skydda denne. I detsamma träffades prinsen af en kula genom veka lifvet i vänstra sidan. »Nu, mina herrar, har jag fått min del,» sade han. Och vändande sig till generaladjutanten HÅRD sade han tyst, »att han wore skuten, med begäran, att han sig eij skulle låta märka något derom, på det hwarken fienden eller någon annan det skulle kunna observera.»[1]

Kulan hade gått in strax ofvanför höften och åter gått ut bakåt vid höftbenet.

Lifsfarligt blef dock ej såret, om det också att börja med hade så förefallit på det starka blodflödet, kräk≠ningarna, förlamningen i vänstra benet.

[1] J. Cederhielms bref 16/6 1708. I Quennerstedt, Karolinska krigares dagböcker VI.

Då trossen ej ännu kommit fram, blef prinsen inburen i ett bredvid varande kapell. Hit kom snart en chirurg och anlade i konungens närvaro ett förband.

Prinsen ämnade först bege sig till Königsberg för att där få bättre vård. Då han såg konungens oupphörliga och vänliga omtanke om honom och då han snart blef något bättre, så öfvergaf han emellertid denna tanke.

Kung Karl satt ofta själf vid Lilla prinsens sjukbädd och ville alltid vara närvarande, då förbandet omlades.

Så fort bron öfver Berezina blifvit färdig, gick Karl emellertid öfver floden den 18 juni.

Prinsen bars i sin säng och kunde på så sätt åtfölja armén. 24 musketerare voro beordrade såsom bärare och de fingo hvar och en af konungen, utom mat och dryck, dagligen en specie.

Marschen gick nu ganska långsamt fram, till stor del på grund af de många floderna, öfver hvilka bryggor måste slås. Ehuru man härmed tack vare de många vattendragen fick en stor vana och färdighet, så åstadkom dock bro-byggandet många uppehåll i framryckningen. Ofta fick man om kvällen slå läger på obekväma platser invid någon älf, medan bron byggdes. Vid Wohilow kom prins Max först kl. 12 på natten till lägerplatsen och kunde då ej få något att äta, emedan trossen ännu ej kommit fram. Kungen själf var hela natten vid brobyggnadsarbetet.

Den ena flodlinien efter den andra hade Karl XII nu passerat, alltid på punkter där ryssarna icke väntat honom och därför varit mindre väl beredda att göra honom älf-öfvergången stridig. På så sätt hade han genom skickligt utförda marscher oupphörligen manövrerat ut ryssarna ur

deras ställning och tvungit dem att vika från den ena positionen till den andra.[1] Ständigt hade han lyckats att hålla fienden i okunnighet om sina afsikter, tills det var för sent för honom att bjuda allvarligt motstånd. På grund af denna osäkerhet var det för ryssarna alltid omöjligt att hålla armén samlad. Man måste samtidigt på vidt skiljda platser göra sig beredd att sätta motstånd emot den svenska framryckningen.

Så kom man till Holofzin. När prinsens bår här bars in i lägret fick han höra liflig gevärseld. Han kunde då ej hålla sig längre, utan, reconvalescent som han var, steg han genast upp ur sin bädd, satte sig till häst och red dit, hvarifrån skotten kommo. Där träffade han, såsom han väntat, — konungen, hvilken dock vänligen uppmanade honom att skona sig. En ovanlig uppmaning från Karl XII! »Jag skall låta meddela Er, när det blir allvar», tillade konungen.

Fyra dagar senare, den 4 juli 1708, gick Karl XII öfver älfven till anfall mot ryssarna. Det var slaget vid Holofzin.

Här fanns största delen af den ryska armén samlad, men Karl XII måste fram, ty det var hans afsikt att härifrån gå rakt mot Mohilev. Det fanns då intet annat val än att slå till med kraft. Efter noggrannt och väl företagna rekognoseringar gick konungen alltså till anfall. Hans kännedom om den fientliga ställningen möjliggjorde stötens riktande just emot motståndarens svagaste punkt. Äfven i taktiken visste Karl XII att föra sin fiende bakom ljuset och att använda den rätta tidpunkten för anfallets igångsättande.

[1] Den, som önskar taga närmare kännedom om Karl XII:s strategi under det ryska fälttåget 1707—1709 hänvisas till professor A. Stilles förträffliga arbete *Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709*. Lund 1908.

Prins Max var här åter med och stred som en hjälte.

Under slaget ropade en fientlig officer åt honom: »venez ici, si vous êtes un brave homme» (kom hit om Ni är en tapper karl) och afsköt i detsamma sin pistol emot prinsen, dock utan att träffa. Prinsen genomborrade nu sin motståndare med värjan, så att denne föll af hästen.

Konung Karl föregick som alltid med godt exempel. När gardeskaptenen ERIK GYLLENSTIERNA blef så svårt sårad, att han ej kunde komma fram till fots, gaf konungen honom sin egen häst och gick därefter till fots framför gardet.

Prins Max fick en häst skjuten under sig, men fick en ny från konungens egna handhästar.

Genom segern vid Holofzin drefs fienden undan på andra sidan Dnjeper.

Härefter blef Karl XII nära en månad eller från den 8 juli till den 5 augusti stående vid Mohilev under väntan på den från östersjö-provinserna kommande generalen LEWENHAUPT, hvilken skulle tillföra armén betydliga förstärkningar och stora förråd.

Men Lewenhaupt dröjde oförklarligt länge. Karl XII bröt då åter upp och gick dröjande mot sydost, utmanövrerande ryssarna ur deras ställning vid Horki (Gorki). Vid Czerykow (Tjerikov) vände han åter mot norr och gick mot Tatarsk. Dessa rörelser betingades alltjämt af hänsyn till nödvändigheten att ej lämna Lewenhaupt i sticket.

Vid Malatitze var prinsen med och stred lika tappert.

Ryssarna hoppades här att kunna öfverrumpla en afsides förlagd del af den svenska armén. De gjorde därför på denna ett häftigt anfall tidigt på morgonen den 31 augusti

KARL XII

Porträtt från Altranstädt-tiden. Efter oljemålning af J. D. Schwartz
På Skokloster

KARL GUSTAF RHENSKÖLD

Efter oljefärgsporträtt tillhörigt K. Skånska husarregementet, Hälsingborg

1708. Det såg i början farligt ut, men snart kom hjälp från den svenska hufvudstyrkan. »Konungen satt snart till häst», skrifver Bardili. »Prinsen följde efter honom, så snart han fått på sig kläderna och stöflarna, och sammanträffade med konungen på vägen. När de kommo fram, pågick striden som bäst, och på grund af fiendens mängd, gick det mycket hett till. Prinsen iakttog snart, att man med fördel kunde anfalla fienden i flanken. Han gjorde konungen uppmärksam härpå och denne gaf honom order att med ett regemente göra ett försök. Prinsen tog en kort omväg, och anföll fienden i sidan, så att de öfriga svenskarna, som voro i en ganska farlig situation, fingo luft, och ryssarna blefvo tvungna att åter, efter en timmes fäktning genom skogen draga sig tillbaka i sina förskansningar».

Ryssarna drogo sig redan följande morgon vidare undan i riktning mot Smolensk, alltså in i det egentliga Ryssland.

Karl XII förföljde så hastigt som möjligt, men framryckningen försvårades mycket därigenom att ryssarna som vanligt härjade trakten och förstörde kafvelbroarna öfver kärren.[1]

Vid Rajewka blef det åter en ganska het strid den 10 september. Både på grund af terrängens beskaffenhet och för underlättande af förplägnaden marscherade den svenska armén på skiljda kolonner på olika vägar. Den kolonn, vid hvilken konungen befann sig, råkade vid Rajewka komma alldeles inpå en rysk kavalleriafdelning under gene-

[1] På grund af tsar Peters vana att alltid draga sig undan i skydd af floder och kärrtrakter gåfvo de svenska soldaterna honom öknamnet: »Per i kärret».

ral BAUER på omkring 8000 man. Konungen som själf befann sig vid förtrupperna beslöt sig genast för att, ehuru betydligt underlägsen, gå till anfall. Den lilla till hands varande styrkan delades emellan konungen och prinsen af Württemberg, hvilken nu mer och mer fick själfständiga uppdrag. Konungens häst blef skjuten och med nätt nöd kom konungen upp på en annan häst, på hvilken generaladjutanten TURE HÅRD nyss blifvit skjuten. Prins Max kom i trängseln under handgemänget in bland fienden, men blef till all lycka icke igenkänd. En rysk officer lade till och med handen på hans axel uppmanande honom att hugga in på svenskarna. Prinsen följde så med tillbaka till sin egen afdelning, med hvilken han lyckades att under handgemänget åter förena sig. Generalmajor MEIJERFELDT och öfverste DAHLDORFF kommo snart med friska trupper och tvungo ryssarna att vika, sålunda räddande en ganska svår situation.

Karl XII framträngde nu till Tatarsk alldeles invid gränsen till det ryska riket. Han hade då från Polens västgräns oupphörligen drifvande ryssarna framför sig framträngt omkring 130 mil. Sitt högkvarter förlade konungen till det närbelägna Starichi.

Här fick konungen underrättelser, som tydde på, att Lewenhaupt ändtligen kommit så långt fram, att han kunde anses vara i förbindelse med och i skydd af den kungliga hufvudarmén. Ej under då, att han ansåg sig ha fria händer i afseende å bestämmande om den slutliga framryckningen i det egentliga Ryssland, mot Moskwa.

Man var numera inpå själfva Ryssland. Men äfven i sitt eget land fortsatte ryssarna med samma barbariska krig-

föringssätt. Innevånarne hade flyktat, medförande allt hvad de kunnat af ägodelar, boskap och lifsmedel. Hvad de ej kunnat medtaga nedgräfdes i jorden eller brändes obarmhärtigt.

Svenska förplägnadsdetachement måste utsändas långa vägar för att finna proviant och furage. Sådana mindre afdelningar anföllos af ryssarna och nedgjordes utan förskoning, då tillfälle därtill lämnades.

Under sådana förhållanden dröjde det ej länge, innan förplägnaden inom den svenska hären, oaktadt Karl XII:s väl genomförda rekvisitionssystem, ej längre kunde säkerställas. Man började lida brist till och med på det viktigaste. Brödet måste ofta ersättas med kål och rofvor.

Karl XII fann sig däraf föranlåten, nu liksom vid andra tillfällen, då så befanns af omständigheterna påkalladt, att ändra sin fälttågsplan efter de ändrade förhållandena, dock naturligtvis med målet alltjämt bibehållet: att uppnå en betryggande fred genom att träffa det ryska väldet i dess hjärta. Man kunde numera ej, så som först synes afsetts, på vägen öfver Smolensk fortsätta mot Moskva. Det borde väl dock ej vara omöjligt att komma fram på andra vägar.

Man fann det nog också fördelaktigt att slippa forcera den fasta ryska ställningen vid Smolensk, där starka förskansningar anlagts.

Också framträdde ett annat skäl för fälttågsplanens ändring. Lillryssarne hade kommit i ett tryckande beroende af det moskovitiska tsardömet, och de hoppades att med hjälp af svenskarna kunna åter göra sig fria. Deras hetman MAZEPA underhandlade härom med Karl XII. Här var alltså utsikt att få en bundsförvandt, och en sådan, som ur flere synpunkter måste anses önskvärd.

I kosacklanden Severien och eventuellt Ukrajne borde man kunna finna goda vinterkvarter med underhåll för armén. På där befintliga fästningar borde man kunna stödja sig. Från dessa områden skulle man lättare kunna träda i förbindelse med konung STANISLAUS och i Polen under general KRASSOW stående svenska härafdelning. Af Mazepa ställdes äfven i utsikt väpnad hjälp af kosackerna mot det af dem hatade och fruktade ryska väldet.

När man då ej kunde nå fram mot målet, Moskwa, på nordligare gående vägar, måste det anses både förklarligt och naturligt, att man söderifrån sökte tränga in i tsardömet.

Om det sålunda var en fördel att tåga till Severien, så blef det en nödvändighet, sedan man beslutit sig därför, att gå dit så fort som möjligt. Man fick ej låta ryssarne få försprång och komma dit först. De skulle då kunna taga fästningarna och härja landet.

Den norrifrån kommande svenska hären under general Lewenhaupt borde numera kunna reda sig själf, tills den genom ökade dagsmarscher inom kort skulle kunna förena sig med den kungliga hufvudarmén, äfven om denna i förväg ryckte in i Severien.

Under sådana förhållanden bröt Karl XII upp från Starichi den 15 september 1708 och gick söderut, mot Severien.

I förväg afsändes generalmajor LAGERCRONA med ett starkt detachement med uppdrag att besätta de fasta platserna i Severien. Konungens afsikt var tydligen att härifrån öfver Kaluga rycka fram mot Moskwa. Hufvudplanen för det afgörande anfallet mot Ryssland var sålunda ingalunda ändrad. Endast utförandet måste ske på en annan väg, än först afsetts. Men Lagercrona tog oförsvarligt och

oförklarligt nog, då han fått goda instruktioner, miste om vägen, och fördröjde härigenom sin marsch på ett för den viktiga uppgiften olycksbringande sätt. När han ändtligen på omvägar framkom, hade ryssarna hunnit att besätta landet.

Konungen fortsatte emellertid med hufvudarmén raskt sin väg emot Severien, där han alltjämt hoppades att finna bättre förplägnadsmöjligheter och goda vinterkvarter.

Efter att den 19 september hafva öfvergått floden Soz hade hären att före uppnåendet af Severien passera ett svårt naturhinder, nämligen en 20 mil bred skog. I synnerhet var det svårt att få fram artilleriet och trossen. Kanonfordon och vagnar sjönko ned på de obanade vägarna och i de sumpiga skogsmarkerna. Soldaternas uthållighet sattes på hårdt prof, så mycket mer som förplägnaden mötte stora svårigheter och sjukligheten åter tilltog.

I Severien fick man ju åter jämförelsevis goda kvarter och bättre provianteringsmöjligheter. Men ryssarne hade hunnit att förskansa sig på Kaluga-vägen och Severiens värde såsom operationsbas hade blifvit högst betydligt reduceradt genom att Lagercrona kommit för sent för att hindra ryssarna att sätta sig fast i landet och börja dess ödeläggande.

Först i Severien nådde Lewenhaupt i midten af oktober den kungliga armén. Hans marsch hade gått oförklarligt långsamt. De förråd förstärkningskåren skulle ha medfört, hade under vägen gått förlorade och styrkan hade betydligt minskats. Endast omkring 6,000 man medfördes af general Lewenhaupt till Karl XII.

Starka skäl talade nu för arméns inryckning i Ukrajne för

att därifrån öfver Kursk söka rikta en stöt emot Moskwa. Vore den svenska armén väl i Ukrajne, så hade den ju större utsikt att få de där boende kosackerna med sig. Man skulle äfven lättare kunna träda i förbindelse med turkar och tatarer. Förbindelse med i Polen opererande härafdelning borde äfven därifrån kunna åvägabringas.

Karl XII beslöt sig alltså för att gå till Ukrajne. Tyvärr lät han af sin nye bundsförvandt Mazepa förmå sig att med frångående af sin egen redan uppgjorda plan på en omväg rycka fram emot Ukrajne. Härigenom fingo ryssarne tid att intaga och bränna hufvudstaden i Ukrajne, Baturin, med dess rika tillgångar och förråd. Det visade sig att Mazepa genom detta råd gjort sig själf den största otjänst.

Vid Mezin gick Karl XII den 5 och 6 november 1708 öfver Desna, en biflod till Dnjeper. Denna flodöfvergång hör till de vackraste bedrifter under Karl XII:s krig. STANISLAUS PONIATOWSKI, som var närvarande, säger på tal om denna svåra och under häftig strid beundransvärdt väl utförda flodöfvergång, att »i jämförelse med detta är öfvergången af Granikus[1] och allt hvad gamla och nya tiders historia har att uppvisa ett intet».

Också vid Mezin var prins Max med i striden och flätade än en lager in i sin redan rika ärekrans.

Inkommen i Ukrajne tog Karl XII sitt högkvarter i Romny den 18 november—17 december 1708 och hären lades i vinterkvarter.

Landet var visserligen fruktbart, men glest bebyggdt. Det blef därför nödvändigt att förlägga regementena på

[1] Alexander den store gick i maj 334 f. Kr. öfver floden Granikus i Mindre Asien och slog de på motsatta stranden uppställda perserna.

rätt stora afstånd från hvarandra. Ofta var det mer än en dags⸗marsch mellan de olika byarna. På grund af den glesa för⸗läggningen voro de olika truppförbanden utsatta för öfverfall af fienden och måste alltid vara på sin vakt för dylika.

Det visade sig nu mer och mer, att hjälpen från kosac⸗kerna icke var mycket att lita på. Ryssarna hade genom sitt försprång hunnit att sätta skräck i landet och en ny rysksinnad betman hade utsetts i Mazepas ställe.

Karl XII:s lugnande manifest till innevånarne kom för sent. Man vågade icke mer sätta sig upp emot den närbe⸗lägna och dagligen tryckande ryska makten. Sverige, me⸗nade man, vore så aflägset, att det icke i längden vore något att lita på, om det också väl för tillfället kunde hjälpa.

Ryssarna svärmade alltjämt omkring de svenska vinter⸗kvarteren och gjorde all den skada de kunde. Då det spor⸗des, att tsaren förberedde ett anfall på de svenska trup⸗perna i Hadjatj, bröt Karl XII upp den 17 december från Romny för att om möjligt förmå ryssarna till batalj. Sedan tsarens förtrupper blifvit af svenskarna nedgjorda, vek ryssen emellertid som vanligt undan och »tog till den gambla har⸗värjan, som honom ofta varit till tröst i nödens tid».[1]

Prins Max höll under striden på att råkas af ett värjhugg, som han dock i sista stund lyckades att undvika.

Det var nu den svåra kölden kom på. Samtidigt försvå⸗rades krigsrörelserna i hög grad af den djupa snön.

Utanför Hadjatz öfverraskades hela trossen af kylan. Alla vagnarna skulle in genom den enda stadsporten. Men detta gjorde i de långa raderna af fordon en sådan stagna⸗

[1] Bref från J. Cederhielm 31 mars 1709. Quennerstedt, Karol. Krigares Dagböcker VI.

tion, att många vagnar fingo stå utanför staden flere dagar. Denna väntan kom nu i den svåra kölden högst olägligt. Många af trosskuskarna och vakterna fröso ihjäl. Andra förfröso öron, näsa, tår, händer, fötter.

Konungen och prinsen gingo ej heller fria från kylskador. Konungen fick näsan ömkyld, på prinsen började ena foten kylas. Men båda räddade sig genom gnidning med snö, ett medel, som icke synes ha varit så allmänt användt som önskligt hade varit.

Som exempel på huru sträng vintern 1708—1709 var i Europa kan nämnas, att hela Östersjön jämte Öresund och Bältena belades med tjock is. I Frankrike fröso vin-stockarna och fruktträden. Ekar och valnötsträd sprungo med starka skott sönder genom hela stammen och intill roten. Till och med stora stenar sprängdes sönder af kölden. Många människor fröso ihjäl. Sädesfälten förstördes af kylan. Nöden blef allmän, och samtida författare försäkra, att man 25 år efteråt kunde se köldens fruktansvärda verk-ningar. Kanalerna i Venedig voro länge tillfrusna.

Man kan förstå, huru förskräcklig denna köld skulle vara på Sydrysslands slätter med deras inlandsklimat. Också ledo de stridande oerhördt, ryssarna dock mest, på grund af deras sämre utrustning. Mången soldat fann sin graf i snödrifvorna. Få undgingo frostskador. På många förfrösos hela lemmar. Kallbrand inställde sig och armar och ben måste ofta amputeras.

Konungen uthärdade dock kylan lika väl som soldaterna och undandrog sig inga svårigheter eller faror. Hans bref från denna tid vittna fortfarande om goda förhopp-ningar, mod och tillförsikt. Om också Karl XII var vek

till sitt hjärta och säkert, såsom af flere exempel framgår, kände varmt för sina krigare, så kunde det dock ej vara lämpligt, att högste befälhafvaren visade sig för känslig eller utspred meddelanden, som kunde vara ägnade att nedsätta omdömet om arméns stridsduglighet.

Efter några dagar vände sig konungen emot Veprik, där en rysk garnison var inlagd. Under oerhörda svårigheter och med den mest beundransvärda tapperhet stormades detta fäste midt under den förskräckligaste köld. De öfverisade vallarna lade emellertid oöfverstigliga hinder i vägen. Men då följande dag en ny storm förbereddes, gaf sig kommendanten, inseende omöjligheten af att hålla stånd inför ett sådant lejonmod.

Under striden vid Veprik hade prins Max fått sin ena rockärm genomskjuten af en kula.

Svenskarnes operationer emot Hadjatj och Veprik voro afsedda att förbereda och framtvinga en afgörande batalj för öppnande af vägen öfver Kursk och Tula mot Moskwa.

Den fruktansvärda kölden förlamade emellertid alla vidare rörelser och kom därför ryssarna väl till hjälp, ehuru ju också dessa ledo minst lika mycket som svenskarna af kylan.

Från konung Stanislaus och generalmajor Krassow, hvilka hade full sysselsättning med de åter oroliga förhållandena i Polen, syntes någon hjälp icke vara att påräkna.

Kriget i Ukrajne blef en slags motsvarighet till hvad det varit i Polen. Det fördes i en under ingendera af de båda krigförande i undersåtligt lydnadsförhållande stående stat och båda sökte de vinna befolkningen för sig med löften och hotelser. Tsaren af Ryssland gjorde dock sedan länge anspråk på suveräniteten i Ukrajne. Det blef också här

som i Polen. Landet delades i två partier, ett för svenskarna och ett för ryssarna, det sistnämnda ryssvänligt mest på grund af sin fruktan för repressalier.

Konungen förlade nu sitt högkvarter till Zenkov, där det förblef den 10—28 januari 1709.

Prins Maximilian hade som vanligt varit med om alla expeditioner och strider. Vid åtskilliga tillfällen hade det varit tal om prinsens befordran. Karl XII hade dock oupphörligen uppskjutit frågan härom under förklaring, att prinsen hade mera att lära af krigföringen, om han följde konungen själf och sålunda hade tillfälle att iakttaga allt, än om han finge något bestämdt befäl.

Nu nådde prinsen dock ändtligen sitt länge eftertraktade mål, han fick sitt eget regemente. Han blef nämligen nu utnämnd till öfverste och chef för ***Skånska dragonregementet.*** Hans fullmakt meddelas här in extenso:[1]

Wij CARL med Guds nåde Sweriges, Giöthes och Wendes Konung, Storfurste till Finnland, Hertig till Skåne m. m.

Göre wetterligit: att, såsom till besättiande af Öfverste-beställningen vid Wårt Skånska Dragon-regemente hos oss uti behörig åtanka kommit Hans Kärlighet, den Durchl. och Högborne Furste Printz MAXIMILIAN EMANUEL, Hertig af Württemberg etc., hvilken uti åtskilliga tillfällen under warande krig har wisat det prof af sin tapperhet och förståndiga conduite, så väl som af dess redeliga åhuga och wälwillia för Oss och Wår tjenst, att Wij der emot gierna vele giffva honom något kännetecken af Wår ynnest

[1] Efter SCHOTT.

och benägenhet, alltså hafve Wij härmed och i krafft af denne Wår öppna fullmackt velat förordna bemälte Hans Kärlighet Hertig MAXIMILIAN EMANUEL till att vara Öfverste vid ofvanberörde Wårt Skånska Dragonregemente, bestämmandes honom dervid den lön, som samma beställning i staten är worden påfördt. Det alle, som vederbör, haffve sigh hörsamligen att effterrätta, bevijsandes honom den heder samt lydno och hörsamheet, som samma embete till dess förrättande ägnar och tillkommer. Till yttermehra visso haffva Wij detta med egen hand underskrifvit, och med Wårt Kongl. Sigill bekräffta låtit. Hufvudqvarteret Zenkowa, den 22 Jan. [g. st.] 1709.

CAROLUS.

Det regemente, för hvilket prins Max sålunda hade blifvit chef, var samma Buchwalds dragoner med hvilka han förföljt sachsarna, då han fick sitt elddop vid Pultusk den 21 april 1703. Regementet uppsattes år 1700 och var ett af de många på grund af kriget tillfälligt organiserade regementena. Det upphörde därför också vid krigets slut att finnas till. Det var delvis värfvadt och delvis uppsatt af adel och präster (ståndspersoner) inom Skåne, Halland, Blekinge, Småland och Öland. Det benämndes antingen efter sin öfverste, Buchwalds dragoner, eller ock Skånska ståndsdragonerna eller Prästdragonerna på grund af sättet för dess uppsättande. Officiellt torde det väl emellertid, såsom i fullmakten angifves, ha hetat Skånska dragonregementet.[1] Regementet hade en styrka af 1,250 man.

[1] Det nuvarande Skånska dragonregementet hette på denna tid Södra Skånska kavalleriregementet.

Efter öfverste Christian Albrecht von Buchwalds död den 11 juni 1706 fördes befälet öfver regementet af öfverstelöjtnanten Henrik Wilhelm Wrangel, hvilken stupade vid Sorotsin den 22 januari 1709.

Enligt Nordberg föreslog man genast prinsen till chef för regementet. »Men», fortsätter Nordberg, »Hans Maj:t, som hade öfwermåttan nåd för Printzen, tyckte, att det war för litet, och förbehölt sig fördenskull at framdeles, wid förefallande öpning, gifwa honom något bättre. Printzen fick weta derutaf, och tog tillfälle att sielf säja Konungen sin åstundan: Hans Majestet swarade lika så, men gaf likwäl befallning, at Öfwerste-fullmachten wardt samma dagen opsatt och underskrifwen; dock blef han hos Konungen ännu i 3 weckor, til dess Hans Maj:t kom med ett partie inom Ryska gräntzen till Kura.»

Konungen lär själf i fullmakten ha lagt till de för prinsen personligen berömmande orden.

Mot slutet af januari fortsatte Karl XII ännu längre i sydlig riktning. Vid Oposjnja, som är beläget vid västra stranden af Vorskla, öfverraskade han den ryske generalen Schaumburg, som stod där med ett detachement af omkring 10,000 man. Konungen hade här med sig prins Maximilian, fältmarskalken Rehnsköld och 5 kavalleriregementen. Som vanligt anföll konungen med oemotståndlig kraft och dref fienden hals öfver hufvud på flykten. Denna strid stod på konungens egen namnsdag den 28 januari 1709.

Karl XII blef härefter från den 30 januari till den 9 februari stående vid Kotelva.

Från Oposjnja gjorde Karl XII ett tåg inåt det egentliga Ryssland, där han efter tsarens egen metod härjade och

brände och dessutom tog betydliga förråd. Det fanns ju ingen anledning att lämna försteget åt ryssarna.

Vid Krasnokutsk kom det åter till en häftig strid den 11 februari. Ryssarna kastades öfver ända och ledo stora förluster. Konungen själf råkade i stridsvimlet allt för långt fram och kom in bland fienderna. Endast med hjälp af sina drabanters uppoffrande tapperhet undgick han att blifva nedstucken eller i bästa fall tillfångatagen. Vid Krasnokutsk var prins Max med i spetsen för ett par skvadroner af sitt regemente.

Karl XII hade dröjt med att lämna prinsen den redan i Zenkova utskrifna och underskrifna fullmakten. Han synes i det längsta ha menat, att han ville dröja för att se till, om icke något fördelaktigare skulle yppa sig att erbjuda prinsen.

Efter striderna vid Oposjnja och Krasnokutsk lämnade han dock fullmakten åt prinsen i Kura i Ryssland.

»Sedan[1] han emottagit fullmakten och framfört sin underdåniga tacksamhet, tog prinsen afsked vid hofvet och begaf sig till sitt regemente, hvilket då stod vid Deukalunka, 5 mil från det kungliga högkvarteret. Så förnöjd prinsen var öfver denna förändring, så besvärligt var det dock att ordna ett eget hushåll, som han ju nödvändigt måste ha — — — Också härutinnan sökte konungen att förnöja prinsen. Han lät till honom utbetala 10,000 daler silfvermynt — — — Härför anskaffades nu kläder, hästar, vagnar, servis etc., hvilket köptes ur öfverstelöjtnant Wrangels kvarlåtenskap för 8800 daler, hvarefter alltså icke mer än 1200 daler återstodo, — — — som också inom få dagar voro slut.» Allt var nämligen så dyrt, »så att det

[1] Se BARDILI.

hade varit mycket bättre att lägga knifven på en annans bord[1] än att själf hålla hushåll.»

Förplägnadsmöjligheterna voro mycket svåra, isynnerhet som ryssarna öfverallt svärmade omkring och uppsnappade de mindre styrkor, som på de olika regementerna utsändes i förplägnadsändamål. Så förlorade prinsen vid Zenkov en löjtnant och 16 man. Sådana förluster voro med dåvarande förplägnadssystem alldeles omöjliga att undvika. Prinsen tog dock saken djupt och anhöll hos konungen att få en mindre isolerad förläggningsplats, där förplägnadsdetachementen ej skulle vara så utsatta för ryssarnas närgångenhet. Han fick också order att gå till Borky. Men då trakten här var alldeles utsugen, begaf han sig, själf till konungen för att anhålla om bättre kvarter. Då det nu förspordes, att konungen ämnade rycka fram emot Pultava,[2] anhöll prinsen att med sitt regemente få komma med, hvartill han ock erhöll konungens medgifvande.

Emellertid gjorde ryssarna ett anfall mot den af svenskarna besatta staden Oposjnja. För att afvärja detta ditbeordrades bland andra äfven prins Max med sitt regemente, hvarefter ryssarna åter drefvos undan.

Nu inbröt helt oväntadt ett starkt töväder. De stora snömassorna började hastigt att smälta. I stället för snön bredde sig vattnet öfver slätterna. Floderna löste sig från sina istäcken. Från den ena svårigheten, kylan och snön, hade man helt hastigt kommit i den andra, det häftiga

[1] Prinsen hade ju hittills alltid befunnit sig vid hofvet och ätit vid konungens bord.

[2] Jag finner ingen anledning att frångå de gamla svenska formerna för de mer kända ortnamnen. De äro häfdvunna och ge ej anledning till missförstånd.

tövädret och vattnet. Dock voro nätterna fortfarande kalla. »Bussarna», skrifver K. M. Posse, »voro våta, och det frös starkt på om natten, att deras kläder var af is så styfva som harnesk.»

Den svenska armén drogs nu tillsammans i hufvudsak mellan floderna Psjol och Vorskla med högkvarteret först i Oposjnja och därefter från den 3 mars till den 11 maj i Budisjtje, omkring 3 mil norr om staden Pultava.

Framryckningen öfver Vorskla med därmed i samband stående häftiga strider hade varit ett led i försöket mot Kurskvägen. Naturens makter hade än en gång tvungit Karl XII att ändra anfallsplan.

Ett längre uppehåll i framryckningen blef nödvändigt. Slätterna kring Dnjepers bifloder voro öfversvämmade af stora vattenmassor.

Från Budisjtje trädde Karl XII i underhandlingar också med de zaporogiske kosackerna och slöt med dem ett anfalls-förbund mot Ryssland. Man hyste också grundade förhoppningar att vinna Kanen af Krim och den turkiske sultanen för svenskarnes sak.

Väl behöfdes också förstärkning för den svenska armén. Ty den hade genom strider, köld, umbäranden och sjukdomar smält ihop till omkring 20,000 man. Mot dessa kunde ryssarna ställa omkring 4 gånger så många.

Det var därför också skäl att, innan allvarligare krigsrörelser begyntes, invänta förstärkningar från den svensk-polska styrkan i Polen. Sådana borde hafva kommit, men af anledningar, som det här ej är tillfälle att vidare gå in på, kommo de ej.

När våren brutit in på allvar, började Karl XII i april

att belägra Pultava. Hans afsikt härmed var icke att genom stadens intagande vinna någon afgörande militär framgång. Belägringen hade nog framför allt andra anledningar. Konungen önskade sysselsätta armén och så att säga uppehålla tiden. Han ville ha en bestämd uppgift för armén, medan han såg tiden an och bestämde sig för hvad som var lämpligt att göra. Belägringen af Pultava gaf honom försvar för att stanna kvar på samma plats, medan förstärkningar väntades och underhandlingar bedrefvos. Och, framför allt, Karl XII önskade att genom sina rörelser mellan Psjol och Worskla och omkring Pultava locka den ryska armén öfver sistnämnda flod på en för svenskarna lämplig punkt. Där ville han i en hufvuddrabbning slå ryssarna[1] och bana sig väg mot Moskwa.

Hade Karl såsom en hufvuduppgift för sig uppställt Pultavas eröfring, så hade han antagligen efter samtidas utsago tagit staden genast och med storm. Nu igångsatte han mot sin vana en långsam och tidsödande belägring, som bedrefs utan fart och eftertryck. Men detta var såsom allt annat, som Karl XII gjorde, öfvervägdt och planlagdt.

Härmed är dock visst icke sagdt, att Pultavas belägring i och för sig var ett planlöst företag. Tvärtom — hade Pultava fallit, och det hade det med tiden säkerligen gjort, så hade därmed en ytterst viktig vägknut och den starkaste fästningen vid Vorskla-linien varit i svenskarnas händer. I Pultava hade man äfven haft en god och väl belägen stödjepunkt för förbindelserna med Kanen öfver det Krimska kanatet och med Turkiet.

Den 1 maj öppnades löpgrafvar, den 11 flyttade konun-

[1] Denna afsikt framhålles äfven riktigt af BARDILI.

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL AF WÜRTTEMBERG

Efter litografi hos Schott

KARL XII

Efter oljefärgsporträtt af David von Krafft, tillhörigt Professor F. Wulff i Lund

gen sitt högkvarter till Zjuki, 1 mil norr om Pultava. Härpå fortskred belägringen.

Då inträffade hvad som blef så att säga början till den stora olyckan. På sin 28:de födelsedag den 17 juni red Karl XII utefter Worskla för att inspektera de mot ryssarna utställda posterna. Fienden sköt ihärdigt emot svenskarna, men konungen aktade ej härpå, utan red omkring och ut⸗delade sina befallningar. Det var ur flera synpunkter syn⸗nerligen viktigt att hindra ryssarna från att gå öfver Worskla just på den plats, där de nu syntes ämna våga försöket. När konungen redan var stadd på återvägen, träffades han, ridande upp för strandsluttningen, i vänstra foten af ett skott. Karl bleknade, men låtsade ej om smärtan. Hans följeslagare, öfversten STANISLAUS PONIATOWSKI, märkte emellertid, att han var sårad, och bad honom att draga sig undan. Konungen fortsatte dock sin ridt, som om ingenting hade händt. General Lewenhaupt, som han under vägen mötte, fick på sin ängsliga fråga af Karl till svar: »dhet är bara i foten, kulan sitter inne, jag skall låta skära ut henne, at det wisslar efter.»

Så red man vidare. Det var en viktig dag och högste befälhafvarens tillsyn var nödvändig utefter hela fronten. Konungen stannade än här och än där, såg på försvars⸗anordningarna, träffade sina dispositioner och gaf kallblo⸗digt order, om hvad som skulle göras. Han red förbi sitt kvarter och fortsatte vidare för att inspektera längs hela linien. Under tiden fortsatte blodflödet. Först efter att ha ridit omkring två mil och stannat på åtskilliga ställen, vände konungen och uppsökte sitt kvarter.

När han här skulle stiga af hästen, ramlade han bak⸗

länges och måste af sin trogne lakej Hultman bäras in i sitt rum, där han afsvimmad lades på sin fältsäng med det blåa sidentäcket.

Sårskadan var svårare än konungen hade velat låta på≈ skina. Kulan hade gått in underifrån och bakifrån och i hålfoten åstadkommit ett stort krossår med en sårkanal fram till tårna, där den gått ut mellan stortån och den där≈ intill sittande tån.

Nordberg skrifver nu: »Der röntes då en mer än allgemen både kropps och sinnesstyrka; ty sedan man skurit stöf≈ welen af, wijsade Hans Maj:t så liten käntzla, af ömhet och otolighet, at Han sjelf hölt foten fram, och lät Fältscheren MARTIN ROLFER giöra så många incisioner som han fann nö≈ diga, och med sina instrumenter söka op alla ben och skärfwor, utan at någon af de närwarande behöfde der wid giöra Hans Maj:t någon tienst och handräckning.» »Skär af, skär af», sade konungen, »det skadar intet.»[1]

Emellertid inställde sig svår sårfeber och blodförgiftning. Man fruktade för konungens lif. Och det synes än i dag vara ett under, att han med den då för tiden bristfälliga sårbehandlingen kunde komma sig. Detta berodde väl på hans allt igenom friska natur och hans nyktra och måttliga lefnadssätt.

När tsaren fick underrättelse om att Karl XII var sårad, beslöt han att gå öfver Worskla och se till, om han kunde våga batalj.

Säkert är att vid ett mer ogynnsamt tillfälle hade Karl XII ej kunnat blifva urståndsatt att själf föra befälet öfver sin armé.

[1] BARDILI.

Såret i foten och febern höllo honom obevekligt på sjukbädden.

Motade nedanför Pultava sökte nu ryssarna att gå öfver Worskla norr om staden. Att släppa öfver dem här var just den svenska krigsledningens afsikt. Så kunde man få ett öppet slagfält, där den svenska taktiken kunde fritt mäta sig med den ryska. Vore ryssarna ock 4 gånger så talrika, så hade man då goda utsikter och förhoppningar om seger.

Den 21 juni gingo alltså tsarens trupper öfver Worskla omkring en mil norr om Pultava, vid Petrovka. Hade Karl XII nu varit frisk, så är det väl troligt, att han genast anfallit ryssarna och slagit dem. Men var den ryska hufvudarmén slagen, så var vägen mot Moskwa öppen.

Nu fördes öfverbefälet vid den svenska armén af fältmarskalken Rehnsköld.

Denne lät följande dag armén rycka ut i slagordning och erbjuda batalj. Men ryssarna upptogo ej erbjudandet, och Rehnsköld drog sig tillbaka utan att anfalla. Konungen hade på en bår låtit föra sig ut i slagordningen.

Ryssarna ryckte nu närmare och anlade ett befäst läger samt framför detta tvärs öfver slätten en rad af 6 stycken skansar och vinkelrätt mot deras midt framåt ytterligare 4 liknande skansar. Arméerna stodo nu så godt som omedelbart intill hvarandra. Ryssarna voro omkring 3 gånger så talrika som svenskarna och dessutom starkt förskansade. På den ryska sidan funnos 72 kanoner. Svenskarna måste af brist på krut lämna sitt artilleri vid trossen.

Dag efter dag väntade man på att konungen skulle tillfriskna och själf föra befälet. Det var en olycka, att ryssarna under tiden hunno fullborda sina befästningar.

Natten till måndagen den 28 juni gick fältmarskalken Rehnsköld till anfall. Konungen lät på en hästbår föra sig med bland trupperna.

Det svenska infanteriet eröfrade genast vid slagets början två af de främre skansarna. Rytteriet gjorde ett häftigt anfall och dref efter en skarp strid det ryska kavalleriet i vild flykt undan norrut. Under förföljandet kom så order från fältmarskalken, att göra halt och att rytteriet skulle invänta infanteriet. Det svenska rytteriet hade burit segern på sina fanspetsar.

Infanteriet hade visserligen också stadigt ryckt framåt, men en afdelning af detsamma hade i stället för att med hufvudstyrkan fortsätta framryckningen låtit hejda sig vid skansarna under fortsatta angrepp på dessa. Följden blef icke blott att denna del af armén kom att i det våldsamma kulregnet stående på samma plats lida oerhörda förluster och slutligen måste draga sig tillbaka och till sist sträcka gevär, utan ock att hufvudmassan, som i sin frammarsch haft lyckan med sig, måste hejdas för att styrkan ej för mycket skulle splittras.

Men detta hejdande af rörelserna medförde ödesdigra följder. Ryssarna lämnades tillfälle att gå till anfall. Initiativet gled öfver från den svenska krigsledningen till den ryska. Med initiativet, med offensiven, förloras i allmänhet slaget. Så ock här.

Också hade de på slagfältet ännu öfverlefvande och stridande svenskarna numera smält ihop till en än mindre del af den ryska styrkan.

Visserligen gingo svenskarna allt jämt sin vana trogna till anfall. Men den svenska öfverbefälhafvaren kunde ej

längre bestämma öfver tidpunkten för anfallsstöten eller dennas riktning. Fienden hade nu fattat mod och med hela sin samlade styrka ryckt ut ur sina befästningar.

En fruktansvärd strid brakade lös. Det karolinska mannamodet förnekade sig ej ens i de mest förtviflade stunder.

Konungen lät på sin hästbår föra sig omkring, där striden var hetast. Båren sköts sönder och måste midt i kulregnet på slagfältet repareras. Vid konungens sida blef hans kammarherre, prins Maximilians kavaljer GUSTAF ADLERFELT dödsskjuten. Många af lifvakten blefvo likaledes skjutna till döds. Men konungen var outtröttlig i att med vaket intresse följa stridens gång och att manande ingripa, där han fann anledning. Det var vid ett sådant tillfälle han höjande händerna och värjan mot en af den förkrossande öfvermakten tillbakaträngd trupp ropade de minnesvärda orden: »Svenskar, svenskar!» Aldrig hade konung Karl förr sett svenskar vika.

Fältmarskalken Rehnsköld, seende slaget förloradt, tillropade sina skaror ett: »Gossar, sen till, att I rädden konungen», och blef strax därpå tillfångatagen.

Hästarna, som buro konungens bår, blefvo först sårade och så båda skjutna till döds. Äfven båren blef ånyo sönderskjuten. Karl kom nu upp på en häst. Också denna blef skjuten. Efter att en stund ha fått ligga på marken hjälptes han upp på en ny. Såret i foten blödde och bindlarna släpade på marken. För att lindra smärtorna höll konungen den sjuka vänstra foten öfver hästens hals.

Endast 50 steg från fienden och på väg att bli omringad och tillfångatagen blef Karl liksom af ett under räddad. Men nu grep han personligen in i stridens gång och befallde återtåg.

Uppgifven af sinnesrörelse, kroppsansträngning och plå-gor måste Karl XII nu låta föra sig undan för att lägga om bandaget på den sjuka foten.

Men så osäkra på sin framgång voro ryssarna, att de svenska trupperna lämnades tillfälle att i bästa ordning samla sig och under flygande fanor och klingande spel anträda återtåget. På grund af särskildt infanteriets starkt medtagna tillstånd blef det nämligen nödvändigt att draga tillbaka trupperna.

Prinsen af Württemberg stod under slaget vid Pultava med sitt skånska dragonregemente på den svenska slag-ordningens vänstra flygel. Här bidrog han genom sitt oförvägna anfall kraftigt till att drifva undan det ryska kavalleriet.

Sedan de svenska rytteriregementena under förföljandet fått order att vända om, var prinsen med bland dem, som i ryggen höggo in på det ryska infanteriet för att på så sätt skaffa det hårdt ansatta svenska fotfolket luft. Hans regemente blef nu alldeles omringadt och förlorade ett standar. Denna förlust gick prinsen så djupt till sinnes, att han omedelbart ville hämnas den lidna förlusten. Oemot-ståndligt trängde han på och in bland de fientliga linierna samt ryckte ett standar ur handen på en rysk kornett. Snart hade han med egen hand tagit ännu ett standar. Regementet följde sin öfverstes exempel och hade inom kort eröfrat ej mindre än 5 fientliga standar.

Oemotståndligt bröt prinsen fram med sitt regemente. Jämte det bredvid stående Östgöta regemente gjorde han under af tapperhet, oupphörligen huggande in på de ryska truppmassorna för att skaffa luft åt det svenska infan-

teriet. Men allt hjältemod var fåfängt. Ledningen var ej den vanliga. Ställningen blef ohållbar. Infanteriet kunde ej hjälpas tvärt igenom de kompakta ryska massorna. De båda svenska regementena som så troget och tappert sida vid sida trotsade döden, blefvo i den häftiga striden allt mer medtagna. Säkert föllo där än fler på den ryska sidan. Men där var det mera att ta utaf. Massan var rent kvantitativt ogenomtränglig. Prinsen ville nu slå sig fram till konungen. Men då anföllos de båda regementena — nu sammansmälta till 100 man! — af 6 ryska dragonregementen, 2,000 kosacker, kalmucker och tatarer. Prins Max hade fått 2 hästar skjutna under sig och satt nu på den tredje. Själf var han, ehuru lätt, sårad. Man hade nu under sina försök att komma till konungen kämpat sig fram en mil från slagfältet.[1] Midt i handgemänget hoppade prinsen nu af hästen och ropade: »Den, som är en duktig karl, ställer sig bredvid mig.» Han hoppades att kunna slå sig igenom eller att få dö hjältedöden. Men det var för sent. Från alla håll trängde fienderna på. Det blef snart ej plats mer att röra sig. Den lilla skaran blef till-fångatagen.

Äfven nu blef prins Max förväxlad med Karl XII. Man trodde på den ryska sidan först, att det var konungen, som blifvit tillfångatagen. Öfverstelöjtnant Wrangel gaf upplysning om, att det var prinsen af Württemberg.

Man förstår väl de ord Karl XII sedermera fällde: »Hade alla i detta slag gjort sin skyldighet så som Lilla Prinsen med sitt regemente, så hade aldrig ryssarna vunnit det.» Ett vackrare betyg kunde prinsen icke få. Den, som

[1] Enl. Bardili.

utdelade det, var kompetent om någon att fälla ett sådant omdöme.

Slaget vid Pultava var egentligen, militärt sedt, ett tillbakaslaget angrepp på de ryska ställningarna vid Mal. Pavlenki-Jakovtsy.

Ställningen efter slaget nödvändiggjorde emellertid återtåg. Karl XII:s afsikt var, att armén skulle gå öfver Worskla för att rädda sig in på tatariskt område och därifrån understödd af egna trupper i Polen och i samverkan med turkar och tatarer återupptaga offensiven mot Ryssland. Sannolikhet för att en sådan plan skulle lyckas förefanns också.

Befälet öfver armén hade efter slaget öfvertagits af generalen Adam Ludvig Lewenhaupt. I stället för att enligt konungens direktiv gå öfver Worskla, drog denne emellertid armén ända ned till Perevolotjna, där Worskla flyter in i Dnjeper. Konungen fortsatte härifrån öfver Dnjeper för att själf förbereda arméns mottagande på tatariskt område, för att sätta sig i förbindelse med hemlandet och trupperna i Polen samt för att öppna underhandlingar med sultanen af Turkiet.

Det var nu som den för hela fälttåget afgörande katastrofen drabbade den svenska armén. Då en underlägsen rysk observationskår den 1 juli visade sig på höjderna ofvanför Perevolotjna, kapitulerade Lewenhaupt med hela armén glömsk af erhållna order och gripen af ett oförklarligt missmod.

Så gick den svenska armén förlorad.

Visserligen voro alla de vid Perevolotjna i fångenskap gifna svenska regementena före årets slut i Sverige återuppsatta, men förlusten betydde dock en fullständig lamslagning af krigsrörelserna på hufvudkrigsskådeplatsen.

Underliga öde!

Pultava—Perevolotjna—Fredriksten.

Aldrig har väl Sveriges rike bättre behöft Karl XII:s energi och fältherreskicklighet än vid dessa orter. Och dock, just här skulle han urståndsättas att själf fullfölja hvad han påbegynt. På de ryska stepperna genom det ryska skottet, som mänskligt att döma förde honom intill dödens portar. Vid Fredriksten genom ett annat fientligt skott — ett danskt — som kom dessa portar att öppnas för hjälten. Att hans närvaro betydde så mycket — ja allt — det såg man bäst på hvad som skedde i hans frånvaro. Huru annorlunda hade ej allt kunnat bli, om kung Karl fört befälet vid Pultava, om han åtminstone kunnat personligen ingripa i det afgörande ögonblicket vid Perevolotjna, och slutligen, om tid förunnats honom att genomföra sina planer 1718!

Men har Karl XII ej fått rädda situationen, då, när så kanske bäst behöfdes, så beror det ej på honom själf. Hade någon kunnat fullfölja det påbegynta verket, så var det Karl XII. Vi hysa fullt förtroende därtill, att han till Sveriges heder gjort allt »hvad, mensk- och möjligt varit» och där finnas goda sannolikhetsskäl för att han till vårt fosterlands framtida väl hade lyckats, så i det ena fallet som i det andra.

Konung Karl XII:s snille var lysande, hans energi obegränsad, hans arbetslust och arbetsförmåga outtröttliga, hans vilja ärlig, hans plikttrohet omutlig. Också har han lämnat efter sig minnet af en människa, som för alla tider och för alla folk, i den mån han blir rätt känd och rätt uppskattad, skall berömmas för sin lysande fältherrebegåfning och för sin tapperhet, för sin uppoffrande ihärdighet,

för sin trohet mot sin kallelse, för sin ärlighet och för sin gudsfruktan.

Sådan var den württembergiske prinsen Maximilian Emanuels kunglige lärare och vän, och sådan blef prinsen själf, genom sina anlag och sin utbildning, i den mån hans ställning och hans befattning gåfvo honom tillfälle att utveckla och ådagalägga dessa egenskaper.

En oförvägen tapperhet, som aldrig visste af några hinder, rådighet och snarfyndighet, vänfasthet och pålitlighet, ärlighet och trofasthet, förmåga af försakelse och uthållighet, se där de egenskaper, som vi främst kunna tillägga prins Max. Trohet emot konung Karl XII och emot Sverige vid alla tillfällen och ända in i döden har särskildt för oss svenskar gjort hans minne kärt och dyrbart. Hans sista ögonblick vittna om hans varma gudsfruktan. Hela hans korta lif var en hjältesaga, en vacker dröm. Utan fläck har hans minne bevarats åt eftervärlden. Endast goda omdömen ha yttrats om Lilla Prinsen. Hans personliga älskvärdhet skaffade honom många vänner. Hans glada mannamod och hans öppna karaktär väckte aktning och beundran. Hans anspråkslöshet i medgång och motgång, hans pliktkänsla och hans förmåga af uppoffring var för alla ett godt exempel.

Så förstår man väl, huru på grafmonumentets marmorplatta med sann anspelning på förhållandet mellan konung Karl XII och prins Max bland annat såsom ett högsta beröm för prinsen inristats orden: »*una Anima una Mens in duobus corporibus visa sit*,» en själ och ett sinne förmärktes i två kroppshyddor.

PRINS MAXIMILIAN EMANUELS DÖD OCH BEGRAFNING PRINSENS MINNE

KARL XII:S OCH PRINS MAXIMILIANS ÖDEN gingo nu skilda vägar.

Prinsen blef i den ryska fångenskapen väl behandlad.[1] Han fick äfven efter sin önskan tillstånd att begifva sig hem till Württemberg — dock på villkor, som skulle meddelas honom, innan den ryska eskorten lämnade honom. Han åtföljde också den ryska armén mot Polen för att därifrån fortsätta hemåt. Men till Württembergs fagra nejder skulle han ej mer komma. Han sjuknade i en häftig feber och måste stanna i Lubny. Tsaren lät här hos prinsen lämna en läkare och en lifvakt af det ryska gardet. Dessutom kvarstannade öfverstelöjtnant WRANGEL och kornetten HÅRD, båda från prinsens eget regemente, samt den trogne BARDILI.

Efter 5 veckor kände sig prins Max åter frisk. Den 4 september bröt han därför åter upp och fortsatte resan till Kiev. Här träffade han general RÖNNE, med hvilken han gjorde sällskap vidare. När man kommit till Ostrov, blef

[1] Tsar PETERS välvilja mot prinsen och hans hedrande af dennes minne har nog till stor del sin grund uti tsarens önskan att inför västerlandet, och i detta fall speciellt de tyska furstarna, framstå såsom en civiliserad monark och vinna popularitet. Möjligen var det ock ett försök att förmå prinsen öfvergå i rysk tjänst.

emellertid prinsen åter sjuk och måste ånyo intaga sängen. Han lät dock bära sig med den ryska arméafdelning, med hvilken han nu färdades, och som måste fortsätta sin marsch in i Polen.

Var det i minnet af den lyckliga tid han förut tillbrakt i Dubno, som Lilla Prinsen nu lät föra sig dit? Nu var dock allt så annorlunda! Den kungliga armén slagen, kung Karl, hans bäste vän, i Turkiet. Så många band hade brustit, så många vänner hade gått förlorade! Här låg han nu själf, 20 år gammal, invid lifvets slut. När prästen frå- gade honom, om han vore beredd att dö, svarade prinsen: »Jag dör gerna: allt i denna verld är dock förgängligt och fåfängligt, och det gör ingenting, om man dör några år förr eller senare.»

Wrangel gaf han i uppdrag att till konung Karl fram- föra »tusende tacksägelser för all den nåd han visat honom, och försäkra, att om Gud förlängt hans lefnadsdagar, skulle det varit honom en glädje att använda dem i konungens tjänst». »Tacka min moder,» sade han vidare, »för all hen- nes trohet och säg henne, att mig fattas intet, utan att jag gerna och saligt afsomnar i Gud.»

Snart förlorade han medvetandet och började yra. Hans tankar rörde sig nu oupphörligen omkring konung Karl.

Plötsligt vaknade han upp och ropade: »Ack, Jesus, gör en ända!» Medan prästen talade till honom, uppgaf han så sin anda.

Så dog Lilla Prinsen i Dubno i Polen den 25 september 1709 (n. st.) klockan mellan 3 och 4 på morgonen, 20 år 7 månader gammal.

När konung Karl XII i Turkiet fick underrättelse om prinsen död, blef han djupt rörd och utbrast: »Han var den bäste af mina vänner.»

Ej underligt, att konungen med saknad tänkte på Lilla Prinsen. Han hade ju uppfostrat honom »efter sitt lynne» och det var en uppfostran, som i mer än ett afseende hade gjort eleven lik mästaren. Man kan för öfrigt säga, att de till stor del varit kamrater från första början. Konungen var ju ej mer än 21 år gammal, då prins Max kom till hans läger, och denne var redan då en härdad yngling. Liksom konungen hade han ända från barnaåren älskat ansträngningar, fäktning och ridning, och han hade vant sig vid att uthärda hunger och törst, hetta och kyla. Släkt voro de också, fastän på långt håll. Prinsens fader hade — redan 10 år före Karl XII:s födelse — aflagt besök vid hofvet i Stockholm.

Men hvarken kamratskap eller släktskap gjorde, att prinsens utbildning eftersattes, snarare tvärtom, och ej heller, att hans befordran påskyndades. Karl XII hade flere gånger afböjt förslag om hans befordran, ehuru det nog ej berodde på bristande duglighet hos prinsen. Sex år fick prinsen tjäna i svenska armén, innan han fick eget regemente. En af hans bröder Heinrich Friedrich hade i Nederländerna vid 16 års ålder blifvit öfverste, och den äldste brodern Karl Alexander var vid 13 år aktiv öfverste i den kejserliga armén. Prins Max hade icke endast grundliga teoretiska kunskaper, utan också en omfattande praktisk erfarenhet, innan han nådde den lägsta befälsställning vid armén, som ansågs en fursteson värdig. Också var han då regementschefsbefattningen fullt vuxen. Karl XII:s omdöme om hans uppträdande i slaget vid Pultava är redan

anfördt. På tal om Lilla Prinsens död säger Göran Nordberg, Karl XII:s fältprost och hittills främste krönikör: »Han ägde i lifstiden Konung Karls fullkomliga tycke, hwilket till Hans Äre-minne ware wid detta tillfället nog sagt.»

Fänriken Robert Petré skrifver i sin dagbok om prinsen bland annat, att han »också förwärfwat sig ett öfwer mottan tappert gemöthe, så att han fullkommeligen hade Hans Kungl. Maij:ttz maner fienden att angrijpa, derföre han ock i åtskillige fahrligheter warit, ja också undfått en swår blesseur wid Nieper strömmen, då Hans Maij:tt den wehlat passera».[1]

Sekreteraren vid fältkansliet Josias Cederhiem säger, att prinsen af Württemberg hade sådan trohet för konung Karl, att han icke skydde att för honom offra lif, blod och allt hvad han äger.[2]

Så sammanstämma alla vittnesbörd i de allra bästa omdömen om prins Max. Det finnes intet missljud. Han var, äfven han, »i med- och motgång lika». Han var icke en vanlig lyckoriddare, som sökte den krigsskådeplats, där lagrarna lättast skördades, där det mesta bytet stod att vinna.

Hans hängifvenhet för Karl XII och hans allt grundligare kännedom om Sverige och svenska förhållanden hade kommit honom att växa sig fast med den svenska armén och att göra Sveriges uppgifter till sina egna. Så god würtembergare han än var, och sina goda anlag hade han ju med sig från fädernehemmet, så var han dock äfven,

[1] Quennerstedt, Karolinska Krigares dagböcker I.
[2] Ib. VI.

och från vår synpunkt kanske framför allt, också en god svensk.[1]

Lilla Prinsens mor betygar själf, att den häftiga sorgen öfver de lidna olyckorna var en bidragande orsak till prinsens sjukdom och död.[2] Man kan väl säga, att han stred och dog för Sverige.

Lilla Prins! I sex års tid hade du frivilligt och oupphörligen ställt dig ansikte mot ansikte med döden, som dock skonat din ungdom. Nu kom han objuden och dock icke ovälkommen. Vid så unga år hade du redan lärt dig, att det timliga lifvet är icke blott förgängligt, utan också fåfängligt. En lefnadsvisdom, som annars ofta ej inträder förr än i ålderns höst. Och understundom ej ens då. Den var dock hos dig ej uttryck för något lifsförakt, för någon leda vid lifvet. Nej gladt och oförfäradt hade du användt ditt korta lif på den uppgift, som blifvit dig förelagd, att strida för det land högt uppe i Norden, som du aldrig skulle få se, för det landet, som dock blef ditt andra fädernesland, och hvilket du tjänade troget in i döden.

»Furchtlos und treu», så lyder valspråket sedan urminnes tider kring hjorthornen i din fursteätts vapen. Och ett vackrare omdöme kan ej fällas öfver dig än det, att du var ditt valspråk alltid värdig. »Orädd och trogen». Trogen i din gudsfruktan och trogen i din tjänst. Trogen ditt hemland och din ätts vackra traditioner. Trogen det nya

[1] KEYSSLER säger, att prins Maximilian Emanuel hyste förhoppning att genom äktenskap med Karl XII:s syster Ulrika Eleonora (f. 1688) en gång blifva konung i Sverige (anf. arbete sid. 105). Ja, säkert hade icke Sverige förlorat på om en sådan förhoppning, ifall den hystes, gått i uppfyllelse!

[2] Se Bil. 6.

land, hvars uppgifter blefvo dina. Trogen din konung. Och trogen dig själf. Ett vackert och ädelt lif. Framhärdande och uppoffrande! Därför skall ditt minne med tacksamhet alltid äras i Sverige, ditt andra fosterland.

Prinsens lik sattes i kyrkan i Dubno och general Rönnes biktfader höll därstädes en parentation, hvarpå generalen själf »gaf en präktig måltid för dem, som varit närvarande. Härefter skickades liket på tsarens order med en hedersvakt af 30 man först till Krakau. Här mottogs det med många hedersbetygelser af general Golz och sattes in i kyrkan därstädes». Här förblef det tills vidare i afvaktan på meddelande från prinsens moder om platsen för begrafningen. För att inhämta hertiginnans vilja härutinnan skickade tsaren öfverste Meyer till Stuttgart och denne åtföljdes dit af öfverstelöjtnant Wrangel. Dessa herrar medförde prinsens hjärta till Ansbach, där det sattes på hans mormors kista.

Det befanns nu, att hertiginnan Eleonora Juliana med hänsyn tlll den långa vägen till Stuttgart och de oroliga tiderna önskade, att prinsen efter inhämtande af kejsarens medgifvande skulle begrafvas i en af de närmaste evangeliska kyrkorna på tysk mark i Schlesien, helst i Kreuzburg eller Pitschen.

I båda dessa städer finnas evangeliska kyrkor, som genom Karl XII:s fördrag i Altranstädt af den 1 september 1707 befriats från katolikerna och återgifvits till protestanterna.

Då pesten gick i Polen, önskade man emellertid i Schlesien, att liktåget, med hänsyn till smittofaran skulle så kort väg som möjligt passera genom Schlesien.

PRINS MAXIMILIAN EMANUEL AF WÜRTTEMBERG

Efter oljefärgsporträtt i Pitschen. Förf. foto.

DEN EVANGELISKA KYRKAN I PITSCHEN FRÅN SYDOST. PRINS MAXIMILIAN EMANUELS GRAFKYRKA

Kyrkan ligger på en trång plats omgifven af hus och är därför svår att i sin helhet fotografera. Förf. fotografi

Sedan underhandlingar om saken förts med kejsaren, bestämde man sig alltså för det närmast gränsen liggande Pitschen.

Kejserliga kommissarier utsågos för att mottaga liket vid gränsen, hvarvid en VON FRANCKENBERG skulle föra befälet.

Genom försorg af general JANUS i Krakau fördes nu liket till den polsk-tyska gränsen. Här emottogs det af de kejserliga kommissarierna och i trakten boende adel den 17 april 1710.

Långsamt och högtidligt närmade sig liktåget under de florbehängda och förstämda trummornas vemodsfulla virflar. Den ryske generaladjutanten VON SCHILLING red ut i vattnet till midten af den lilla gränsbäcken Prosna. Här höll han ett tal och öfverlämnade så den med rödt tyg öfverdragna kistan åt kommissarierna, hvarefter han själf ombads att återvända (för att icke föra pestsmittan in i Schlesien).

Liket fördes nu vidare fram till Pitschen, där kistan öfver natten ställdes uppe i kyrkan. Bardili lät här öppna kistan för att än en gång återse sin furstlige herres och väns anletsdrag. Det befanns, att dessa voro alldeles oförändrade. Liket var klädt i hvit damast fodrad med taft. Likaså var kistan invändigt klädd med samma sorts tyg. En kudde med välluktande örter låg under hufvudet.

Vid fötterna hade man ställt en liten med hvitt sidentyg öfverdragen kista, innehållande prinsens lungor och lefver.

Kistan ställdes nu i en större i Pitschen förfärdigad prydligt utskuren träkista. Följande dag nedsattes så liket uti det bakom altaret för detta ändamål murade grafhvalfvet. Härpå höll dåvarande pastorn i Pitschen, M. BORON, ett liktal.

Prinsens inälfvor ligga i Dubno, där de förvaras i samma kista som liket efter hans ridknekt, hvilken afled snart efter sin herre.

Och hans hjärta förvaras alltjämt i en liten kista af tenn i Hohenzollrarnes grafkor i Johanniskyrkan i Ansbach.

Öfver prinsens graf i kyrkan i Pitschen uppsattes sedermera ett stort och prydligt i Breslau förfärdigadt grafmonument af marmor och sandsten, försedt med en lång inskrift på latin.

Vackert har prins Maximilian Emanuels minne hugfästs af professor ROESLER, som i Tübingen den 11 april 1710 höll ett minnestal öfver honom.[1] Ett brottstycke häraf må såsom prof anföras:[2]

Nostrum, Auditores, est, memoriam tanti Principis ac Herois sempiterna veneratione prosequi, meritissimasque Ejus laudes, quantum in nobis est, qui studia tractamus, omnis generis literarum monumentis ad seram usque posteritatem propagare. Inveniunt hic Historici nobile argumentum, in qnod doctarum noctium conferant curas. Inveniunt Oratores, in quod eloquentiae suae effundant flumen. Inveniunt Poetae, in quo divini ingenii experiantur vires. At enimvero supra privatorum laudes positus est, cui summi Reges et Principes, cui ipsi hostium Duces magnifica parentarunt. Potentissimus Suecorum Rex, qui clarissimis documentis saepissime antea, quanti faceret Principem, significavit, cum fama accepisset fidum suum Achatem

[1] Se Bibliografien n:o 5.
[2] Anf. arb. sid. 106—108.

vita excessisse, non vulgariter indoluisse, atque hanc gloriosam B. Principi vocem gemens emisisse fertur: *Amicorum optimus mihi mortuus est.* Magnus Alexander Achillis tumulo insistens, felicem hunc praedicavit, quod virtutum suarum praeconem invenisset Homerum. Quis non feliciorem judicet MAXIMILIANUM EMANUELEM, qui non aliquem in umbra sedentem Poetam, sed eum Regem & laudatorem & amicum habuit, quem totus orbis terrarum satis laudare, satis admirari hactenus non potuit? Si a laudatis laudari laus maxima est, quae major laus aut verbis potest exprimi, aut animo excogitari?

Eller, på svenska:

»Oss, mina åhörare, tillkommer det, att med ständig vördnad begå minnet af en så stor furste och hjälte, och att, så mycket på oss, som idka studier, kan bero, ända till en sen eftervärld i häfdeböcker af alla slag bekantgöra kunskapen om hans välförtjänta beröm. Här finna historieforskare ett ädelt ämne, på hvilket de kunna nedlägga lärda nätters omsorger. Här finna vältalarne en uppgift, på hvilken de må utgjuta sin vältalighets flod. Här finna skalderna ett ämne, på hvilket de må pröfva sin gudomliga begåfnings krafter. Men i sanning är den höjd öfver vanliga människors beröm, hvilkens minne ståtligt högtidlighålles af de största konungar och furstar, ja, till och med af fiendernas härförare. Svenskarnas mycket mäktige konung, som ofta förut genom tydliga bevis ådagalagt, hur högt han värderade prinsen, säges, då han mottagit underrättelsen om, att hans trogne Achates[1] gått ur lifvet, i ovanligt hög grad ha känt

[1] ACHATES åtföljde AENEAS på dennes irrfärder från Troja till Italien. Han nämnes ofta såsom exempel på en trofast vän och kamrat.

smärta och bedröfvelse och suckande utbrustit i dessa för prinsen berömmande ord: »Den bäste af mina vänner har dött för mig!»

Då Alexander den Store stod på Akilles' graf, prisade han denne lycklig, emedan han i Homerus funnit en tolk för sina dygder. Hvem håller ej Maximilian Emanuel för ännu lyckligare, som hade icke en i skuggan sittande skald, utan till både loftalare och vän denne konung, som hela jordkretsen hitintills icke kunnat nog prisa, nog beundra? Om det största beröm är att berömmas af berömde, hvilket större beröm kan då vare sig med ord uttryckas eller ens uttänkas?»

Vackert har också majoren vid K. Västerbottens regemente, Hjalmar Grafström, till 200-årsdagen af hans död i följande dikt ärat Lilla Prinsens minne:

PRINS MAX

Vid sidan af Karolinernas kung
en fjorton års gosse red;
den lille Prinsen han nämns, som så ung
i Kungens svit dock är med.
Och från första stunden prins Max nu är
en gunstling hos hela den bistra här.

Den sträfve Konungen varmt blef fäst
vid sin unge skyddsling och vän,
som kom till hans läger som främling och gäst
att ej vända åter igen,
men blef till ett med de Svenskes tropp,
vårt stolta, lofvande framtidshopp.

Vid Pultusk Ditt elddop, Prins, Du fick,
vid Thorn och vid Elbing Du stred,
när Lemberg stormades främst Du gick,
vid Holofzin var Du ock med.
Du delte vårt knappa, torftiga bröd
och vår krigaräras öfverflöd.

Vid tjugu år lyktad Din bana re'n är
likt ett tindrande stjärnskott blott,
men sex år af bragder i bragdernas här
med Ditt namn genom sekler gått.
Och som hedersvakt vid den fallnes bår
en Kung och en här utaf hjältar står.

Tvåhundra år ej skymma förmått
Ditt minne i minnenas land
Du främmande Prins, som klädde skott
för Sverige med svärdet i hand.
Se därföre vårda Ditt minne vi här,
Och därföre är Du oss vorden så kär.

G R A F V E N

PITSCHEN LIGGER LÅNGT BORTA I OBERSCHLESIEN vid sidan om de allmänna stråkvägarna, vid den längs ryska gränsen gående järnvägen Kreuzburg—Posen. Ensdast 4 kilometer är det från Pitschen till gränsbäcken Prosna och den lilla smutsiga ryska byn Golja.

Många besökande torde icke på de två hundra år, som förflutit efter Lilla Prinsens död, ha kommit till Pitschen för att se hans graf.

Men år 1913 ville en ensam svensk besöka den würtstembergiske prinsens och den karolinske öfverstens grafskyrka och se monumentet med den latinska inskriften. Han reste därför den långa vägen, kom förbi de sista tyska gränsposteringarna, såg den ryska gränsen skymta på afstånd, och kom så fram till Pitschen. Besöket i den lilla trefna staden lönar väl mödan. Från järnvägsstationen komsmer man genom en fyrdubbel allé af härliga körsbärsträd fram till själfva staden.

Pitschen är ju en småstad, om man så vill, men på grund af sitt läge invid gränsen har den större betydelse än en vanlig småstad inne i landet, med en omfattande handel, och dessutom med den germanska gränsortens uppgift att kraftigt häfda den germanska kulturen.

Pitschen är också en mycket gammal stad. Den oms

nämnes redan på 1000-talet, då det Breslauiska biskopsdömet under några år var hit förlagdt. År 1588 stod vid Pitschen ett slag emellan de båda polska tronpretendenterna SIGISMUND af den svenska Vasaätten och ärkehertig MAXIMILIAN.

Staden bibehåller ännu i mycket sin gamla prägel med medeltida tegelmurar och torn. I öfrigt är ju arkitekturen blandad, gammalt och nytt om hvartannat. Stadsplanen är pittoresk, med sina små krokiga gator, sina planteringar, sina växlande utsikter. Handeln på Ryssland är liflig. Men skall man uträtta något viktigare i affärsväg, så reser man till »staden», d. v. s. till det 1½ mil söderut belägna Kreuzburg.

Midt i Pitschen reser sig den gamla götiska tegelkyrkan, ett medeltidsminne också den, en prydnad för staden. Det är denna kyrka, som genom Karl XII:s ingripande genom fördraget i Altranstädt 1707 togs ifrån katolikerna, som orättmätigt lagt beslag på den, jämte så många andra schlesiska kyrkor, och återgafs till protestanterna. Kyrkan är med mycket protestantiskt nit restaurerad år 1887.

I denna kyrka ligger prins Maximilian Emanuel af Württemberg och Teck begrafven. Det är ett stort och dyrbart minne Pitschen fått att vårda, då det fått förtroendet att inom sin kyrkas murar bevara de jordiska lämningarna af Lilla Prinsen, Karl XII:s vän, den württembergiske furstesonen. Hvar skulle han också vara bättre i skydd!

Vårt första besök gäller alltså Lilla Prinsens grafkyrka. Där inne är allting putsadt och fint. Taflorna med namnen på i kriget stupade Pitschen-bor vittna om pietet för deras minne, som mot fosterlandet fyllt sin plikt. Bland raden af

glödritade porträtt kring korväggarna återfinna vi äfven GUSTAF II ADOLFS.

»Men hvar är prins Max' graf?»

»Jo, här under altaret är grafhvalfvet, men det är nu efter kyrkans restaurering tillmuradt och omöjligt att komma ned i.»

»Och hvar är grafmonumentet med den långa latinska inskriften?»

»Grafmonumentet, jo, det har pastor KOELLING skickat till Stuttgart!»

»Till Stuttgart! Har ni brutit ned grafmonumentet från grafven, där prinsens mor låtit sätta upp det, och där det stått i 200 år! Det är ju en grafplundring utan like, en vandalisering af en furstlig graf! Ja, förlåt mig, men hvarför har ni skickat bort monumentet och hvad gör man med det i Stuttgart?»

»Ja, det är ju icke vi, som skickat bort det, och vi kunna icke nog beklaga, att det kommit härifrån. Den dåvarande pastorn trodde visst, att han skulle kunna få pengar för grafvården till kyrkans restaurering, och så skickade han bort den. Hvar den finnes i Stuttgart, det veta vi ej, men den skickades dit den 8 juni 1887.»

»Låt oss då göra, hvad i vår makt står för att få den tillbaka hit igen. Det kan ju ej få gå för sig, att monumentet tages ifrån prinsens graf, och att här ej längre finnes någon grafvård! Prinsens ätt regerar ju ännu i Württemberg. Nog har han dem, som skydda hans graf.»

Vi se oss om vidare. Se där hänger kvar den stora lagerkransen, som af minnesgoda svenskar till 200-årsdagen af prinsens dödsdag den 25 september 1909 skickades till hans

graf. Kransen är vissen, men de breda blå och gula siden-banden äro som nya. Vi läsa inskrifterna: »Maximiliano Emanueli. Armigero et amico Caroli XII Sueci memores. Una anima una mens in duobus corporibus visa est.»[1] Och, på det gula bandet, på svenska: »Maximilian Emanuel. Prins af Württemberg. Öfverste vid Skånska stånds-dragonerna. 25 september 1709. 25 september 1909.»

Ja, denna krans, den är nu Lilla Prinsens enda grafvård i kyrkan i Pitschen. Det är väl, att han har någon!

Vi tala med pastor primarius om saken, och med åtskilliga af Pitschens främsta innebyggare. De äro alla af den åsikten, att det är både önskligt och nödvändigt, att grafvården kommer tillbaka till sin rätta plats.

Det var nu ingenting annat att välja på än att resa till Stuttgart för att taga reda på grafvården, och huru det förhöll sig med densamma. Det var åter en lång resa, men, som sagdt, det var ingenting annat att välja på. Klarhet måste vinnas.

I förbifarten göra vi uppehåll i Ansbach, de brandenburgska markgrefvarnas gamla residensstad. Här bese vi bland annat Johanniskyrkan med det markgrefliga grafkoret. I detta kor ligga alla regenter af ätten Hohenzollern-Brandenburg-Ansbach begrafna, och dessutom åtskilliga andra furstliga personer. Här ligger prins Max' syster CHRISTIANA CHARLOTTA († 1729) och hans svåger WILHELM FRIEDRICH, regerande markgrefve i Brandenburg-Ansbach († 1723), samt hans mormor MARGARETHA SOPHIA.

[1] De sista orden »Una anima» etc. äro lånade från inskriften på grafmonumentet.

I en liten tennkista med ett hjärta, likaledes af tenn, på locket, förvaras här också prins Maximilian Emanuels hjärta.

Underliga öde! Skiftesrikt och växlande var Lilla Prinsens korta hjältelif! Och så blef han begrafd så att säga på tre olika platser. Och nu ha de tagit hans grafvård ifrån honom och satt upp den i Stuttgart!

Till Stuttgart alltså fara vi vidare!

Men i Stuttgart blef uppgiften icke så lätt, som man kanske skulle ha kunnat föreställa sig. Här var prinsens grafmonument alldeles obekant, bortglömdt! Nåja, det är ju icke heller så underligt med en grafvård, som icke längre är någon grafvård, på sin höjd ett museiföremål, som tusentals människor se utan att ge akt på. Alla möjliga myndigheter tillfrågades om monumentet. På alla håll gjorde man sig med det allra mest älskvärda tillmötesgående mycket besvär, men alltjämt med samma negativa resultat. Öfverallt blef svaret, att monumentet kunde ej finnas i Württemberg. Saken föreföll hopplös. Tre dagar hade gått. Det återstod *en* utväg: att gå igenom hofförvaltningens papper. Där gjorde man sig också vänligt nog all möjlig möda, och slutligen befanns det att monumentet 1887 hade blifvit uppsatt på väggen i borggården i gamla slottet, midt i Stuttgart! Mycket riktigt. Där återfanns det också!

Och ett ståtligt monument är det! Den långa latinska inskriften är fördelad på två mörkbruna marmortaflor, omramade af sandstensmonument i barockstil, på båda sidor om den öfre rustningar, standar och krigiska emblem. Där synas också på ett standar Sveriges tre kronor, fast kronorna råkat bli felaktigt ställda, med en öfver, två under, i stället för tvärt om. Öfverst är prinsens vapen, äfven i sandsten.

Monumentet är i sin helhet 395 cm. högt. Dess största bredd nedtill är 245 cm. Gesimsen under den öfre marmortaflan är 231 cm. lång. Dess höjd öfver foten är 127 cm.. Den öfre inskriftstaflan är 88 x 150 cm. och den undre 140 x 76 cm.

Det är detta stora och vackra monument, som förut stått öfver prinsens graf i koret i kyrkan i Pitschen. Där uppsattes det en gång på föranstaltande och bekostnad af hertiginnan ELEONORA JULIANA. Nu är det flyttadt hit till borggården i detta gamla vackra slott, där en gång Lilla Prinsens vagga stod.

Nåja, när det nu har kommit till Stuttgart, så är det ju väl i alla fall, att det blifvit ordentligt tillvarataget. Men att det var ett fel och ett stort fel att hitta på att skicka det ifrån Pitschen är ju uppenbart, ett fel ur historisk och antikvarisk synpunkt, en plundring af en graf, som är oförsvarlig, en brist på pietet mot dem, som låtit sätta monumentet i kyrkan och ett ringaktande af minnet af den hjälteyngling, som hvilar i grafven.

Nog verkar det egendomligt att stå här på slottsgalleriet och läsa grafskriften: »Exiguo hoc sub Lapide conditæ sunt Exuviæ Magni Principis Natalibus, Virtutibus, Meritis Nimirum Maximiliani Emanuelis Ducis Wurtembergi et Tecciæ» etc. Eller på svenska: »Under denna anspråkslösa sten förvaras stoftet af fursten Maximilian Emanuel, hertig af Württemberg och Teck etc. förvisso stor genom härkomst, tapperhet, förtjänster» o. s. v. Grafstenen utan graf är ju något betydelselöst, ja, ett tomt hån, eller på sin höjd ett museiföremål, som man flyktigt betraktar för att genast glömma. Först i samband med grafven får grafmonumentet

sin betydelse och sin mening. Det faller af sig själft, att ett begånget fel måste rättas, att monumentet och sarkofagen åter måste förenas på samma plats genom att återflytta grafvården till Pitschens evangeliska kyrka och ställa upp den bakom altaret, just där den ursprungligen stått.[1] Det gäller blott att på ett lämpligt och grannlaga sätt taga initiativ i frågan för att utverka höga vederbörandes tillåtelse för monumentets återflyttande till sin plats.

Att vi i Sverige hafva ett stort och lifligt intresse för saken är ju klart, då vi här sedan gammalt hålla Lilla Prinsens minne högt i ära och med vemod och sorg erfarit det felsteg, som man i Pitschen för 26 år sedan i ovist nit låtit komma sig till last. Men därom är naturligtvis nu intet mer att säga, ty hvad som gjordes, det gjordes naturligtvis i bästa mening, om ock i största oförstånd.

Grafskriften anföres här nedan ordagrannt sådan den befinnes på monumentet. Såsom synes har nog stenhuggaren här och där huggit en smula fel:

D. O. M. S.[2]
EXIGUO HOC SUB LAPIDE
CONDITAE SUNT EXUVIAE
MAGNI PRINCIPIS
NATALIBUS, VIRTUTIBUS, MERITIS
NIMIRUM
MAXIMILIANI EMANUELIS
DUCIS WURTEMBERG: ET TECCIAE COMITIS MONTISBELIGARDI,
DIINASTÆ HEIDENHEIMII &

[1] Detta är ju mera pietetsfullt än att flytta också sarkofagen till Stuttgart. I så fall måste ju också monumentet åter flyttas, nämligen till den kyrka i hvilken sarkofagen eventuellt skulle uppställas.

[2] = *Deo optimo maximo sacrum*, helgadt åt Gud, den högste och störste. (Radindelningen är här så långt ske kan just såsom på grafmonumentet).

In Exercitu Sacrae Regiae Maiestatis Suecicae
Tribuni Legionis Dimacharum
ut summae nuper Magnanimitatis
ita jam gloriosissimae Memoriae &c
Natus is Stuttgardiae
Die xxvii. Febr. mdclxxxix.
bellicos inter Tumultus
non sine Secuturae vitae omine ac praesagio
Serenissimis Parentibus
Genitore Duce
et Administratore tum Wurtemberg. &c
FRIDERICO CAROLO
pie dudum de functo
Matre
natu Marchione Brandenburgica
ad huc Superstite
ELEONORA JULIANA
Heroice Indolis
a teneris Unquiiculis egregia dedit documenta.
cum Annis crescere ea Subinde visa est.
sed nunquam et nusquam Spectanda magis
quam ubi parem nacta campum exerere Se ea potuit
Militiam intellige et Castra.
Incluti Suecorum Regis
CAROLI XII.
quae ut primum ingressus est hic Martis Pullus
omnia in Se convertit Oculos et Studia
cum primis
Favorem Tanti Regis Singularem
cuius in contubernio Ille
Imo in ipso Pectore, ipsisq. Medullis
nunquam non haesit
ita ut
una anima una Mens
In duobus corporibus visa sit.

NULLI CERTE PIETATE IN REGEM FIDE ET CONSTANTIA
SECUNDUS
OMNIUMQ. EIUS PERICULORUM ATQ. EXPEDITIONUM SOCIUS
AC CONSORS
VILEM SUAM DUXIT VITAM
MODO ILLIUS SALVA ESSET
DENIQ. FT FATALI ILLI PRAELIO AD PULTAVAM PRAESENS
CUM FORTISSIMI DUCIS ET BELLATORIS MUNIA
NUNC EQUES NUNC PEDES
EXPLEVISSET
REMQ. IN SINISTRO CORNU OPTIMÉ GESSISSET
RECENTIBUS SUBINDE GLOBIS TURMISQ. HOSTILIBUS OBIECTIS
CUM PAUCISSIMIS TANDEM IISQ. PROMTISSIMIS SE DEDERE
COACTUS EST
ATQ. INSIGNI LICET HOSTES INTER STRAGE EDITA
NIHIL TAMEN HOSTILE IPSE CAPTUS SENSIT AUT PERTULIT
MAGNUS ENIM MOSCOVIAE CAESAR
PETRUS ALEXIUS
VIRTUTIS IN HOSTE QOUQ. AESTIMATOR
PRINCIPI SIMULAC VISO
LIBERTATEM MOX REDDIDIT
OMNEMQ. DUM VIXIT HABUIT HONOREM
ET POSTQUAM VIVERE DESIIT
ARDENTI FEBRE IPSO IN ITINERE CORREPTUS
FATUM TANTI PRINCIPIS DOLUIT
SPLENDIDASQ. EI EXEQUIAS FIERI JUSSIT
DUBNOVIAE IN VOLHINIA
UBI
IN DOMINO PLACIDE PIEQ. DECESSIT
SUMTO PRIUS SANCTISSIMO EPULO[1]
DIE XXV. SEPTEMBRIS[2]
ANNO
MDCCIX.

[1] Med denna rad slutar inskriften på den öfre marmorplattan.

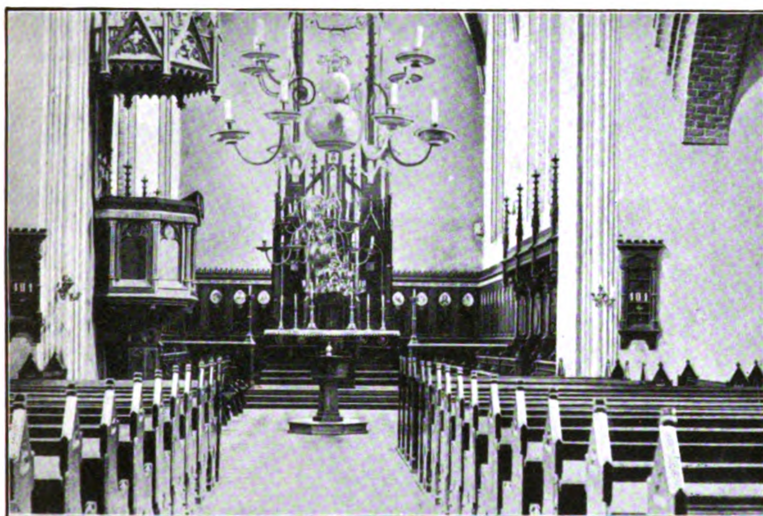
[2] Med denna rad börjar inskriften på den nedre marmorplattan.

NON PLURES VIGINTI ANNOS CUM SEPTIMESTRI NATUS
TANTUS NIMIRUM ISTA IAM AETATE, FUERAT
QUANTUS ERGO SI SUPERVIXISSET FACTUS ESSET.
SIC INQVAM
EXIMIIS VIRTUTIBUS AC FACINORIBUS
ANNOS LONGE SUPERGRESSIS
SUMMORUM ORBIS PROCERUM
ETIAM HOSTIUM
FACILE SIBI CONCILIAVERAT
AMOREM ATQ. GRATIAM
TALIS NEMPE CUM ESSET
QUIDNI VERO ETIAM
IPSI DEO CUM PRIMIS PLACUERIT
TUM PIE GENEROSA ANIMA.
QUAE IPSUM IN CASTRIS QUOQ. REVERITA
NEC UNQUAM GEMENS IPSIUS NUTUM
CEU SUMMI IMPERATORIS
SECUTA EST
HINC
SECUTO TAM PRAVO, TAMQ. AERUMNOSO
PRAEMATURE AREPTAM
AD QUIETIORA TUTIORAQ. LOCA TRANSTULIT
IBI ERGO
DEBELLATO OMNI BELLO
DEVICTISQ. QUIBUSVIS HOSTIBUS
INTER BEATOS IAM TRIUMPHAT
EXCELSA ANIMA.
OSSIBUS DUM HEIC CONDITIS RESURGERE DABITUR
IN NOVISSIMO DIE
HOC EST QUOD TE SCIRE OPORTUIT
BONE LECTOR
NE QUIS, QUALIS, QUANTUSQ. EXIGUO HOC SAXO
REQUIESCAT
IGNORARES.

KARL HENRIK WRANGEL AF ADINAL

Efter oljefärgsporträtt tillhörigt Grefve G. M. Hamilton på Hedensberg

DET INRE AF KYRKAN I PITSCHEN, 1913

PRINS MAXIMILIAN EMANUELS AF WÜRTTEMBERG GRAFMONUMENT, UPPSATT PÅ BORGGÅRDEN I GAMLA SLOTTET I STUTTGART

LAGERKRANS,

som från Sverige skickades till Prins Maximilian Emanuels graf i Pitschen till den 25 september 1909

PRINS MAXIMILIAN EMANUELS AF WÜRTTEMBERG GRAFMONUMENT I KYRKAN I PITSCHEN

Här afbildadt såsom det är uppsatt på borggården i Gamla Slottet i Stuttgart

FRÅN HOHENZOLLRARNES GRAFHVALF I JOHANNISKYRKAN I ANSBACH

Längst till vänster synes den lilla tennkista, med ett hjärta af tenn på locket, i hvilken Prins Maximilian Emanuels hjärta förvaras

På svenska har denna grafskrift af professor A. STILLE och docenten P. SÖRENSSON tolkats sålunda:[1]

Under denna enkla sten hvilar stoftet af den store, genom börd, dygd och förtjänster utmärkte fursten Maximilian Emanuel, hertig af Württemberg och Teck, grefve af Mömpelgard, herre till Heidenheim, dragonöfverste i Hans höga Majestäts konungens af Sverige armé, i lifvet utmärkt för lysande mod, nu högtberömd i åminnelse. Han föddes i Stuttgart den 27 febr. 1689 under krigiska tider, ett förebud om hans kommande lif, af högborna föräldrar, fadern hertig och den tiden styresman öfver Württemberg etc. Friedrich Karl, längesedan i Herranom hänsofven, och modern markgrefvinnan af Brandenburg, ännu i lifvet varande Eleonora Juliana. Från spädaste barndomen visade han de ädlaste tecken till en hjältes sinne, med åren växte det uppenbart, men aldrig och ingenstädes framglänste det mera, än där det på ett värdigt fält kunde visa sig, i den frejdade svenske konungens, Karl XII:s, krigshär och läger. Denne telning af Mars hade ej förr inträdt där, än han drog till sig allas ögon och sinnen, och främst vann han den store konungens synnerliga ynnest, hvilken han med hela sitt väsende stod så nära, att i två gestalter tedde sig blott en själ och ett sinne. I tillgifvenhet mot konungen, i trohet och ståndaktighet öfverträffades han för visso af ingen, i alla hans farligheter och härtåg var han följeslagare och vapenbroder. Eget lif aktade han ringa, blott konungens frälstes. Slutligen deltog han äfven i Pultavas ödesdigra slag och då han till häst och till fots fyllt den tappraste

[1] För denna vänliga hjälp framför författaren härmed sin hjärtliga tacksamhet.

höfdings och krigares värf och på härens vänstra flygel
öfvermåttan väl fört kampen, blef han till sist, då nya
fientliga skaror till häst och till fots fördes mot honom,
tvingad att med några få tappra gifva sig. Och ehuru han
spridt en fruktansvärd förödelse bland fienderna, så veder-
fors honom, den fångne, intet ondt. Ty så snart Moskwas
stortsar, Petrus Alexius, som uppskattade tapperheten
jämväl hos en fiende, sett fursten, återgaf han honom fri-
heten och betedde honom all heder, så länge han lefde,
och då han, under själfva resan bortryckt af en hetsig feber,
upphört att lefva, begrät han den store furstens öde och
beredde honom en lysande likbegängelse i Dubno i Vol-
hynien, där han, sedan han anammat den heliga nattvarden,
stilla och fromt afsomnat i Gud den 25 september anno
1709, ej mer än $20^{1}/_{2}$ år gammal. Då han vid den åldern
var så stor, hvad skulle han blifvit, om han längre lefvat?
Så med härliga dygder och bedrifter vida öfver sina år hade
han med lätthet vunnit kärlek och ynnest hos jordens mäk-
tige, äfven om de voro fiender. Då hans fromma och tappra
själ var sådan, skulle den då icke främst hafva behagat Gud
själf, som han alltid äfven under krigarlifvet i sanning vör-
dade och hvilkens bud, såsom den högste härskarens, han
alltid följde. I förtid ryckt undan denna onda och vrånga
värld, har han flyttat till lugnare och tryggare ängder, där
hans förklarade själ nu, sedan all strid kämpats till slut och
alla fiender besegrats, triumferar bland de saliga, till dess
det skall beskäras hans här gömda ben att uppstå på den
yttersta dagen. Detta är, hvad dig höfves att veta, gode
läsare, på det du ej må vara okunnig om, hvem han var,
och hurudan han var, och huru stor han var, som hvilar
under denna enkla sten.

Den latinska texten till grafstenen återfinnes både hos BARDILI[1] och PFEIL.[1] Ingendera synes ha tagit skriften från monumentet. Troligen ha de väl fått den från någon handskrifven text i Stuttgart. Hos Pfeil är grafskriften utförligast återgifven. Det vill synas, som om denna text, möjligen af utrymmesskäl,[2] förkortats, innan den huggits på monumentets marmorplattor.

Liksom prins Maximilian Emanuel i lifstiden tillhörde två nationer, den württembergiska och den svenska, så tillhör också hans minne dessa två folk, och det tillkommer dem båda att se till, att Lilla Prinsens minne ihågkommes, äras och hedras. Det är därför också en svensk och en württembergisk uppgift att vaka öfver, att grafven hålles i helgd och vårdas på bästa sätt, sålunda nu särskildt att tillse, att den återställes i sitt ursprungliga skick. Lilla Prinsens graf får ej vandaliseras! Ett stort och svårt misstag begicks i Pitschen, då grafmonumentet flyttades därifrån. Men det var en enskild man, som begick detta misstag. Det finnes ingen anledning att antaga, att icke den evangeliska församlingen i Pitschen vill återtaga monumentet och i god vård låta det förbli i sin vackra gamla kyrka, i den kyrka, för hvilken församlingen har konung Karl XII af Sverige att tacka. Man har tvärt om grundade skäl att antaga, att församlingen gärna skulle se monumentet åter på sin plats, och att densamma vill för framtiden pietetsfullt skydda och vårda detsamma.

Det är också ett rikt och värdefullt minne att ha midt

[1] Se Bibliografien.

[2] Om med en bättre anordning af skriften utrymmet mer tagits i anspråk, hade dock allt fått rum.

ibland sig, Lilla Prinsens minne. Hur tacksamt är det ej för Pitschens präster och lärare att kunna visa på exemplet af den hjälteyngling, som hvilar i församlingens kyrka, en vacker förebild för alla tiders ungdom. Och hur dyrbart för den evangelisk-lutherska församlingen att få hysa denna den protestantiske prinsens graf och därigenom visa sin pietet äfven för Karl XII:s minne!

LILLA PRINSENS UTSEENDE

OM PRINS MAXIMILIAN EMANUELS UTSEENDE känna vi ej så mycket, annat än genom de få befintliga porträtten.

Cederhielm säger, att han var en »wacker och hurtig Herre».

När prinsen kom till svenska armén, så använde han peruk, såsom brukligt var på den tiden. Men det berättas, att Karl XII en gång 1704 lyft af honom peruken och sagt: »Edert eget hår anstår er mycket bättre.» Säkert är, att prinsen upphörde att begagna peruk, och att han, som äfven i öfrigt lär ha liknat Karl XII, efter denna tid ofta förväxlades med konungen. Både Karl XII och prinsen hade uppstruket brunt hår, Karl XII dock ljusare än prinsen.

I Residensslottet i Stuttgart hänger i angalleriet ett porträtt[1] af prins Max, hvilket att döma af utseendet tyckes vara måladt, innan han begaf sig till svenska armén, alltså vid 13 à 14 års ålder. Det är ju också troligt, att hans mor ville ha ett porträtt af honom, när han skulle börja sin krigarbana och bege sig så långt hemifrån. Konstnären är obekant. Porträttet, som är här afbildadt, framställer prinsen i nära knästycke i kroppsstorlek, hållande i vänsta handen en med rödt stickadt sammetsfoder försedd hjälm

[1] Porträttet har i samlingen n:o 75.

med röda och hvita plymer. I högra handen håller han en brun ridkäpp af läder, endast till öfre delen synlig. Värjfästet är också här bredvid synligt. Prinsen är iförd en röd sammetsrock med guldbroderier framtill och på det synliga högra ärmuppslaget och harnesk samt en blå vid mantel och hvitt krås, vid den synliga högra ärmen en hvit spets. Öfver vänstra axeln bäres ett rödt ordensband, på hvilket vid högra höften hänger en ordensstjärna af röd emalj med ett krönt W.

Prinsen bär en ljus allongeperuk. Ansiktet, som synes rakt framifrån, är mycket barnsligt, ögonbrynen mycket ljusa, ögonen klara blå tänkande, munnen liten med välformade läppar. Ansiktsuttrycket är öppet och vackert, möjligen med något frågande, men vaken uppsyn.

Den synliga högra handen är mycket liten. Högra axeln är något framåtvänd och starkt belyst.

Porträttet är i ramöppningen 998 x 810 mm. Spännramen är 1,013 x 830 mm.

I Pitschen finnes också ett oljefärgsporträtt af prinsen, men detta är mindre och skäligen betydelselöst, ehuru visst icke saknande intresse. Det är ett på kopparplåt måladt medaljongporträtt. Också här bär prinsen peruk och har klara blå ögon.

Bardilis lefvernebeskrifning af prinsen[1] åtföljes af ett kopparstick, som dock icke är taget från något af dessa porträtt. Här har han lagt bort peruken och ser mer svensk ut i sin uniform. Intressant vore att veta, om detta kopparstick härleder sig från något oljefärgsporträtt och i så fall, hvar detta befinner sig.

[1] Både den tyska och den franska upplagan.

Schotts bok om prinsen har ett litograferadt porträtt, tydligen tillkommet med ledning af nu nämnda kopparstick.

Det finnes också ett annat kopparstick af prins Max, försedt med åtskilliga emblem i tidens stil. Häraf finnes ett exemplar i kopparstickskabinettet i Stuttgart och ett i kopparstickskabinettet i Neues Museum i Berlin. Båda äro något afskurna i kanterna, det i Berlin mest. Här gjorda afbildning är efter exemplaret i Stuttgart. Möjligen har detta stick tillhört någon tryckt skrift om prinsen. Så vill det synas af vecken på originalet. Kanske har det prydt någon numera i tryck ej tillgänglig likpredikan eller panegyrik. Sticket föreställer prinsen i midjebild, ansiktet ganska likt sticket hos Bardili. Undertill är ett postament med prinsens namn, titel samt födelse- och dödsdag jämte en afbildning af den württembergiska konungaättens hjärtvapen.

Det enda från prinsens senare år härstammande kända oljefärgsporträtt af prins Max Emanuel finnes på Claestorp i Södermanland[1] i kabinettskammarherren grefve C. A. A. Lewenhaupts ägo. Om detta porträtts historia är intet kändt. Det är signeradt på baksidan »J. David Swartz Fecit A. 1718». Det är sålunda måladt 9 år efter prinsens död. Det synes alltså troligt, att det härleder sig från en tidigare skiss eller ett tidigare porträtt, möjligen från Altranstädt-tiden. Man vet ju, att Schwartz vistades i Altranstädt, då det svenska högkvarteret var där, och att han äfven därstädes målade Karl XII. I så fall finnes det sannolikhet för att porträttet på Claestorp härleder sig från år 1707. Senare har prinsen väl knappast blifvit afmålad.

[1] Det har i Claestorpsamlingen n:o 71.

Detta ganska märkliga porträtt är måladt på duk och mäter i ramöppningen 780×635 mm.

Bakgrunden är mörk, men bakom högra höften på bilden skjuter ett rödt eldsken fram upp mot öfverarmens midt, tydligen betecknande en krigisk omgifning, en lägereld eller en brinnande stad eller by. Skenet ger åt hela taflan, ehuru det i sig själft är rätt obetydligt, mycken stämning och relief.

Prinsens utseende är ungt och hurtigt. Skulle ofvanstå- ende antagande att det är från Altranstädt-tiden vara riktigt, så vore han ju här endast 18 år gammal. Porträttet är midjebild. Hufvudet är taget nästan en face, men något från vänster, så att af öronen endast det vänstra är synligt. Håret är naturligt, mörkt och uppstruket, ögonbryn och ögonhår äro likaledes mörka, och små mörka mustascher ha kommit fram på öfverläppen. Antagligen har väl den långa vistelsen ibland polackar kommit prinsen att efter dessas sed lägga sig till med bruket att bära mustascher. Det är påfallande, hvad detta porträtt är mycket mörkare än Stuttgartbilden. Men man kan ju också väl tänka sig, att prinsen mörknat på de 4 åren. Möjligen har också färgen med tiden blifvit mörkare, än den från början var. Ögonen äro blå, blicken är vacker, klar, öppen och rättfram, kinderna rödletta och fylliga, pannan hög, näsan lång, munnen väl formad med röda läppar, den undre läppen något neddragen. Såsom på Stuttgartporträttet har han också här en grop i hakan.

Prinsen är iförd svensk karolinsk uniform, noggrannt kopierad efter Karl XII:s egen. Den blå rocken har alla de synliga 6 förgyllda knapparna knäppta. Kring halsen

är en svart halsduk lindad. Den hvita skjortan är synlig mellan den gula öfverkanten på västen och den svarta halsduken.

Den högra handen med sin stora kragförsedda ljusa kyllerhandske griper om värjfästet liksom för att draga värjan. Lifremmen är något synlig vid högra höften.

Porträttet är insatt i en originalram, 3,5 cm. bred, försedd med hörnrosetter och förgylld.

Claestorps-porträttet är kanske det märkligaste vi ha af prins Maximilian Emanuel af Württemberg. Man finner lätt likheten med porträttet i Stuttgart och i synnerhet med kopparsticken. Men prinsen har mycket utvecklat sig under de 4 krigaråreåren i Karl XII:s skola. Han har vuxit och blifvit manlig, icke blott fysiskt. Blicken och hållningen ange äfven en manlig och fast karaktär, en bestämd vilja. Af den unge gossen har blifvit en krigare i Europas då för tiden bäst utbildade armé, en karolinsk officer.

Samtliga här omnämnda afbildningar af Prins Max finnas i denna skrift återgifna.

Bil. 1.

Bref från Hertiginnan Eleonora Juliana af Württemberg till Karl XII angående Prins Maximilian Emanuels anställning i svensk tjänst.

[Originalet i Riksarkivet, Württemberg. Hertigarnes bref 1701—1725.]

D: 8 Juny 1702.

Allerdurchleuchtigster Grossmächtigster König Gnädigster Herr.

exped. Cracou d. 7 Aug. 1702.

Ew. Königl. Maijt: habe Ich bereits vor einem Jahr demüthigst Angelangt, weilen Mich der Höchste mit vier Prinzen Geseegnet, davon der Älteste zwar Kaijl: General Wachtmeister ist, der andere Ein Regiment zu Pferd bey denen Hhl. General Staaten hat, die zwey Jüngere Aber noch unversorgt seind, und dermahlen zu fortsetzung Ihrer Studien sich zu Geneve aufhalten, um deren Standes mässige etablirung Ich billich alle erdenckliche Sorgfalt trage, Ob solchemnach Ew. Königl. Maijt: Allergndst geruhen möchten, in ansehung dero Königl: Hauss jederzeit gegen die Herzoge von Württemberg eine sonderbahre hohe Zuneigung Getragen, Einen von Gedl: diesen Meinen Jungen Söhnen mit der Zeit in dero dienste Aufzunehmen. Gleichwie Ich nun der zuversichtlichen Hoffnung lebe, Dieselbe werden Sich immittelst um so mehr AllerGndst haben Gefallen lassen, solche Meine Angelegene bitt in mildeste consideration zuziehen, zumahlen Ew. Königl. Maijt: viel zu Genereus seind, dergleichen kräfftige Consolation einer fürstl: Wittib zuversagen: Also habe Ich mich desto ehender unternehmen wollen, Gegenwärtigen Meinen Vormundschafftl: Rath, und Prælaten zu Hirschau, Johannes Osiandern eigens Abzuschicken, um Ew. Königl. Majt: sowohl hierüber weitere mündliche Vorstellung zuthun, sondern auch deroselben in Meinem Nahmen wegen der bissher von Gott wieder dero Feinde erhaltenen Glücklichsten und Sigreichsten progressen allergehorsamst zu gratuliren. Ew. Königl: Maijt: werden demnach um dessen AllerGndst admission demüthigst ersuchet, und Ich verharre nebst Mein und der Meinigen eyferigsten empfehl

Ew. Königl: Maijt:

Demmütige Gehorsame
ELEONORE JULIANE

Stuttgardt d. 8 Junij 1702.

Bil. 2.

Bref från Hertiginnan Eleonora Juliana af Württemberg till Grefve C. Piper angående Prins Maximilian Emanuels inträde i svensk tjänst.

[Original i Riksarkivet, Württemberg. Hertigarnes bref 1701—1725.]

Hochgebohrner
Sonders Geliebter Herr Graf.

Ew. Excellz geruhen von Überbringern dieses. Meinem Vormundschafftlichen Rath, und Prælaten zu Hirschau, Johannes Osiandern, mit mehrerem mündlich zuvernehmen, warum Ich Mich veranlasset befunden, An Ihro Königl: Maijt: in Schweden, denselben eigens Abzuschicken. Wie nun gedachter Prælat der Zuversicht lebet, in seinen Obhabenden Verrichtungen durch Ew. Excellenz hochvermögende Assistenz um so eher glücklich zuwerden: Alss habe Ich mir die freyheit nehmen wollen, Ihne hiemit zu dero Protection angelegenlich zuempfehlen, mit dem freundlichen ersuchen, Sie gerühen bey Ihro Königl: Maij:t denselben in seinem Anbringen kräfftigst zu secondiren, und Sich dagegen versichert zuhalten, dass Mir und Meinem Fürstl: Hauss dagegen nichts angenehmers werde seyn können, als die gelegenheit, solche erweisende Gefälligkeit wieder in andere weg nach möglichkeit verdienen zu können, wie Ich in particulari dann allezeit verharre

Ew. Excellenz

Dienst Willige
ELEONORE JULIANA

Stuttgardt d. 8 Juny 1702.
An H Graf Pipers Excz.

Bil. 3.

Bref från Hertiginnan Eleonora Juliana af Württemberg till Karl XII angående Prins Maximilian Emanuels ankomst till Karl XII.

[Hela brefvet egenhändigt. Riksarkivet, Württemberg, Hertigarnes bref 1701—1725.]

Okuniow d. 23 Martz 1703.

Aller Durchleuchtigster Gross Mächtigster König
Aller Gnädigster Herr.

Ew. Königl: Maijt: aller Gnädigster Erlaubniss Zu Folge kommet hiebey über bringer Disses Mein Sohn Zu Dero Füssen sich aller Ge: horsamst zu Werffen In der Ge Trosteten Zu Versicht Von Deroselben Nun Mehr In Königl. Protection auff GeNommen Zu Werdten. Vndt Wie Ew. Königl. Maijt: aller Gnädigst persuadirt sey können dass bey Ihme Nie Mahlss die beGierde Vor Dero Dienste sich Gantzlich auff Zu opfern Erlöschen sondern sich Immer Mehrers Ver Grössern Werdte, dess bin Ich dar Gegen Meines Vnderthänigsten Orth GeWiss dass Gott Mein Eyferigess Gebett Vor Ew. Königl. Maijt: Erhoren Vnd den Trost den Sie Mir alss Einer sonst bekümmerten Fürstlichen Wittib so Vollkommen Zu fliessen lassen Derselben Mit Reichen Seegen Ersezen Werdte, Vndt Ich Verharre In Tieffster Demuth

Ew. Königl. Maijt:

Allerdemüthigste Gehorsamste
ELEONORE JULIANE

Bil. 4.

Bref från Hertiginnan Eleonora Juliana till Karl XII med nyårsönskningar 1704.

[Original i Riksarkivet, Württemberg. Hertigarnes bref 1701—1725.]

D. 22 Dec. 1703.

Allerdurchleuchtigster Grossmächtigster König Allergnädigster Herr.

Ew. Königl: Maijt: erkühne Ich mich bey gegenwärtigem Jahreswechsel in tieffster demuth von herzen Anzuwünschen, dass wie dieselbe dass Zuendlauffende Jahr hoffentlich in höchster Vergnügung Zurücklegen, Also Sie auch in künfftig und vielen folgenden nichts Als Alle nur erdenckliche Königl. Glückseeligkeit ohnablässig begleiten möge. Ich ruffe Anbey den Allmächtigen eyferig an, dass Er an Meine Stelle tretten, und Ew. Königl: Maijt: die ohnverdiente so Grosse Gnaden, welche Sie bissher Meinem Sohn zufliessen lassen, mit reichem Seegen in voller mass ersezen wolle. Er bleibet dabey zu dero Königl: diensten alleinig sacrificiret, und Ich verharre in demüthigster Ehrerbietung

Ew. Königl: Maijt:

Stuttgard d. 22 Dec. 1703.

Demüthige Gehorsame
ELEONORE JULIANE

An Ihro Königl. Maijt: in Schweden.

Bil. 5.

Bref från Hertiginnan Eleonora Juliana af Württemberg till Karl XII med nyårsönskningar 1706.

[Original i Riksarkivet, Württemberg. Hertigarnes bref 1701—1725.]

Allerdurchleuchtigst-Grossmächtigster König Allergnädigster Herr!

Vpsättes Svar
Camjunka d. 29 Jan: 1706.

Ew. Königl: Maijt: erkuhne Ich mich zu dem Antritt dieses neuen Jahrs in tieffster demuth zu gratuliren, und von herzen anzuwünschen, dass der Höchste dieselbe und dero Königl. Famille Jederzeit in aller nur erdenckliche gluckseeligkeit und Vergnügung ohnverändert conserviren wolle; wobey Mir auch zu gröster consolation gereichet, wann dieselbe Meinen Sohn noch immer in dero Königl: hulden beybehalten. der Höchste wird Ew. Königl: Maijt: solche grosse gutthat wieder Reichlichst ersezen, Als warum Se Göttl: Güte Ich eyferigst Anflehe, und mit tieffster Ehrerbietung ersterbe

Allerdemüthigste Gehorsamste
ELEONORE JULIANA

Stuttgardt d: 30: Nov: 1705.

An Ihro Maijt: den König in Schweden.

Bil. 6.

Bref från Hertiginnan Eleonora Juliana af Württemberg till Konung Karl XII angående Prins Maximilian Emanuels död.

[Originalet finnes i Riksarkivet i Stockholm.]

prs: beij Bender d. 19 Sept: 1710.

Aller Durchleüchtigster Grossmächtigster König, Aller Gnädigster Herr!

Ew. Königl. Majt: ist ausser zweiffel schon bekant, und wolte Ich an meinem Orth auss höchst bekümmertem Gemüth deroselben hiemit auch die demüthigste Anzaige zuthun nicht ermanglen, welchergestalt mein Geliebter Sohn, herzog Maximilian Emanuel zu Württemberg etc., der beij Vielen Jahr her die Gnade gehabt, Ew: Königl: Majt: allerunterthgst aufzuwartten, nachdem Se Lbdl. in der Bataille beij Pultava mit dero Regiment, wie Dieselbe schon aussfuhrlichen bericht haben werden biss auf das lezte aussgehalten, doch aber endlich Sich gefangen geben müssten, und darauf von Zaarischer Majt: die freijheit, nach Teütschland zugehen, erhalten, auf der heraussraijsse das zweijte mahl von einer hizigen Kranckheit, worzu ausser zweifel der chagrin, und die empfangene hefftige contutiones viel contribuiret haben, überfallen worden und daran nach Gottes unerforschlichem Rath zu Dubno dises zeitliche geseegnet. Ew: Königl: Majt: können leicht ermessen, wie schmerzlich und fast unerträglich mir falle der Verlust eines so herzlich geliebten Kinds, welches jederzeit die ersinnlichste kindliche devotion gegen mir getragen, und mich auch in dem geringsten niemahlen betrübet, au dem Ich zumahl viel trost, Ehr und vergnügung annoch zuerleben verhoffte. Gleichwie nun diser mein Seel: Sohn das Glück gehabt beij Ew Königl: Maijt: in sonderbahren Gnaden zustehen, dieselbe auch jedesmahl gndstes gefallen an Seinem Eijfer vor dero Königl: dienste getragen, als vor welche Se Lbd: allezeit willig und begierig waren, mit Gut und Blut sich aufzuopfern wie Sie denn auch noch auf dero Sterbbett dem mit gefangenen Obrist-Lieutenant Wrangel befohlen, Ew Königl. Maijt: hiernechst zuversichern, dass, wann dieselbe das leben behalten hätten, Sie solang ein Blutstropfen in Ihnen geblieben wäre, Ihro getreu gedienet haben würden: Als lebe Ich der tröstlichen hoffnung, Ew: Königl: Maijt: geruhen werden von disem frühezeitigen todfall auch einigen theil zunehmen, und mit mir betrübten Mutter Gndst und Christliches mitleiden zutragen. Immittelst sage deroselben vor die meinem abgeleibtem Sohn erwiesene soviele

ungemeine Gnaden Zeichen, und unzähliche Gutthaten ganz demüthigsten danck, und bitte angelegenlichst, Sie geruhen dero Königl: huld auch ferner gegen mir und meine übrige Söhne zubeharren, als welche im Gemüth Ihrem in Gott ruhendem Bruder an Devotion gegen dero allerhöchste Persohn nichts nachgeben, und Sich glücklich schäzen würden, solche im werck beij einiger gelegenheit offenbahren zukönnen. Übrigens finde Ich mich verbunden, Ew. Königl. Majt: anzurühmen, was generositet und höflichkeit Se Zaarische Maijt: und der Fürst Menzikow an meinem Seel: Sohn erwiesen, indeme Sie Ihn in der gefangenschafft, und nach wider gegebener Freijheit fürstl. bedienen und tractiren lassen, Ihm in der Kranckheit dero eigenen leib Medicum zugegeben, nach dem absterben den Cörper balsamiren, und dem Stand gemäs beobachten, auch auf dero kosten biss nach Cracau führen, von dort auss durch ein eigens abgeschickten Obristen mir den tod hinterbringen, und zugleich oberwehnten Obrist Lieutenant Wrangel deswegen expressè mitgehen lassen, um von allem die umständliche Relation mir erstatten zukönnen, welches mir gleichwol in meinem grossen Kummer eine nicht geringe erleuchterung gegeben. Nunmehr habe durch den Secretarium Bardili die veransteltung machen lassen, dass auf Kaijl: erlaubnus zu Pitschen in Schlesien der Leichnam zur Erden bestattet wird; Ew Königl: Maijt: nehmen nicht ungnädig, dass Ich auch dieses anzufügen nicht umgehen können. Womit zu dero Königl: Gnaden mich und die meinige empfehle, und in tieffster demuth verharre

Ew: Königl: Maijt:

Stuttgardt d: 2 April 1710.

Demmüthigst Gehorsame
ELEONORA JULIANA [1]

[1] Efter namnet följande stora bokstäfver beteckna förmodl. hennes titlar, men ha ej kunnat uttydas.

Bil. 7.

Grafskrift öfver Prins Maximilian Emanuel af Württemberg, enligt Bardili.[1]

D. O. M. S.

Exiguo hoc sub Lapide
conditae sunt Exuviae
Magni Principis,
Natalibus, Virtutibus, Meritis,
nimirum
Maximiliani Emanuelis
Ducis Wurtemb. & Tec-
ciae, Comitis Montisbe-
ligardi, Dynastae
Heidenhemii,
in Exercitu
Sacrae Majestatis Suecicae
Tribuni
Legionis Dimacharum:
ut
summae nuper magnanimitatis,
ita jam
gloriosissimae memoriae.
Natus is Stuttgardiae
Ducatus Wurtembergici
Metropoli
Die XXVII. Februarii
Anno M.DC LXXXIX.
bellicos inter Tumultus
non sine secuturae vitae omine ac praesagio
Serenessimis Parentibus,
Genitore Duce
& Administratore tum Wurtembergiae &c.
FRIDERICO CAROLO.
pie dudum defuncto
Matre
natu Marchione Brandenburgica
adhuc superstite

[1] Se Bibliografien N:o 1. Radindelningen här ofvan är enligt Bardili. Möjligen är den gjord med hänsyn till en afsedd dylik indelning å grafmonumentet.

ELEONORA JULIANA,
Heroicae Indolis.
A teneris unguiculis
egregia dedit documenta.
Cum annis crescere ea subinde visa est,
sed nunquam & nusquam spectanda magis,
quam ubi parem nacta campum
exerere se ea potuit.
Militiam intellige & castra
Incluti Suecorum Regis
CAROLI XII.
quae ut primum ingressus est hic Martis pullus
omnium in se convertit oculos & studia,
cumprimis
Favorem tanti Regis plane singularem,
cujus in contubernio ille
immo in ipso pectore ipsisque medullis
nunquam non haesit
ita ut
una anima, una mens
in duobus corporibus visa sit.
Nulli certe pietate in Regem, fide & constantia secundus
omniumque ejus periculorum atque expeditionum socius ac comes.
vilem suam duxit vitam
modo illius salva esset,
denique
& fatali illi praelio ad Pultavvam praesens
cum fortissimi Ducis ac Bellatoris munia
nunc eques nunc pedes
explevisset,
remque in sinistro cornu optime gessisset
recentibus subinde globis turmisque hostilibus objectis
cum paucissimis tandem iisq; promtissimis
sese dedere coactus est.
At
insigni licet hostes inter strage edita
nihil ipse hostile tamen captus sensit aut pertulit
Magnus enim Moscoviae Caesar

PETRUS ALEXIUS
Virtutis in hoste quoque aestimator
Principi simul ac viso
Libertatem mox reddidit
omnemque dum vixit habuit honorem
& postquam vivere desiit
ardenti febre ipso in itinere correptus
Fatum tanti Principis doluit
Splendidasque ei exequias fieri jussit
Dubnovii in Volhynia
ubi
sumto prius sanctissimo epulo
in Domino placide pieque decessit
Die XXV. Septembris
Anno
M.DCC IX.
non plures viginti annos cum semestri natus
Tantis nimirum ista jam aetate fuerat
quantus ergo, si supervixisset, factus esset?
sic inquam
Eximiis virtutibus ac facinoribus
annos longe supergressis
summorum orbis procerum
etiam hostium
facile sibi conciliaverat
amorem atque gratiam
talis nempe cum esset
Quidni vero ipsi Deo cumprimis placuerit
tam pie generosa anima
Quae ipsum in castris quoque reverita
nec unquam gemens
ipsius nutum
ceu summi Imperatoris
secuta est.
Hinc
seculo tam pravo tamque aerumnoso
praemature ereptam
ad quietiora tutioraque loca transtulit
ubi
debellato omni bello, devictis quibusvis hostibus
inter beatos jam triumphat

Ossibus dum hic conditis resurgere dabitur
in Novissimo die.
Hoc est quod te scire oportuit
Bone Lector
Ne quis qualis quantusque exiguo sub hoc
saxo requiescat, ignorares.

Bil. 8.

Grafskrift öfver Prins Maximilian Emanuel af Württemberg enligt Pfeil.[1]

D. O. M. S.

Exiguo hoc sub lapide conditae sunt exuviae Magni Principis, natalibus, virtutibus, factis, nimirum MAXIMILIANI EMANUELIS Ducis Wirtemberg. & Tecciae, Comitis Montisbeligardi, Dynastae Heydenheimii &c. In Exercitu S. R. Majest. Suecicae Chiliarchae Scandicae legionis Dimacharum, ut eximiae nuper Magnanimitatis, ita jam gloriosissimae memoriae. Natus is Stuttgardiae Ducatus Wirtembergici Metropoli d. XXVII. Febr. CIϽDCLXXXIX. bellicos inter tumultus non sine secuturae vitae omine & praesagio, Sereniss. Parentibus genitore summae virtutis Duce FRIDERICO CAROLO pie dudum defuncto, Matre optuma natu Marchione Brandenburgica adhuc superstite ELEONORA JULIANA, haustae indidem heroicae indolis, ab ineunte aetate egregia dedit documenta: cum annis crescere ea subinde visa est: sed nunquam & nuscuam spectanda magis, quam ubi parem nacta campum exerere se ea potuit. Militiam intellige & castra Incluti Suecorum Regis CAROLI XII. uae ut primum ingressus est hic Martis pullus, primo in flore juventae, quartum utique decimum aetatis annum nondum egressus, omnium in se convertit oculos et studia; cumprimis favorem tanti REGIS plane singularem: cujus in contubernio ille, imo in ipso pectore, ipsisque medullis nunquam non haesit, ita ut una anima, una mens sensusque unus in duobus corporibus esse videretur. Nulli certé pietate in regem, nulli fide & constantia secundus; omniumque ejus periculorum atque expeditionum per Poloniam, Russiam, Volhiniam, Ocraniam &c. Socius ac consors. Vilem suam duxit vitam, modo illius salva esset. Denique & fatali illo proelio ad Pultavam praesens cum fortissimi ducis & bellatoris munia, nunc eques nunc pedes explevisset, remque in sinistro cornu optimé gessisset, recentibus subinde globis, turmisque hostilibus objectis, cum paucissimis tandem iisque promtissimis sese dedere coactus est. Verum insigni licet hostes inter strage edita, nihil ipse tamen hostile captus sensit aut pertulit. Magnus enim Moscoviae Caesar PETRUS ALEXIUS, virtutis in hoste quoque aestimator, principi simul ac viso, libertatem mox reddidit, omnemque dum vixit habuit honorem: & postquam vivere desiit, ardenti febre ipso in itinere correptas, fatum tanti principis doluit, splendidasque ei exequias fieri jussit Dubnovii in Volhinia: Ubi sumto prius sanctissimo Epulo in domino placide pieque decesserat; die XXV. Sep-

[1] Se Bibliografien N:o 6.

tembr. A. CIↃDCCIX. non plures XX. annos cum septimestri natus, & septenni prope militia perfunctus. Tantus nimirum ista jam aetate fuerat princeps ille! quantus ergo si supervixisset postea evasisset? Sic inquam egregiis virtutibus ac facinoribus annos longe supergressis, summorum orbis Procerum, etiam hostium facile sibi conciliaverat amorem, gratiam, aestimationem; Talis nempe cum esset! Quidni vero etiam ipsi Deo cumprimis placuerit tam pié generosus princeps, qui ipsius numen in castris quoque reveritus, nec unquam gemens ejus nutum ceu summi Imperatoris secutus, nullibi non gratiam & opem praesentissimam expertus erat? Hinc etiam Seculo tam pravo tamque aerumnoso praematuré ereptum, ad quietiora tutioraque loca transtulit, ubi debellato omni bello devictisque quibusvis hostibus inter beatos jam triumphat excelsa anima. Ossibus dum heic extra Patriam conditis resurgere dabitur in novissimo die. Hoc est quod te scire opurtuit Bone Viator, ne, quis? qualis? quantusque? exiguo hoc sub lapide quiescat, ignorares.

Bil. 9.

PRINS MAXIMILIAN EMANUELS HÄRSTAMNING FRÅN GREFVE EBERHARD IV DEN YNGRE AF WÜRTTEMBERG.

Grefve Eberhard IV den yngre
f. 1388, reg. 1417—1419
g. m. Henriette af Mömpelgard d. 1444.

Grefve Ulrich V, »den mycket älskade»
f. omkr. 1413, reg. 1419—1441

Ulrich V
reg. 1442—1480.

Grefve Henrik af Mömpelgard
f. 1448, d. 1519
g. 2. ggn. m. Eva af Ober-Salm
f. omkr. 1468, förm. 1488, d. 1521

Grefve Georg af Mömpelgard
f. 1498, d. 1558
g. m. Barbara af Hessen
f. 1536, förm. 1555, d. 1597

Friedrich I
f. 1557, reg. 1593—1608
g. m. Sibylla af Anhalt
f. 1564, förm. 1581, d. 1614

Johann Friedrich
f. 1582, reg. 1608—1628
g. m. Barbara Sophia af Brandenburg
f. 1584, förm. 1609, d. 1636

Eberhard III
f. 1614, reg. 1628—1674
g. 1. gången m. Anna Katharina af Salm-Kyrburg
f. 1614, förm. 1637, d. 1655

Friedrich Karl
f. 1652, d. 1698. Hertig-Administrator 1677—1632
g. m. Eleonora Juliana af Brandenburg-Ansbach
f. 1633, förm. 1682, d. 1724

Maximilian Emanuel
f. 27 februari 1689, d. 25 september 1709.
Öfverste i svensk tjänst.

Bil. 10.

KONUNG WILHELM II:s AF WÜRTTEMBERG SLÄKTSKAP MED PRINS MAXIMILIAN EMANUEL.

Friedrich Karl
f. 1652, d. 1698,
1677—1692 Hertig-Administrator för Hertig Eberhard-Ludwig
Stiftare af Linien Württemberg—Winnenthal
g. m. Eleonora Juliana af Brandenburg-Ansbach f. 1663, förm. 1682, d. 1724.

Karl Alexander f. 1684, reg. 1733—1737 g. m. Maria Augusta (Sophia) af Thurn och Taxis.	Maximilian Emanuel f. 1689, d. 1709. Öfverste i svensk tjänst.

Friedrich Eugen
f. 1732, reg. 1795—1797
g. m. Friderike Sophia Dorothea af Brandenburg-Schwedt, f. 1736, d. 1798.

Friedrich I
f. 1754, d. 1816
Hertig (H. Friedrich II) 1797—1803
Kurfurste 1803—1805
Konung 1806—1816
g. 1 gång. m. Augusta Karolina af Braunschweig-Wolfenbüttel, f. 1764, d. 1788.

Prins Paul
f. 1785, d. 1852
g. m. Charlotte af Sachsen-Hildburghausen, f. 1787, d. 1847.

Prins Friedrich
f. 1808, d. 1870
g. m. Katharina af Württemberg, f. 1821, d. 1898.

Wilhelm II
f. 1848. Konung af Württemberg sedan 1891.
g. m. I Marie, Prinsessa af Waldeck och Pyrmont f. 1857, d. 1882.
II Charlotte, Prinsessa af Schaumburg-Lippe, f. 1864.

ANTRÄD I SJÄTTE LEDET FÖR PRINS

Enligt PREGITZER, JOHANN ULRICH, far och son, Würtembergischer Cedern-

MAXIMILIAN EMANUEL
f. 27 februari 1689, död 25 september 1709
Öfverste i Svensk tjänst.

- Friedrich Karl af Württemberg f. 12/9 1652, d. 20/12 1698. Hertig-Administrator 1677—1692.
  - Eberhard III, Hertig af Württemberg f. 1614, reg. 1628-d. 2/7 1674.
    - Johan Friedrich, Hertig af Württemberg d. 18/7 1628.
      - Friedrich, Hertig af Württemberg d. 29/1 1608.
      - Sibylla af Anhalt, d. 16/11 1614.
    - Barbara Sophia, af Brandenburg d. 13/2 1636.
      - Joachim Friedrich af (Chur) Brandenburg, d. 18/7 1608.
      - Katarina, M. gr. af Brandenburg, d. 30/9 1602.
  - Anna Katarina, Wild. o. Rhen. gr. af Solm-Kyrburg f. 1614, förm. 1637, d. 27/6 1655.
    - Johan Casimir, Wild. o. Rehn. Gr. d. 1651.
      - Otto, Wild. o. Rehn. Gr.
      - Ottilia, Gr. af Nassau.
    - Dorothea, Gr. af Solms
      - Johan Georg, Gr. af Solms d. 19/8 1600.
      - Margareta, Fr. af Schönburg, d. 1606
- Eleonora Juliana af Brandenburg-Ansbach f. 13/10 1633, förm. 1682, d. 4/3 1724.
  - Albrecht, Markgrefve af Brandenburg-Ansbach f. 1620, d. 22/10 1667.
    - Joachim Ernst, M. Gr. af Brandenb.-Ansbach d. 25/2 1625.
      - Johan Georg af (Chur) Brandenburg, d. 8/1 1598.
      - Elisabeth, Fr. af Anhalt, d. 28/9 1607.
    - Sophia, Gr. af Solms d. 6/5 1651.
      - Johan Georg, Gr. till Solms-Laubach, d. 19/8 1600.
      - Margareta, Fr. af Schönburg, d. 20/8 1606.
  - Sophia Margareta, grefvinna af Oettingen—Oettingen f. 1634, förm. 1651, d. 26/7 1664.
    - Joachim Ernst, Gr. af Oettingen d. 8/8 1659.
      - Ludwig Eberhard, Gr. af Oettingen
      - Margareta, Gr. af Erpach.
    - Anna Sibylla, Gr. af Solms d. 20/9 1635.
      - Heinrich Wilhelm, Grefve till Solms-Sonnenw, d. 1632.
      - Sophia Dorothea, Gr. af Mansfeld, d. 1617.

Baum, Oder vollständige Genealogie des Hoch-Fürstlichen Hauses Würtemberg. Stuttgardt 1730.

Georg af Württemberg, d. 18/7 1558.	Heinrich af Württemberg, d. 16/4 1519. Eva af Salm, d. 26/4 1521.
Barbara af Hessen, d. 11/7 1597.	Filip af Hessen-Kassel, d 31/3 1567. Kristina af Sachsen, d. 15/4 1549.
Joachim Ernst af Anhalt, d. 6/12 1586.	Johannes af Anhalt, d. 4/2 1551. Margaretha af (Chur) Brandenburg, d. 1543.
Agnes, Grefv. af Barby, d. 30/11 1569.	Wolffgang, Grefve af Barby, d. 1565. Agnes af Mansfeld, d. 12/9 1558.
Johan Georg af (Chur) Brandenburg, d. 8/1 1598.	Joachim II af (Chur) Brandenburg, d. 3/1 1571. Magdalena af Sachsen, d. 28/12 1534.
Sophia af Liegnitz, d. 6/2 1546.	Friedrich III af Liegnitz, d. 1570. Katarina af Mecklenburg.
Johannes af Brandenburg Cüstrin, d. 1571.	Joachim I af (Chur) Brandenburg, d. 11/7 1535. Elisabeth af Sverige och Danmark, d. 11/7 1555.
Katharina af Braunschweig, d. 16/5 1574.	Heinrich af Braunschweig, d. 11/6 1568. Maria af Württemberg, d. 28/12 1541.
Johannes VIII, Wild. och Rehn Gr. d. 1547.	Johannes VII, Wild- och Rehngrefve, d. 1531. Anna af Ysenburg, d. 1557.
Anna af Hohenlohe, d. 1594.	Georg af Hohenlohe, d. 16/3 1551. Praxedis af Sulz, d. 1521.
Filip III, Gr. af Nassau-Weilburg, d. 1559.	Ludwig af Nassau-Weilburg, d. 1523. Margaretha af Nassau-Wiesbaden.
Aemilia, Gr. af Ysenburg, d. 1596.	Johannes af Ysenburg, d. 1533. Anna af Schwartzenburg.
Friedrich Magnus, Gr. af Solms-Laubach, d. 1561.	Otto, Gr. af Solms-Laubach, d. 1522. Anna af Mecklenburg, d. 6/5 1525.
Agnes, Gr. af Wiedt, d. 1588.	Johannes af Wiedt. Elisabeth af Nassau-Dillenburg, d. 1534.
Georg, Friherre af Schönburg. d. 1585.	Ernst, Friherre af Schönburg, d. 1534. Amalia af Leissnitz.
Dorothea, Reuss von Plauen, d. 1572.	Heinrich Reuss, Friherre af Plauen. Aemilia af Mansfeld.

Joachim II af (Chur) Brandenburg, d. 3/1 1571.	Joachim I af (Chur) Brandenburg, d. 11/7 1535. Elisabeth af Sverige och Danmark, d. 11/7 1555
Magdalena af Sachsen, d. 28/12 1534.	Georg af Sachsen, d. 17/4 1539. Barbara af Polen, d. 1534.
Joachim Ernst af Anhalt, d. 6/12 1586.	Johannes af Anhalt, d. 4/2 1551. Margaretha af (Chur) Brandenburg, d. 1543.
Agnes, Gr. af Barby, d. 30/11 1569.	Wolffgang, Grefve af Barby, d. 1565. Agnes af Mansfeld, d. 12/9 1558.
Friedrich Magnus, Gr. till Solms-Laubach, d. 18/1 1561.	Otto af Solms-Laubach, d. 14/5 1522. Agnes af Mecklenburg, d. 16/5 1525.
Agnes, Gr. af Wiedt, d. 24/3 1588.	Johannes. Grefve af Wiedt. Elisabeth af Nassau-Dillenburg.
Georg, Frih. af Schönburg, d. 1585.	Ernst, Friherre af Schönburg, d. 1534. Amalia af Leissnitz.
Dorothea Reuss von Plauen, d. 21/6 1572.	Heinrich Reuss, Friherre af Plauen. Aemilia af Mansfeld.
Gottfried, Gr. till Oettingen, d. 1622.	Ludvig XVI, Grefve af Oettingen, d. 1/10 1569. Margaretha, Pfalsgrefv. v. Rehn och Lützelstein, d. 1560.
Johanna, Gr. af Hohenlohe, d. 1585.	Eberhard, Grefve af Hohenlohe, d. 1570. Agatha, Pfalsgrefv. till Tübing, d. 1590.
Georg, Gr. af Erpach, d. 1605.	Eberhard, Grefve af Erpach, d. 1564. Margaretha, Wild- och Rehngrefv., d. 1574.
Anna, Gr. af Solms, d. 1586.	Friedrich Magnus, Grefve af Solms-Laubach, d. 18/1 1561. Agnes, Gr. af Wiedt, d. 1588.
Johann Georg, Gr. till Solms-Laubach, d. 1600.	Friedrich Magnus, Grefve af Solms, d. 1561. Agnes, Gr. af Wiedt, d. 1588.
Margareta, Fr. af Schönburg, d. 1606.	Georg, Friherre af Schönburg, d. 1585. Dorothea Reuss, Frih. v. Plauen, d. 1572.
Wilhelm, Gr. till Mansfeld-Arnstein, d. 1615.	Johann Albrecht, Gr. af Mansfeld-Arnstein, d. 1586. Magdalena, Gr. af Schwarzenb., d. 1565.
Mechtild, Gr. till Nassau-Dillenburg, d. 1625.	Johannes, Gr. af Nassau-Dillenburg, d. 1606. Elisabeth, Landtgrefv. af Leuchtenb., d. 1579.

ANTRÄD I 6:TE LEDET FÖR

Enligt Svenska ättartal för

- Johan I af Pfalz Zweibrücken, f. 1550, d. 1604.
- Magdalena af Cleve, f. 1553, d. 1633, g. 1579.
- Karl IX af Sverige, f. 1550, d. 1611.
- Maria af (Chur) Pfalz, f. 1561, d. 1589, g. 1579.
- Johan Adolph af Holstein Gottorp, f. 1575, d. 1616.
- Augusta af Danmark, f. 1580, d. 1639, g. 1596.
- Johan Georg af (Chur) Sachsen, f. 1585, d. 1656.
- Magdalena Sibylla af Preussen, f. 1587, d. 1659, g. 1607.
- Fredrik II af Danmark, f. 1534, d. 1588.
- Sophia af Mecklenburg, f. 1557, d. 1631, g. 1572.
- Joachim Fredrik af (Chur) Brandenburg, f. 1546, d. 1608.
- Catharina af Brandenburg Cüstrin, f. 1541, d. 1602, g. 1570.
- Wilhelm af Braunschweig, f. 1535, d. 1592.
- Dorothea af Danmark, f. 1546, d. 1617, g. 1561.
- Ludvig V af Hessen Darmstadt, f. 1577, d. 1626.
- Magdalena af (Chur) Brandenburg, f. 1582, d. 1616, g. 1598.

- Johan Casimir af Pfalz Zweibrücken-Kleburg. f. 1589, d. 1652.
- Catharina af Sverige, f. 1584, d. 1638, g. 1615.
- Fredrik III af Holstein-Gottorp, f. 1597, d. 1659.
- Maria Elisabeth af (Chur) Sachsen, f. 1610, d. 1684, g. 1630.
- Christian IV af Danmark, f. 1577, d. 1648.
- Anna Catharina af (Chur) Brandenburg, f. 1575, d. 1612, g. 1597.
- Georg af Braunschweig, f. 1582, d. 1641.
- Anna Eleonora af Hessen-Darmstadt, f. 1601, d. 1659, g. 1617.

- Karl X Gustaf af Sverige f. 1622, d. 1660.
- Hedvig Eleonora af Holstein Gottorp f. 1636, d. 1715, g. 1654.
- Fredrik III af Danmark f. 1609, d. 1670.
- Sophia Amalia af Braunschweig f. 1628, d. 1685, g. 1643.

- Karl XI af Sverige f. 1655, d. 1697.
- Ulrika Eleonora af Danmark f. 1656, d. 1693, g. 1680.

KARL XII

af Sverige,
född den 17 Juni 1682, död den 30 november 1718.

år 1889. Stockholm 1889.

Wolffgang af Pfalz Zweibrücken.	Ludvig af Zweibrücken. Elisabeth af Hessen.
Anna af Hessen.	Philip af Hessen. Christina af Sachsen.
Wilhelm af Cleve.	Johan af Cleve. Maria af Jülich.
Maria af Österrike.	Ferdinand af Österrike. Anna af Ungern.
Gustaf I af Sverige.	Eric Johansson (Wase). Cecilia Magnusdotter (af Eka).
Margareta Eriksdotter (Leijonhufvud).	Eric Abrahamsson (Leijonhufvud). Ebba Ericsdotter (Wase).
Ludvig VI af (Chur) Pfalz.	Fredrik III af (Chur) Pfalz. Maria af Brandenburg Culmbach.
Elisabeth af Hessen.	Philip af Hessen. Christina af Sachsen.
Adolf af Holstein Gottorp.	Fredrik I af Danmark. Sophia af Pommern.
Christina af Hessen.	Philip af Hessen. Christina af Sachsen.
Fredrik II af Danmark.	Christian III af Danmark. Dorothea af Sachsen Lauenburg.
Sophia af Mecklenburg.	Ulric af Mecklenburg. Elisabeth af Danmark.
Christian af (Chur) Sachsen.	August af (Chur) Sachsen. Anna af Danmark.
Sophia af (Chur) Brandenburg.	Johan Georg af (Chur) Brandenburg. Sabina af Brandenburg Baireuth.
Albert Fredrik af Preussen.	Albert af Preussen. Anna Maria af Braunschweig.
Maria Eleonora af Cleve.	Wilhelm af Cleve. Maria af Österrike.

Christian III af Danmark.	Fredrik I af Danmark. Anna af (Chur) Brandenburg.
Dorothea af Sachsen-Lauenburg.	Magnus I af Sachsen Leuenburg. Catharina af Braunschweig.
Ulric af Mecklenburg.	Albert af Mecklenburg. Anna af (Chur) Brandenburg.
Elisabeth af Danmark.	Fredrik I af Danmark. Sophia af Pommern.
Johan Georg af (Chur) Brandenburg.	Joachim II af (Chur) Brandenburg. Magdalena af Sachsen.
Sophia af Liegnitz.	Fredrik II af Liegnitz. Sophia af Brandenburg Ansbach.
Johan af Brandenburg Cüstrin.	Joachim I af (Chur) Brandenburg. Elisabeth af Danmark.
Catharina af Braunschweig.	Henrik II af Braunschweig. Maria af Württemberg.
Ernst af Braunschweig.	Henrik af Braunschweig. Margaretha af (Chur) Sachsen.
Sophia af Mecklenburg.	Henrik III af Mecklenburg. Ursula af (Chur) Brandenburg.
Christian III af Danmark.	Fredrik I af Danmark. Anna af (Chur) Brandenburg.
Dorothea af Sachsen Lauenburg.	Magnus I af Sachsen Lauenburg. Catharina af Braunschweig.
Georg af Hessen Darmstadt.	Philip af Hessen. Christina af Sachsen.
Magdalena af Lippe.	Bernhard VIII af Lippe. Catharina af Waldeck.
Johan Georg af (Chur) Brandenburg.	Joachim II af (Chur) Brandenburg. Magdalena af Sachsen.
Elisabeth af Anhalt.	Joachim Ernst af Anhalt. Agnes af Barby.

Bil. 13.

PRINS MAXIMILIAN EMANUELS SLÄKTSKAP MED I DENNA BOK UTFÖRLIGARE OMNÄMNDE MEDLEMMAR AF DEN WÜRTTEMBERGISKA KONUNGAÄTTEN.

- **Johann Friedrich**, f. 1582, reg. 1608—1628
  - **Eberhard III**, f. 1614, reg. 1628—1674
    - **Wilhelm Ludwig**, f. 1647, reg. 1674—1677
      - **Eberhard Ludwig**, f. 1676, reg. 1677—1733
        - **Friedrich Ludwig**[1], f. 1698, d. 1731.
    - **Friedrich Karl**, f. 1652, d. 1698, Administrator 1677—1692
      - **Maximilian Emanuel**, f. 1689, d. 1709
  - **Friedrich**[2], f. 19/12 1615, d, 24/3 1682, g. m. Klara Augusta af Braunschweig-Wolfenbttel, f. 25/6 1632, g. 7/7 1653, d. 6/10 1700
    - **Ferdinand Wilhelm**, f. 1659, d. 1701
    - **Karl Rudolf**, f. 29/5 1667, d. 17/11 1742

[1] Friedrich Ludwigs släktskap med svenska konungahuset framgår af bilaga 15.
[2] Stiftare af linien Württemberg-Neuenstadt.

Bil. 14.

PRINS MAXIMILIAN EMANUELS SLÄKTSKAP MED KARL XII.[1]

Joachim Friedrich af (Chur) Brandenburg,
f. $^{27}/_{1}$ 1546, d. $^{18}/_{7}$ 1608.
g. m. I. Katarina af Brandenburg Cüstrin,
f. 1541, d. $^{30}/_{9}$ 1602, g. $^{8}/_{1}$ 1570.

Anna Catharina af (Chur) Brandenburg, f. 1575, d. 1612, g. 1537 med Christian IV af Danmark, f. 1577, d. 1648.	Barbara Sophia af (Chur) Brandenburg, f. $^{16}/_{11}$ 1584, d. $^{13}/_{2}$ 1636, g. $^{5}/_{11}$ 1609 med Johan Friedrich af Württemberg, d. $^{18}/_{7}$ 1628.
Fredrik III af Danmark, f. 1609, d. 1670, g. 1643 med Sophia Amalia af Braunschweig, f. 1628, d. 1685.	Eberhard af Württemberg, d. $^{2}/_{7}$ 1674, g. med Anna Catharina Wild- och Rehngrefvinna, d. $^{27}/_{6}$ 1655.
Ulrika Eleonora af Danmark, f. 1656, d. 1693, g. 1680 med Karl XI af Sverige, f. 1655, d. 1697.	Friedrich Karl af Württemberg, d. $^{20}/_{12}$ 1698, g. med Eleonora Juliana af Brandenburg-Ansbach, d. $^{4}/_{3}$ 1724.
Karl XII f. $^{17}/_{6}$ 1682, d. $^{30}/_{11}$ 1718.	Maximilian Emanuel f. $^{27}/_{2}$ 1689, d. $^{25}/_{9}$ 1709.

[1] Såsom framgår af tabellerna Bil. 11 och 12 var dessutom Karl XII:s Mormors Mormors Mor också prins Maximilian Emanuels Morfars Farmor.

Bil. 15.

PRINS FRIEDRICH LUDWIGS AF WÜRTTEMBERG SLÄKTSKAP MED DET SVENSKA KONUNGAHUSET.

Carl IX
Konung af Sverige,
f. $^{4}/_{10}$ 1550, d. $^{30}/_{10}$ 1611.
gift I. med Maria af Pfalz. f. 1562, förm. 1579, d. 1589.
II. med Kristina af Holstein Gottorp, f. 1573, förm. 1592, d. 1625.

I. Katarina
f. $^{10}/_{11}$ 1584, d. $^{13}/_{12}$ 1638,
förm. $^{11}/_{6}$ 1615 med
Pfalzgrefven Johan Kasimir
f. $^{12}/_{4}$ 1589, d. $^{8}/_{6}$ 1652.

II. Gustaf II Adolf
Konung af Sverige,
f. $^{9}/_{12}$ 1594, d. $^{6}/_{11}$ 1632, g. $^{25}/_{11}$ 1620 m.
Maria Eleonora
af Brandenburg,
f. $^{11}/_{11}$ 1599, d. $^{28}/_{3}$ 1655.

Kristina Magdalena
f. $^{17}/_{5}$ 1619,
d. $^{4}/_{8}$ 1660, g. m.
Friedrich VI
af Baden-Durlach,
d. $^{31}/_{1}$ 1677.

Friedrich Magnus
af Baden-Durlach,
f. $^{24}/_{9}$ 1647, d. 1709,
g. 1670 med
Augusta Maria
af Holstein-Gottorp,
f. 1649, d. 1728.

Johanna Elisabeth
af Baden,
f. $^{3}/_{10}$ 1680,
d. $^{2}/_{7}$ 1757,
g. $^{6}/_{5}$ 1697 med
Eberhard Ludwig
Hert. af Württemberg
f. $^{18}/_{9}$ 1676.
d. $^{31}/_{10}$ 1733.

Friedrich Ludwig[1]
af Württemberg,
f. $^{14}/_{12}$ 1698,
d. $^{23}/_{11}$ 1731.

Karl X Gustaf
Konung af Sverige,
f. $^{8}/_{11}$ 1622,
d. $^{13}/_{2}$ 1660,
g. $^{24}/_{10}$ 1654 m.
Hedvig Eleonora
af Holstein-Gottorp,
f. $^{23}/_{10}$ 1636,
d. $^{24}/_{11}$ 1715.

Karl XI
Konung af Sverige,
f. $^{24}/_{11}$ 1655,
d. $^{5}/_{4}$ 1697,
g. $^{6}/_{5}$ 1680 m.
Ulrika Eleonora
af Danmark,
f. $^{11}/_{9}$ 1656,
d. $^{26}/_{7}$ 1693.

Karl XII
Konung af Sverige,
f. $^{17}/_{6}$ 1682,
d. $^{30}/_{11}$ 1718.

Kristina
Regerande drottning af Sverige,
f. $^{7}/_{12}$ 1626, d. $^{9}/_{4}$ 1689.
Drottning $^{6}/_{11}$ 1632—$^{1}/_{6}$ 1654.

[1] Friedrich Ludwigs släktskap med Prins Maximilian Emanuel framgår af Bil. 13.

B I B L I O G R A F I

DE UPPGIFTER VI HA OM PRINS MAXIMILIAN EMANUEL af Württemberg grunda sig hufvudsakligen på den af prinsens resepredikant och sekreterare JOHAN WENDEL BARDILI författade lefvernesbeskrifningen. Bardili åtföljde prinsen under hela hans tjänstetid i den svenska armén och hade sålunda goda tillfällen att på nära håll följa prinsens öden. Den i kronologisk krönikeform hållna lefnadsbeskrifningen låter oss också förmoda, att Bardili gjort dagboksanteckningar, hvilka sedermera efter återkomsten till Württemberg sammanfattats, innan de 1730 för första gången trycktes. Bardilis bok måste äfven anses vara en god källskrift för Karl XII:s fälttåg 1703—1709. Särskildt lämnar författaren goda uppgifter om tidpunkten, då olika platser passerades och om de olika orternas naturbeskaffenhet, kultur och klimat. De religiösa förhållandena intressera honom särskildt. Många personliga drag anföras, isynnerhet rörande konungen och prins Max. Själf håller sig författaren blygsamt i bakgrunden, också om man ofta märker, att han varit personligen tillstädes. Liksom af misstag talar han någon enda gång i första person, dock endast i pluralis.

Om krigsrörelsernas sammanhang visar sig författaren ofta ha en alldeles felaktig uppfattning, såsom ju också är helt naturligt. I Karl XII:s högkvarter lämnades inga öfverflödiga underrättelser om högste befälhafvarens afsikter och operationernas ändamål. Hvad Bardili säger härom får sålunda stå för hans egen räkning och får ej tagas för godt utan sakkunnig kritik.

Detaljer, som han själf kunnat se och genast anteckna, äro däremot säkerligen både riktigt och trovärdigt återgifna. Intet har sagts med afsikt att misstyda. Hela boken genomströmmas af mycken sympati för svenskarna och framför allt för deras store konung.

Man hade nog väntat sig att i en bok som denna finna åtskilligt mer om

prins Maximilians dagliga lif, hans åsikter, hans karaktär, personlighet och sysselsättningar, hans klädsel, hans utseende m. m. Men det var icke den tidens sed att gå in i psykologiska detaljer och allt för långt gående enskildheter. Vi få vara glada åt hvad vi ha fått och ha all anledning att vara Bardili tacksamma för hans sympatiska och vackra lefvernesbeskrifning öfver Lilla Prinsen.

Bardilis bok utkom i tre upplagor, 1730, 1739 och 1755.

En bearbetning på franska af Bardili (antagligen utförd af FORMEY, professor i Berlin) utkom 1740.

Såsom en bearbetning af samma arbete är ock SCHOTTS biografi öfver prinsen närmast att anse. På tyska utkom denna bok 1839 och i svensk öfversättning 1845.

Mycket vackra äro professor ROESLERS i Tübingen på latin upplästa personalier öfver prinsen.

PFEILS, PFAFFS, SCHNEIDERS och QUENNERSTEDTS uppgifter om prinsen äro ju helt kortfattade, men äfven dessa författare liksom alla, som haft tillfälle att mera sätta sig in i prinsens korta lefnadshistoria, ha lifligt framhållit hans sympatiska och vinnande personlighet, hans plikttrohet och hans militära duglighet.

I KÜBLER, Die Familiengalerie des Württembergischen Fürstenhauses im Kgl.Residenzschloss zu Ludwigsburg (Ludwigsburg 1905) finnes prins Max omnämnd (sid. 77), men med felaktigt födelseår och med uppgift, att han skulle hafva aflidit på grund af sår, som han erhållit i slaget vid Pultava.

En så vidt möjligt fullständig bibliografi meddelas här nedan.

1. BARDILI, JOHANN WENDEL.

Des Weyland Durchl. Printzens Maximilian Emanuels Hertzogs in Würtemberg etc. Obristen über ein Schwedisch Dragoner-Regiment Reisen und Campagnen durch Teutschland in Polen, Lithauen, roth und weiss Reussland, Volhynien, Severien und Ukrainie. Worinnen nebst denen Vielen Seltenen Zufällen des Durchl. Printzens, Die Staaten, Sitten, Gewohnheiten und Religionen dieser Völcker, wie auch die Fruchtbarkeit und Beschaffenheit dieser Länder kurtzlich beschrieben werden. Nebst der Reys-Beschreibung von Pultawa nach Bender.

Stuttgardt, auf Kosten des Authoris. 1730.

1 portr. + 12 op. + 653 s. 8:o.

2. BARDILLI, J. W.

Des Weyland Durchl. Printzens Maximilian Emanuels Hertzogs in Würtemberg u. Obristen über ein Schwedisch Dragoner Regiment Reisen und Campagnen durch Teutschland in Polen, Lithauen, roth und weiss Russland, Volhynien, Severien und Ukrainie. Worinnen nebst denen Vielen Seltenen Zufällen des Durchl. Printzens Die Staaten, Sitten, Gewohnheiten und Religionen dieser Völcker, wie auch die Fruchtbarkeit und Beschaffenheit dieser Länder kürtzlich beschrieben werden. Nebst der Reis-Beschreibung von Pultava nach Bender.

Franckfurt und Leipzig. Anno 1739. 2. upplagan.

1 porträtt + 22 op. + 656 s. 8:o.

3. BARDILI, JOHANN WENDEL.

Des Prinzen Maximilian Emanuels — — — seltene Reisen und Feldzüge so er — — — gemachet — — — Frankfurt u. Leipzig, J. G. Cotta 1755.

4. F. P. [Formey, J. H. S. prof. i Berlin?]

Memoires de Maximilien-Emanuel, Duc de Wirtemberg, colonel d'un regiment de dragons au service de Suède.

Contenant plusieurs particularités de la Vie de Charles XII Roi de Suède, depuis 1703 jusqu'en 1709, après la Bataille de Poltowa.

Par Mr. F. P.

A Amsterdam & A Leipzig. Chez Arkstee & Merkus. MDCCXL.

1 portr. + 2 op. + VIII + 333 s. 8:o.

5. ROESLER, JOHANN EBERHARD.

Virtutis heroicæ imago, in serenissimo principe ac domino Maximiliano Emanuele, duce Würtembergiæ et Tecciæ, comite Mompelgardiæ, dynasta Heidenheimii, sacræ regiæ Majestatis suecice legionis dimacharum Scanicæ chiliarcha, etc, die XXV septembris, anno MDCCIX Dubnoviæ in Volhinia pie beateque defuncto, Oratione parentali, in illustris collegii auditorio, die XI. aprilis MDCCX repræsentata a Johanne Eberhardo Roeslero, philosophiæ practicæ in acad. Tubing. Professore publ. ordinario.

Stuttgardiæ, ex officina viduæ Roesslinianæ (utan tryckår).

4 op. + 120 s. fol.

Enligt Heyd, W., Bibliographie der Württembergischen Geschichte, Stuttgart 1896, uppges tryckåret till 1770. Detta måste dock vara felaktigt. Redan Pfeil (se nedan!) angifver (1732) detta tal såsom tryckt 1710 och tillägger: »Det är ett mönster af ett väl affattadt latinskt tal.»

6. PFEIL, CHRISTOPH CARL LUDWIG VON

De meritis serenissimæ Wurtembergiæ Domus in Imperium.

Oder, Wie Das Hochfürstliche Haus Würtemberg Sich um das Teutsche Reich verdient gemacht habe. Aus denen bewährtesten Geschicht-Schreibern, Documentis, Diplomatibus, raren und kostbaren MStis, und andern glaubwürdigen Urkunden durch alle Zeiten kürtzlich hindurch geführt, und Auf Hochfürstl. Gnädigste Erlaubniss ans Licht gestellet.

Ludwigsburg und Tübingen bey Johann Georg Cotta. Anno 1732.

12 op. + 262 (feltr. 072) + 22 op. s. 4:o.

Om prins Maximilian Emanuel se sid. 226—232.

7. KEYSSLER, J. G.

Neueste Reise. T. 1. 1740.

Sid. 140.

8. SCHOTT, SIGMUND

Max Emanuel, Prinz von Würtemberg, und Sein Freund Karl XII., König von Schweden. Ein biographisch-historischer Versuch.

Mit den Portraits von Max und Karl XII.

Er war mein bester Freund. Karl XII.

Stuttgart, Verlag von Adolph Krabbe. 1839.

2 porträtt + XII + 259 s. 8:o.

9. SCHOTT, SIGMUND.

Max Emanuel, prins af Württemberg, och hans vän Carl XII, konung i Sverige. Ett biografiskt-historiskt försök.

Med porträtter af Carl och Max.

Han var min bästa Vän. Carl XII.

Öfwersättning.

Stockholm. På C. A. Bagges förlag.

Stockholm, 1845. P. A. Norstedt & Söner, Kongl. Boktryckare.

2 portr. + 272 s. 8:o.

10. PFAFF, KARL.

Württembergisches Heldenbuch. Esslingen, Verlag der J. M. Dannheimerschen Buchhandlung. 1840.

1 porträtt + 125 s. 8:o.

Om prins Maximilian Emanuel se sid. 93—108.

11. SCHNEIDER, EUGEN.

Maximilian Emanuel. Artikel i Allgemeine Deutsche Biographie. Bd. 21 (1885), sid. 76.

12. Textheft zum Stammbaum des Württembergischen Fürstenhauses. Herausgegeben von Dr. J. Giefel, Th. Schön uud Prof. H. Kolb. Hier zu eine Tafel in Farbendruck.

Stuttgart, Verlag von Wilhelm Effenberger. 1895.

37 + 2 op. s.

13. QUENNERSTEDT, AUGUST.

»Lilla prinsen».

Tidningsartikel i Sydsvenska Dagbladet Snällposten, Malmö, den 25 september 1909 n:o 260.

Äfven separat. 16 s.

14. QUENNERSTEDT, AUGUST.

Der kleine Prinz. Ein Schwedisches Dankesblatt auf einem Württembergischen Grabe.

Tidningsartikel uti Schwäbische Kronik, des Schwäbischen Merkurs zweite Abteibung. II. Blatt. Mittwochsbeilage des Schwäbischen Merkurs. N:o 464. 6 Oktober 1909.

Öfversättning af föregående.

15. GFM. [GRAFSTRÖM, HJALMAR EMIL]

Prins Max (dikt).

Helsingborg, Nya Tryckeriaktiebolaget Helsingborgs Dagblad 1909.

4 op. s. 8:o.

Denna dikt är införd in extenso här ofvan sid. 100—101.

Anm. Genealogiska arbeten af FRIEDRICH KÜBLER, JOHANN FRIEDRICH MERCKEL (och JOHANN HEINRICH TIEDEMANN) samt JOHAN ULRICH PREGITZER, far och son, äro äfven åberopade i denna bok.

PERSONREGISTER

Personerna anföras här i regeln med den titel, som de sist uppnådde. Hänvisningar göras i allmänhet icke till de genealogiska tabellerna.

ACHATES, Aeneas' trogne följeslagare. Sid. 99.

ADLERFELT, GUSTAF, friherre, kammarherre, historieskrifvare, f. 1671, d. 1709. Sid. 16, 17, 85.

AENEAS, en af de främste hjältarne i trojanska kriget. Sid. 99.

AKILLES, en af de främste hjältarne i trojanska kriget. Sid. 100.

ALBRECHT, markgrefve af Brandenburg-Ansbach, f. 1620, d. 1667. Sid. 1.

ALEXANDER DEN STORE, konung af Macedonien, en af världens främste härförare. f. 356 f. Kr., d. 323 f. Kr. Sid. 70, 100.

ALSTRIN, ANDERS, svensk student. Sid. 50.

ANNA KATHARINA, hertiginna af Württemberg, f. 1614. d. 1655. Sid. 1.

AUGUST II, konung i Polen 1697—1704 och 1709—1733, kurfurste i Sachsen under namn af Friedrich August I 1694—1733, »August den starke», f. 1670, d. 1733. Sid. 5, 18, 19, 20, 21, 22, 28, 29, 30, 34, 35, 38, 43, 45, 52.

BARDILI, JOHANN WENDEL, prins Maximilian Emanuels resepredikant och sekreterare, död såsom prost i Herbrechtingen 24/8 1740. Sid. 12, 13, 49, 50, 53, 58, 65, 77, 80, 82, 87, 91, 97, 115, 118, 119, 145, 146, 147.

VON BEUST, BERNHARD FRIEDRICH, sachsisk generallöjtnant. Sid. 23.

BLAINVILLE. Sid. 3.

BOËTIUS, CHR. FR., Kopparstickare, d. omkr. 1783. Sid. 1 ill.

BORON, pastor i Pitschen. Sid. 97.

VON BUCHWALD, CHRISTIAN ALBRECHT, friherre, öfverste, f. 1666, d. 1706. Sid. 23, 75, 76.

VON CANNIFER [KANEFER], GABRIEL, generallöjtnant. Sid. 42.

CEDERHIELM, JOSIAS, kanslisekreterare, riksråd, f. 1673, d. 1729, Sid. 61, 71, 94, 117.

CHODOWIECKI, DANIEL, tysk kopparstickare, f. 1726, d. 1801.
Sid. 20.

CHRISTIANA CHARLOTTA, prinsessa af Württemberg, hertiginna af Brandenburg-Ansbach, f. 1694, d. 1729. Sid. 1, 106

CREUTZ, KARL GUSTAF, friherre, general, f. 1660, d. 1728.
Sid. 40, 41.

COPERNICUS, NIKOLAUS, framstående astronom, f. 1473, d. 1543.
Sid. 25.

DAHL, MIKAEL, porträttmålare, f. 1656, d. 1743.
Sid. 32 ill.

DAHLDORFF, VALENTIN, general, d. 1715. Sid. 66.

VON DAMBENOY, PETER FORSTNER. Sid. 9, 12.

DOROTHEA CHARLOTTA, prinsessa af Württemberg, f. 1685, d. 1687. Sid. 1.

DÜCHER, KARL GUSTAF, grefve, riksråd, fältmarskalk, f. 1663, d. 1732. Sid. 29.

EBERHARD III, hertig af Württemberg, f. 1614, d. 1674.
Sid. 1, 2, 6, 142.

EBERHARD, LUDWIG, hertig af Württemberg, f. 1676, d. 1733.
Sid. 2, 4.

ELEONORA JULIANA, hertiginna af Württemberg, f. 1663, d. 1724.
Sid. 1, 3, 10, 16, 21, 32, 46, 47, 48, 92, 95, 96, 108, 110, 113, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 138.

ELISABETH, prinsessa af Danmark och Sverige, dotter till konung Hans och hans gemål Kristina af Sachsen, d. 1555.
Sid. 139.

EUGEN af Savoyen, österrikisk fältmarskalk, framstående härförare, f. 1663, d. 1736.
Sid. 4.

FERDINAND WILHELM, prins af Württemberg, hertig af Württemberg-Neuenstadt, f. 1659, d. 1701.
Sid. 5, 6.

FORMEY, JEAN HENRI SAMUEL, tysk skriftställare, professor i Berlin, f. 1711, d. 1797. Sid. 146, 147.

VON FRANCKENBERG.
Sid. 97.

FRIEDRICH, prins af Württemberg, hertig af Württemberg-Neuenstadt, f. 1615, d. 1682. Sid. 6.

FRIEDRICH AUGUST, hertig af Württemberg-Neuenstadt, f. 1654, d. 1716. Sid. 12.

FRIEDRICH KARL, hertig, administrator af Württemberg, f. 1652, d. 1698.
Sid. 1, 2, 3, 110, 113, 136, 137, 138, 142, 143.

FRIEDRICH KARL, prins af Württemberg, f. 1686, d. 1687. Sid. 1.

FRIEDRICH LUDWIG, prins af Württemberg, f. 1690, d. 1734. Sid. 1, 4, 5, 9, 11, 13, 52.

GEORG FRIEDRICH, prins af Württemberg, f. 1657, d. 1685. Sid. 5.

GOLZ, HEINRICH, rysk generalfältmarskalklöjtnant, d. 1717. Sid. 96.

GRAFSTRÖM, HJALMAR EMIL, major, f. 1866. Sid. 100, 149.

GUSTAF II ADOLF, konung af Sverige, f. 9/12 1594, d. 6/11 1632. Sid. 13, 56. 105, 144.

GYLLENSTIERNA AF ULABORG, ERIK, friherre, major vid Lifgardet, d. 1709. Sid. 64.

HAMILTON, G. M., grefve, godsägare, f. 1826. Sid. 112 ill.

HEINRICH ERIEDRICH, prins af Württemberg, f. 1687, d. 1734. Sid. 1, 4, 9, 11, 13, 48, 93.

HERMELIN. OLOF, kansliråd, f. 1658, d. antagl. 1709. Sid. 31.

HOMERUS (den latinska formen för det grekiska Homeros), forngrekisk världsberömd skald. Sid. 100.

HORN, ARVID BERNHARD, grefve, generallöjtnant, kanslipresident, f. 1664, d. 1742. Sid. 32.

HULTMAN, JOHAN D., taffeltäckare. I löpgrafven vid Fredriksten den 30 nov. 1718 af Karl XII befordrad till köksmästare. Sid. 82.

HÅRD AF SEGERSTAD, THURE, generaladjutant, f. 1669, d. 1708. Sid. 61, 66.

HÅRD. kornett vid Skånska dragonregementet. Sid. 91.

HÅÅL, stallmästare. Sid. 61.

JANUS, L., rysk general. Sid. 97.

JOHANN FRIEDRICH, prins af Württemberg, f. 1669, d. 1693. Sid. 3, 5.

JOHAN WILHELM, prins af Sachsen-Gotha, generalmajor i svensk tjänst, f. 1677, d. 1707. Sid. 17, 18, 28.

KARL XII, konung af Sverige, f. 17/6 1682, d. 30/11 1718, nämnes från och med sid. 18 på de flesta sidor.

KARL ALEXANDER, hertig af Württemberg, f. 1684, d. 1737. Sid. 1, 3, 4, 11, 12, 48, 93.

KARL LEOPOLD, hertig af Mecklenburg-Schwerin. Sid. 42.

KARL RUDOLPH, prins af Württemberg, f. 1667, d. 1742. Sid. 6.

KEYSSLER, JOH. GEORG, författare. Sid. 23, 95, 148.

KOELLING, HERMAN, pastor primarius i Pitschen, d. 1902. Sid. 105.

VON KRAFFT, DAVID, porträttmålare, f, 1655, d. 1724. Sid. 80 ill.

VON KRASSOW, ERNST DETLOF, friherre, generallöjtnant, f. omkr. 1660, d. 28/1 1714. Sid. 60, 68, 73.

KRUSE AF KAIBALA, KARL GUSTAF, friherre, general, d. 1732. Sid. 16, 46.

KÜBLER, FRIEDRICH, genealogisk författare. Sid. 146, 149.

KÝPERKRONA, svensk resident i Danzig. Sid. 14.

LAGERCRONA, ANDERS, friherre, generalmajor, f. något före 1660, d. 1739. Sid. 68, 69.

LEWENHAUPT, ADAM LUDVIG, grefve, general, generalguvernör i Riga, riksråd, f. 1659, d. 1719. Sid. 64, 66, 69, 81, 88.

LEWENHAUPT, C. A. A., kabinettskammarherre, grefve, f. 1854. Sid. 119.

VON LIEWEN, BERNHARD, friherre, general, f. 1651, d. 18/6 1703. Sid. 24.

LUDVIG XIV, konung af Frankrike, f. 1638, d. 1715. Sid. 2.

LUDWIG, prins af Württemberg, f. 1661, d. 1698. Sid. 2, 5.

MARGARETHA SOPHIA, markgrefvinna af Brandenburg-Ansbach, f. grefvinna af Oettingen, d. 1664. Sid. 107.

MARIA, prinsessa af Württemberg, dotter till prins Heinrich af Württemberg och hans 2:dra gemål Eva af Ober-Salm, f. 1496, förm. 1515 med Henrik II af Braunschweig-Wolfenbüttel, d. 1541. Sid. 141.

MARLBOROUGH, JOHN, Churchill, hertig af, engelsk härförare och statsman, f. 1650, d. 1722. Sid. 49.

MARS, myt. romersk krigsgud. Sid. 110, 113.

MAXIMILIAN EMANUEL, prins af Württemberg, f. 27/2 1689, d. 25/9 1709. Nästan hvarje sida.

MAXIMILIAN, österrikisk ärkehertig, f. 1558, d. 1618. Sid. 104.

MAZEPA, IVAN STEPANOVITJ M.-KOLEDINSKI, kosackhetman, f. mellan 1629 och 1644, d. 22/8 1709. Sid. 67, 68, 70, 71.

MEIJERFELDT, JOHAN AUGUST, grefve, general, riksråd, generalguvernör, f. 1664, d. 1749.
Sid. 42, 66.

MENSJIKOV, ALEXANDER DANILOVITJ, rysk furste och fältmarskalk, f. 1673 (?), d. 1729. Sid. 58.

MERCKEL, JOHANN FRIEDRICH, schreibmeister, genealogisk författare. Sid. 1, 149.

MEYER, rysk öfverste.
Sid. 96.

NIEROTH, KARL, grefve, general, d. 1712. Sid. 35.

NORDBERG, JÖRAN ANDERSSON, hofpredikant, historieskrifvare, f. 1677, d. 1744.
Sid. 29, 76, 94.

VON NOSTIZ, GOTTLOB.
Sid. 9, 12.

OGILVI, GEORG BENEDIKT, rysk fältmarskalk.
Sid. 38, 40.

OSIANDER, JOHANN, württembergisk prelat och diplomat.
Sid. 10, 11, 12, 13, 14, 49.

PETER I, tsar af Ryssland, f. 1672, d. 1725.
Sid. 65, 91, 111, 114.

PETRÉ, ROBERT, fänrik, sedermera löjtnant, f. 1682, d. 1725.
Sid. 94.

PFAFF, KARL, författare.
Sid. 146, 148.

VON PFEIL, CHRISTOPH CARL LUDWIG, författare.[1]
Sid. 115, 146, 148.

PICTET, professor i Genève.
Sid. 10.

PIPER, KARL, grefve, statsråd, öfverstemarskalk, f. 1647, d. 1716.
Sid. 32, 124.

PONIATOWSKI, STANISLAUS CIOLEK, polsk grefve, general, diplomat i Karl XII:s tjänst, fader till Polens siste konung Stanislaus II August, f. 1677, d. 1762.
Sid. 70, 81.

POSSE AF SÄBY, KARL MAGNUS, friherre, öfverste, chef för Lifgardet, f. på 1660-talet, d. 1715.
Sid. 79.

PREGITZER, JOHANN ULRICH, jurist och historiker, f. 1647, d. 1708.
Sid. 138, 149.

PREGITZER, IOHANN ULRICH, pastor i Unter-Türckheim.
Sid. 138, 149.

QUENNERSTEDT, AUGUST, professor, f. 1837.
Sid. 61, 71, 94, 146, 149.

REHNSKÖLD, KARL GUSTAF, grefve, fältmarskalk, f. 1651, d. 1722.
Sid. 15, 30, 36, 38, 42, 60, 76, 83, 84.

ROESLER, JOH. EBERHARD, professor i Tübingen, f. 1668, d. 1733. Sid. 98, 146, 147.

ROLFER, MARTIN, regementsfältskär vid Upplands regemente. Sid. 82.

VON RÖNNE, KARL EVALD, rysk generallöjtnant, f. 1663, d. 1716. Sid. 91.

SAPIEHA, BENEDIKT, polsk skattmästare. Sid. 17.

SAPIEHA, JOHAN KASIMIR, polsk kronfältherre. Sid. 17, 37.

DE SAXO, kapten. Sid. 37.

VON SCHILLING, rysk generaladjutant. Sid. 97.

SCHNEIDER, EUGEN, professor. Sid. 146, 148.

SCHOTT, SIGMUND, württembergisk författare och politiker. Sid. 74, 119, 148.

SCHWARTZ, JOHAN DAVID, porträttmålare, f. 1679, d. 1740 (?). Sid. 48 ill., 64 ill. 119.

SIGISMUND, konung af Sverige (1592—1599) och Polen (1587—1632), f. 1566, d. 1632. Sid. 104.

SOPHIA, MARGARETHA, markgrefvinna af Brandenburg-Ansbach, f. 1634, d. 1664. Sid. 1.

STANISLAUS I (Leszcinsky) konung i Polen, f. 1677, d. 1766. Sid. 28, 31, 35, 41, 60, 68, 73.

STENBOCK, MAGNUS, grefve, fältmarskalk, f. 1664, d. 1717. Sid. 11, 16.

STILLE, ARTHUR, professor vid Lunds universitet, f. 1863. Sid. 63, 113.

SÖRENSSON, PER, docent vid Lunds universitet, f. 1885. Sid. 113.

TACITUS, romersk häfdatecknare, f. omkr. 54 e. Kr. d. omkr. 117. Sid. 14.

TIEDEMANN, JOHANN HEINRICH, genealogisk författare. Sid. 149.

TRONCHIN, professor i Genève. Sid. 10.

TURRETIN, professor i Genève. Sid. 10.

TÖRNFLYCHT, INGA, fröken. Sid. 32.

ULRIKA ELEONORA, Karl XII:s syster, regerande drottning i Sverige 1718—1720, f. $^{23}/_{1}$ 1688, d. $^{24}/_{11}$ 1741, gift $^{24}/_{3}$ 1715 med prins Friedrich af Hessen, sedermera konung Fredrik I af Sverige. Sid. 95.

WILHELM II, konung af Württemberg, f. 1848. Sid. 7, 137.

WILHELM FRIEDRICH, markgrefve i Brandenburg-Ansbach, d. 1723. Sid. 2, 106.

VON VOIT, ansbachiskt geheimeråd. Sid. 13.

WRANGEL AF ADINAL, KARL HENRIK, friherre, öfverstelöjtnant vid Skånska dragonregementet, sedermera fältmarskalk, f. $^{28}/_{1}$ 1681, d. $^{23}/_{8}$ 1755.
Sid. 87, 90, 91, 92, 96, 128, 129.

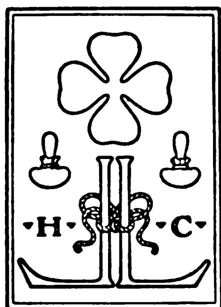
WRANGEL AF KOJL, HENRIK WILHELM, öfverstelöjtnant, befälhafvare för Skånska dragonregementet, d. $^{22}/_{1}$ 1709. Sid. 76, 77

TRYCK & FÖRLAG:

BRÖDERNA LAGERSTRÖM

Boktryckare och Förläggare

STOCKHOLM

1 9 1 3

